LAISVĖ

Šiame numeryje:

JŲ TIKĖJIMAS IR IDEALAS TEBĖRA GYVI • KULTŪRINIAI RYŠIAI IR LIETUVOS LAISVĖS PROBLEMA • LIETUVOS LAISVĖS ARMIJA • TAUTYBIŲ PROBLEMA SOVIETŲ SĄJUNGOJE • SAVOSIOS VALSTYBĖS IDEALAS • POEZIJA APIE ATVIRUMĄ • LIETUVOS BALSAS IR GRĮŽIMAS TĖVYNĖN.

Rašo: DR. JUOZAS KAZICKAS, VYTAUTAS SKUODIS, GINTAUTAS IEŠMANTAS, HENRIKAS NAGYS, JUOZAS KOJELIS, DR. ZENONAS PRŪSAS DR. ANTANAS MACEINA.

1988, RUGSĖJIS NR. 103(140)

MIELI SKAITYTOJAI,

Šiame žurnalo numeryje rasite įdėtą kortelę, kurioje yra vietos parašyti redaktoriui laiškutį. Redaktorius visada laukia jūsų atsiliepimų ir nuomonių, laukia jūsų pasisakymų dėl spausdinamų straipsnių, papildymų, kritiškų pastabų. Laukia ir naujų idėjų, kaip nuolat žurnalą tobulinti, laukia jūsų pagalbos ir paramos. Jei nėra kontakto su skaitytojais, žurnalas ar laikraštis neturi prasmės.

Redaktorius

Į LAISVĘ leidžia Lietuvių Fronto Bičiuliai tris kartus per metus.

Redaktorius: Juozas Baužys.

Redakcijos talkininkai: Česlovas Grincevičius ir Adolfas Markelis.

Administratorius: Jonas Prakapas.

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) — a Lithuanian magazine of politics and cultural life published three times a year by Lietuvių Fronto Bičiuliai.

Editor: Juozas Baužys. Business and circulation manager: Jonas Prakapas.

Redakcijos adresas: J. Baužys, 9124 Sandpiper Ct., Orland Park, IL 60462, USA.

Administracijos adresas: J. Prakapas, 14 Thelma Dr., Bakersfield, CA 93305, USA.

Metinė prenumerata: JAV, Kanadoje ir Australijoje — 10 JAV dolerių, Europoje ir P. Amerikoje — 7 JAV doleriai.

Garbės prenumerata: 20 JAV dolerių.

Spausdina „Draugo" spaustuvė: 4545 W. 63rd St., Chicago, IL 60629.

LAISVĖ

NR. 103(140)
1988 RUGSĖJIS

REZISTENCINĖS MINTIES IR POLITIKOS ŽURNALAS

TURINYS

Vedamieji 2
Ar pasitenkinsime tik puse laisvės?
Bendruomeninės prošvaistės.
Skaitytojų žodis 5
Juozas Kazickas — Jų tikėjimas ir idealas tebėra gyvi 7
Vytautas Skuodis — Kultūriniai ryšiai ir Lietuvos laisvės problema 15
Gintautas Iešmantas — Šešios oktavos, Atvirumas (eil.) 30
Henrikas Nagys — Apie „Žemę", Lietuvos balsą ir grįžimą į tėvynę 32
Juozas Kojelis — Lietuvos Laisvės Armija (II dalis) 37
Zenonas Prūsas — Tautybių problema Sovietų Sąjungoje 55
Antanas Maceina — Savosios valstybės idealas 64
I. R. — Lietuviškai skautijai 70 metų 72
Vasario 16 minėjimai: kaip suteikti jiems gilesnę prasmę 73
Vardai ir įvykiai 76

Autoriaus pavarde ar slapyvardžiu pasirašyti straipsniai nebūtinai atstovauja leidėjų ar redakcijos nuomonei ir yra atviri diskusijoms • Nepakeičiant autoriaus minties, straipsniai gali būti taisomi ir tvarkomi redakcijos nuožiūra • Redakcijai siunčiami laiškai ir atsiliepimai pasirašomi tikrosiomis pavardėmis.

LIETUVOS
NACIONALINĖ
M. MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

VEDAMIEJI

AR PASITENKINSIME TIK PUSE LAISVĖS?

Praeitame numeryje kėlėme klausimą, ar Lietuvos komunistų partijai nereikėtų parodyti kiek daugiau tautinės savigarbos vadinamajame persitvarkymo procese, kad nereikėtų atsilikusiems sekti latvius, estus ar armenus. Nuo to laiko įvykiai Lietuvoje keitėsi dienomis, laisvėjimo ugnis įsižiebė į gaisrą, lietuviai pajudėjo. Demonstracijose dalyvių skaičius, pradedant birželio mėnesiu, augo tūkstančiais, ir rugpjūčio 23 demonstracija prieš Molotovo-Ribentropo paktą Vilniuje sutelkė jau 200,000 žmonių minią. Su ašaromis akyse demonstracijose minia giedojo Lietuvos Himną, mojavo trispalvėmis Lietuvos vėliavomis, — su panašiomis ašaromis ir nuostaba įvykius sekė ir išeivijos lietuviai spaudoje ir televizijos ekranuose. Kalbos ir pasisakymai, kokių prieš metus niekas nebūtų tikėjęsis, net iš tokių asmenų, kurie yra partijos nariai, atviri laiškai ir straipsniai Lietuvos spaudoje, smerkią Stalino žiaurumus, komunistinę korupciją, primeną nužudytųjų ir ištremtųjų lietuvių kančias — visa tai rodo, kad laisvėjimo procesas yra tikrai prasidėjęs ir jo, kaip upės bėgimo, anot Maironio, jau nebe taip lengvai bus galima sustabdyti.

Norėtųsi tuo tvirtai tikėti. Tačiau neišvengiamai vis dėlto kyla nemaža klausimų. Neatrodo, kad Lietuvos persitvarkymo sąjūdis (LPS), kuris neabejotinai turi partijos palaiminimą organizuoti beveik visas dabar vykstančias masines demonstracijas, yra visiškai tikrai laisvas sąjūdis. Susidaro įspūdis, kad LPS nori išlaikyti tautą ir jos prasiveržiančius laisvės troškimus komunistinės vadovybės rankose, atsargiai leisdamas įvykiams riedėti tik iki tam tikros leidžiamos linijos ir neužsiangažuodamas tolimesniems siekiams.

Su Lietuvos Laisvės Lyga (LLL), kurią sudaro vadinamieji disidentai, ir kuri neseniai viešai paskelbė savo atstovą užsieny, o taip pat ir su Lietuvos Katalikų Bažnyčia didesnio bendradarbiavimo iš Sąjūdžio pusės nematyti. Lygiai taip pat, nei LLL, nei Bažnyčia nėra linkę pilnai remti Sąjūdį, kol jo visa atvirumo kryptis yra daugumoje nukreipta tik į praeity vykdytus žiaurius nusikaltimus, ar prieš dabartinius biurokratinius partiečių pasireiškimus, bet ne prieš pačią komunistinę sistemą, kuri savo pagrinde ir yra viso blogio versmė. Nieko juk tvirtai nekalbama apie pilnutinės religijos laisvės klausimą, apie visuotinį paleidimą iš kalėjimų ir koncentracijos stovyklų kovotojų už tautos, žmogaus ir religijos laisves. Net disidentų organizuotas bado streikas, vykęs tuo pačiu metu Gedimino aikštėje,

kai Vingio parke tūkstantinės minios klausėsi įžymių Lietuvos rašytojų žodžių, buvo valdžios ir paties Sąjūdžio žmonių savotiškai varžomas ir ignoruojamas.

LPS siekia tam tikrų reformų ir didesnių teisių ekonominėje, tautinėje ir kultūrinėje srityje. Tai jau yra didelis dalykas, ir todėl tautos pritarimas yra teigiamas. To jokiu būdu paneigti negalima. Bet ar tai nėra ir tam tikras partijos ėjimas, kad tautą užliuliuotų ekonominės ir tautinės autonomijos pažadais, kad jos pilnutinio tikslo — nepriklausomybės idėja būtų bent laikinai apraminta. Sąjūdis apie galutinį tautos suverenumą kalbėti vengia. Todėl, jeigu tik toks yra Sąjūdžio tikslas, tai jis nesutampa su laisvojo lietuvio tiek pačioje Lietuvoje, tiek ir išeivijoje tikslais. Negali būti tik pusė laisvės, taip kaip negali būti pusės tiesos. Tautai reikia pilnos laisvės.

Lietuvos Laisvės Lyga pirmoj eilėj stato Lietuvos suverenumo idėją. Galvojame, kad ir visa tauta širdyje tam pritaria, tačiau šiuo metu ji yra atsargi. Atsargi turėtų būti ir išeivija, suprasdama, kad savo ateities likimą spręs pati tauta Lietuvoje. Ji turi pagrindinį vaidmenį savo išsilaisvinimui ir nepriklausomos valstybės siekimui įgyvendinti. Išeivija gali jai tik kai kuriais būdais padėti.

Bet reikia pripažinti, kad išeivija ir net vadovaujantys veiksniai šių visų įvykių buvo užklupti netikėtai ir nelauktai, be tinkamų planų ir be tinkamo pasiruošimo. Ar veiksniai bent dabar pajudės, kaip pajudėjo tauta? Ar išeivijoje nebūtų logiška ir reikalinga turėti vieną strateginį ir politinį centrą, kur veiksniai ir protingos galvos galėtų susėsti prie vieno stalo, nežiūrint savo asmeninių ir ambicinių užsispyrimų, ir nustatyti bendrą darbo kryptį, sutelkti išeivijos kultūrines ir politines jėgas bendram tikslui? Toks koordinuotas politinis centras turėtų rūpintis ir pačios išeivijos teisingu informavimu, ir nuolatine akcija bei informacijos teikimu užsienio vyriausybėms, spaudai ir viešajai opinijai. Tai būtų darbas Lietuvai, tai būtų milžiniška pagalba rezistuojančiai tautai.

To dar neužtektų. Šalia tokio politinio centro yra būtina sukurti ir intelektualinį idėjų centrą. Juk reikia atsiminti, kad metų metais Lietuvoje tauta buvo maitinama vien tik marksistinės ideologijos užterštu mokslu ir komunistiniu auklėjimu. Ten yra jaučiamas baisus krikščioniškųjų ir bendrai Vakarų pasaulio idėjų alkis. Toks intelektualinis idėjų centras galėtų stengtis pajusti tautos alkio kryptį, paruošti reikalingą medžiagą ir įvairiais būdais perduoti ją į Lietuvą, tuo prisidedant prie pilnutinės tautos sąmonės ugdymo.

KARDINOLO ŽODŽIAI

„Jeigu esu kardinolas, tai dėl to, kad mano gyvenime buvo ir kančios dalis. Jei gyvenime nebus aukos už tikėjimą, už tėvų žemę, tai negalėsim užtikrinti ir gražios tėvynės ateities.'' Tai žodžiai Lietuvos kardinolo Vincento Sladkevičiaus, pasakyti Romoje birželio 29 dieną susirinkusiems jį pagerbti lietuviams. Tie jo žodžiai turėtų kristi ir į visas lietuviškosios išeivijos širdis, kurios dažnai vengia bet kokios savo asmeninės aukos, neprisideda prie bet kokio darbo gražesnei tėvynės ateičiai.

Prašydami Lietuvai kardinolo, ilgai nerimome, geruoju ir piktuoju kreipėmės į popiežių, o dabar, kai jį netikėtai gavome, kažkaip pernelyg tyliai tą Šv. Tėvo Jono Pauliaus žestą lietuviams tevertinome. Nejaugi esame paprasčiausiai nedėkingi?

BENDRUOMENINĖS PROŠVAISTĖS

Kai išeivijoje lietuviškojo gyvenimo įprastinė veikla su kiekvienais metais darosi vis sunkesnė, yra viltingai džiugu, kad ir retkarčiais, matyti iškylančias naujas prošvaistes. Viena iš tokių prošvaisčių buvo šios vasaros Pasaulio Lietuvių Bendruomenės renginiai Toronte: kultūros kongresas, PLB seimas ir šokių šventė. Kitame žurnalo numeryje bandysime kiek plačiau šiuos renginius vertinti. Dabar tik norime iškelti porą minčių ryšium su PLB seimo darbų atgarsiais.

Seime aiškiai matėsi jaunesniosios kartos daug didesnis negu iki šiol dėmesys lietuviškiems reikalams, savotiškas jos nusivylimas senais, kad ir išbandytais, veiklos būdais ir užsidegimas ieškoti naujų, labiau laikui pritaikintų ir konkretesnių metodų. Šis entuziazmas pasukti naują keliu laimėjo, buvo išrinkta nauja PLB valdyba iš naujų žmonių, su naujais projektais. Ar jie visi bus įvykdyti — čia kitas klausimas. Jis, žinoma, priklausys ir nuo mūsų visų, kiek mes patys parodysime noro jungtis į lietuviškąjį darbą dėl gražesnės tėvynės ateities.

Reikia pripažinti, kad seimo svarstymai ir priimti nutarimai buvo didžiai vertingi. Daugelyje jų atsispindėjo dabartinė laisvėjanti padėtis Lietuvoje, bei iš tos naujos padėties išplaukiantys bei įpareigojantys mūsų veiksmai. Naujoji Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdyba turės nelengvą darbą koordinuoti ir vykdyti užsibrėžtus planus. Ji bus reikalinga visų lietuvių paramos, ir ypač tų, kurie demokratiniame rinkimų procese turėjo pralaimėti.

Lietuvių Bendruomenė pasirodė nebijanti įsileisti naujų žmonių, kurie dėl įvairių sąlygų anksčiau neturėjo progos pritaikyti savo patirtį ir idėjas lietuviškame bandruomeniniame darbe. Tačiau dabar jie yra pasiryžę ir gali duoti ką nors naujo, gyvesnius metodus, naujas idėjas, praplėsti horizontus. Gal per daug tikimės?... bet to nuoširdžiai linkime.

SKAITYTOJŲ ŽODIS

Brangus Redaktoriau,

Žaviuosi Jūsų talentingu darbu ir pasišventimu redaguojant mums taip svarbų žurnalą *Į Laisvę*, kuris švyti idėjų naujumu ir polėkių ryžtingumu.

Užsiprenumeruoju Jūsų vertingą žurnalą dvidešimčiai metų ir palieku čekį 500 dol., norėdamas paremti Jūsų idealistines pastangas.

Jus gerbiąs
Prel. J. Prunskis

Mielas ir gerbiamas Prelate, dėkojame ne tik už Jūsų piniginę paramą žurnalui, bet labiausiai už Jūsų įvertinančius ir skatinančius žodžius. Su pagarba ir nuostaba žvelgiame į Jūsų atliekamus darbus mūsų Lietuvos ir visų lietuvių naudai. Tegu Aukščiausiasis dar ilgai išlaiko Jus tokiu energingu, kad po dvidešimties metų ir vėl galėtumėte pratęsti ,,Į Laisvę'' prenumeratą.

Redaktorius

Įspūdingi Vaičekausko atsiminimai

Ne visus *Į Laisvę* straipsnius prieinu perskaityti, nors jie visi būtų to verti. Bet ne vieną perskaitau ištisai.

101 numeryje radau Povilo Vaičekausko atsiminimų fragmentus: ,,Vasario šešioliktoji ir lietuvių poezijos dienos Sibire''. Tokios kokybės rašto darbą neatsimenu kada besu radęs lietuviškoje spaudoje.

Pagarba ir padėka visiems, kurių dėka tas darbas išvydo dienos šviesą ir pasiekė retėjančias paskaitančios lietuviškos išeivijos gretas. O autoriui, jeigu jis svetimų patarimų nesikrato, pravartu būtų arčiau susipažinti su Senojo Testamento Psalmių knyga, nes nevienas jo atsiminimų fragmentas skaitosi tarytum vieno ar kito psalmės posmo komentaras.

Autorius tikriausiai jau bus gavęs ir dar gaus daug prašymų savo prisiminimus aprašyti išsamiau. Tokiu prašymu malonėkite priimti ir šitą laišką.

Povilo Vaičekausko atsiminimai — tai ką jis aprašo, ir ypatingai dvasinės nuotaikos lygis, kaip jis dalyką pristato, — man padarė tokį įspūdį, kad užsakiau to straipsnio 10 kopijų, kurias pasiųsiu pažįstamiems tautiečiams, kurie *Į Laisvę* (dar) neskaito ar nepažįsta.

Dr. P. Gulbinas

Priežastis ar priekabė?

Iš girdėtų Jono Daugėlos kalbų ir skaitytų jo straipsnių susidariau nuomonę, kad jam labai sunku galinėtis su teisingais faktais. Su tuo pačiu sunkumu jis susiduria ir *Į Laisvę* nr. 102 paskelbtame laiške ,,Ar konferencijose sprendimas?'' Jis čia teigia, kad ,,pagrindinė kliūtis'' veiksnių konferencijai buvęs PLB valdybos pirmininko laiškas Vliko seimui, siūlęs Vlikui tapti PLB politinių reikalų komitetu.

Bet nuo pirminio susitarimo iki to laiško juk praėjo pusketvirtų metų. Kas pusketvirtų metų trukdė padarytą susitarimą vykdyti? Turiu visą tarp PLB ir Vliko valdybų susirašinėjimo dokumentaciją. Atsakymas aiškus: Vliko nenoras rimtai kalbėtis.

PLB valdybos pirmininko laiškas

nebuvo priežastis, bet priekabė. Jei Vliko pirmininkui ir jo svitai būtų rūpėję Lietuvos reikalai, o ne ,,valdžios'' išlaikymas savo rankose, Vytauto Kamanto laiškas kaip tik būtų buvusi priežastimi skubiam veiksnių pasitarimui, o ne atsimetimui.

PLB ir JAV LB vadovybės periodiškai keičiasi, bet Vliko ,,neklaidingųjų'' grupei visada jos atrodo dirbančios beveik nusikalstamą darbą. Teisingą įvertinimą padarys istorija.

J. Kojelis

Gražūs žodžiai iš Australijos

Jūsų redaguojamas žurnalas *Į Laisvę* yra daugeliu atvejų pagirtinas: gražios išvaizdos, gera spauda, įdomus turinys ir, kas svarbiausia, tai tas nuoširdus ir gilus rūpestis, tos pastangos ir tas tvirtas ir pastovus veržimasis į laisvę. Tenka palinkėti, kad toji dinamiškoji dvasia ir toliau būtų mūsų jungiamasis veiksnys, siekiant Lietuvai laisvės. Su geriausiais linkėjimais jums ir žurnalui.

Aleksandras Mauragis,
Australija

Kad šaka nenudžiūtų

Pergyventų įvykių aprašymai prisiminimuose pateikia istorinės medžiagos. Tačiau neretai juose pasitaiko asmeniškų pasigyrimų, kuriuos reikia atsijoti, kai patys autoriai nėra pajėgūs asmeniškumų išvengti. Beprasmiai ambicingi ginčai nepasitarnauja objektyviai istorinei medžiagai. Po nesutarimų pačioje pradžioje, kivirčai dar sustiprėjo, savo žemės pagrindą iš po kojų praradus.

Tačiau nuolatinis laiko keitimasis yra pastovus gyvenimo reiškinys. JL bendradarbis Laurynas Vismanas savo įspūdžiuose iš Šeštojo pasaulio lietuvių jaunimo kongreso pabrėžia ryšių su Lietuva reikalingumą, nes be ryšių su tauta išeivija pasidarys nudžiūvusia šaka. Ir ten, tėvynėje, vykstant dalinam keitimuisi, kiek vergijos sąlygose įmanoma, ir čia, išeivijoje ateina naujo šviesaus, realiai mąstančio jaunimo (ne iš penkiolikos partijų eilių!). Nejaugi kai kam dar nepaaiškėjo, kad mandatas yra ne kur kitur, o tik tautoje!

Antanas Valiuškis

Ar jau laikas pradėti garbinti stribus?

Dr. A. Butkus *Į Laisvę* 102(139) numeryje, pagarbinęs sovietinį rašytoją Vytautą Petkevičių, tvirtina, kad tai, ką aš ankstyvesniame numeryje apie jį esu pastebėjęs, yra šmeižtas. Visai nesuprantamas yra dr. A. Butkaus klausimas ,,ką V. Petkevičius padarė blogo lietuviams'', nes ,,jo paties tvirtinimu jis buvo labai jaunas''. Tačiau jis nepaneigė, kad Petkevičius buvo stribu, t.y., okupanto talkininku. Ką stribai ,,darė'', manau, dr. A. Butkus pats turėtų žinoti.

Štai kas rašoma L. E. 22 tome (red. dr. J. Girnius) apie V. Petkevičių: ,,Vytautas (g. 1930 Kaune) rašytojas. 1945 įstojo į komjaunimą ir kaip stribas kovojo su partizanais; kurį laiką buvo komjaunimo centro komiteto narys; 1951 įstojo į partiją. 1952-54 mokėsi centrinėj komjaunimo m-loj Maskvoje, vėliau Maskvos univ. Nuo 1955 spausdina apsakymus periodikoje. 1959 išleido apysaką Priemiesčio žmonės, kur 1939-40 Kauno darbininkų gyvenimas vaizduojamas ištisai pagal komunistinę liniją: atrodo, visa ano meto Lietuva gyvena streikų dvasia, kalėjimų siaubu ir tėvynės niekinimu''. Nieko geresnio apie jį ir L. E. 36 tome, tik čia atkreipiamas dėmesys į jo ,,bolševikinį budrumą ir kovingumą''.

Nukelta į 80 psl.

JŲ TIKĖJIMAS IR IDEALAS TEBĖRA GYVI

JUOZAS KAZICKAS

Mūsų veikla „persitvarkymo" politikos šešėlyje • Laisvinimo akcijos planų sudarymas • Turime pradėti nuo mūsų pačių • Dar ilga kelionė prieš akis

PRIEŠ 25 METUS dramatiškose aplinkybėse tarptautinėje mokslininkų konferencijoje Indijoje pasisekė susitikti man su patriotu lietuviu, kuris buvo rusų Mokslų Akademijos narys ir toje konferencijoje dalyvavo sovietų delegacijos sąstate.

Man pavyko jį ištraukti iš rusų apsaugos 3 val. ryto, ir mes praleidome tris valandas, bekalbėdami apie tuometinę Lietuvos padėtį. Tai buvo mano pirmas susitikimas su žmogum tiesiog iš Lietuvos nuo mūsų pasitraukimo 1945 m. Jis man perdavė šiurpiai tragišką paveikslą. Partizanų kovos, jų šaudymai, lavonai išmėtyti po turgavietes, suėmimai, kankinimai, ištrėmimai į Sibirą. Aš jo paklausiau, kaip tauta gali pakelti tokį žiaurumą? Ir kas iš tikrųjų tą tautą valdo? Kiek lietuvių yra prisidėję ir pritaria tai situacijai. Jis man atsakė, kad nedaugiau kaip 10%. 5% yra nesiorientuojančių, suklaidintų žmonių, kurie galvoja,

DR. JUOZAS KAZICKAS, šio straipsnio autorius (ta pačia tema jis skaitė paskaitą politinėse studijose 1988.I.31 Los Angeles), iš profesijos yra ekonomistas. Vilniaus universitete 1942 baigė ekonomikos mokslus, o 1951 Yale universitete gavo filosofijos daktaro laipsnį. Lietuvoje vokiečių okupacijos laikotarpyje dirbo pogrindyje. Atvykęs į JAV savo specialybę pritaikė praktiškai: buvo ir dabar tebėra dalininkas ir direktorius keletos tarptautinės prekybos bendrovių New Yorke — Neris International, Inc., Neris Carbon and Oil Corp., Neris Transatlantic, Inc. Nežiūrint svarbių įsipareigojimų šioje srityje, aktyviai reiškiasi bendruomeninėje veikloje, Lietuvių Fronto bičiuliuose ir kitose organizacijose. Šiemet dr. Kazickui suėjo 70 metų.

kad Lietuva negali išsilaikyti nepriklausoma tarptautinėje padėtyje ir geriau esą būti Sovietų Sąjungos dalimi. 4% yra komunistų, daugiausia grįžę iš Rusijos (buvo pabėgę per karą), kurie yra užėmę atsakingas pareigas ir kurie daugumoje yra rusų pakalikai. 1% yra tikrųjų išgamų. Jie tikrieji karo nusikaltėliai ir, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, jie turės būti patraukti į teismą už savo veiksmus. Tauta turėjo gyventi. 90% žygiavo, nešdami raudonas vėliavas, šoko, dainavo gerbdami ,,didįjį, mylintį Staliną''. Tačiau nakties metu suklaupę meldė galingąjį Dievą apsaugoti tautą nuo priešo baisaus.

* * *

TOKS PADĖTIES pavaizdavimas buvo vieno žmogaus. Ar jis buvo teisingas, nežinau. Tačiau manau, kad ir šiandien, tas procentas 90 ir 10 turbūt yra nepasikeitęs. Bet ir vėl tai yra vieno žmogaus nuomonė. Kokia iš tikrųjų yra padėtis ir kokios yra nuotaikos šiandieną taip vadinamoje ,,persitvarkymo'' ir ,,atvirumo'' atmosferoje.

Pirma, politinė santvarka, administracinė organizacija, rusų ūkinė kontrolė ir Lietuvos ūkinė integracija į Sov. Sąjungos sistema yra lygiai tokia pat, kokia ji buvo 1945 metais, kokia buvo 1953 metais.

Antra, ši Gorbačiovo persitvarkymo ir atvirumo politika yra įnešusi gana stambią konfuziją valdančiuose sluoksniuose ir iškelia daug painių klausimų, ypatingai liečiančių politinių diskusijų sritį ir tautinius judėjimus.

Trečia, plačioji visuomenė įtarinėja ir vengia stipresnių, atviresnių pasisakymų politiniais klausimais. Ekonominėje srityje skundai dėl trūkumų, kokybės blogio, įmonių viršininkų savivaliavimų, sukčiavimų, kyšininkavimų didėja.

Ketvirta, ateistinė propaganda, religinis persekiojimas nepasikeitęs, jei ne sustiprėjęs. Prof. Skuodžio statistika, rodanti religinę, ateistinę propagandą, itin įdomi. Jis rašo, kad nuo 1945 iki 1974 metų buvo atspausdinta 757 veikalai prieš religiją — dešimt kartų daugiau antireliginės propagandos negu prieš visus kitus blogius sudėjus į krūvą, — ar tai girtuokliavimą, narkotikus, šeimų išardymus, ar vagystes.

Penkta, rezistencinis judėjimas, nors mažas ir neorganizuotas, tačiau spontaniškai auga ir plečiasi. Jaunesniosios generacijos patriotiniai aktyvistai viešai kalba ir kelia stalinistinės sistemos tolimesnį egzistavimą ir vis dažniau reikalauja viešai, garsiai laisvės, tautinio apsisprendimo teisės ir net laisvos, nepriklausomos Lietuvos.

Gorbačiovo persitvarkymo ir atvirumo politika nėra jo išradimas. Ji buvo neišvengiama. Istorinės sąlygos jos pasireiškimui jau buvo susikūrusios Sovietų Sąjungoje, ir Gorbačiovas yra vien tik to fakto patvirtintojas. Jeigu Sov. Sąjunga nori išvengti tolimesnio atsilikimo nuo Vakarų pasaulio pažangos, ji neturi kitokios išeities, tik eiti demokratizacijos kryptimi. Jėgos, kurios prasiveržė į paviršių, yra

didesnės už komunistų politiką, už jų kontrolę. Tai yra istorinė realybė: ne Markso išpranašautas pasaulinis komunizmas yra neišvengiamas, bet demokratinė sistema, su savo minusais ir pliusais, su savo blogybėm ir gerybėm. Ji nėra ideali, bet už ją geresnės nėra.

* * *

LIETUVOS padėtis dabar ir žvelgiant į artimą ateitį yra sunki. Rezistencinis aktyvizmas plėsis, viltis iškovoti daugiau politinės ir ekonominės laisvės stiprės. Glasnost ribos Baltijos kraštams tačiau yra labai ribotos. Sunku įsivaizduoti, kad rusai leis tautiniams judėjimams plėstis, nebaudžiant, nebandant juos užslopinti ar bent nebandant nukreipti kita kryptimi. Tiesioginės represijos dažniausiai vykdomos pačių lietuvių komunistų. Žmonių nusistatymo ir vieningumo skaldymas, grasinimai ir galų gale suėmimai ir trėmimai, — labai realios galimybės, Nemanau tačiau, kad tautinio identiteto aspiracijos bus užgesintos. Anaiptol, jos bus tik sustiprintos.

Tad ką mes išeivijoje turime daryti? Kuo mes galime prisidėti prie tų aspiracijų sustiprinimo, jų puoselėjimo. Labai svarbu šiuo metu yra informuoti laisvąjį pasaulį apie egzistuojančią Pabaltijo situaciją, tų tautų aspiracijas, kovą dėl demokratinių teisių, dėl laisvės. Nenoriu būti pesimistas, tačiau atvirai reikia pasakyti, kad šiuometinė Amerikos politika Pabaltijo atžvilgiu yra absoliučiai bereikšmė. (Vasario 16 proginiai pasisakymai yra tik paprastas formalumas, be jokios esminės prasmės. Trafaretas. Tokie ir kiti panašūs JAV pasisakymai neturi dantų, ir blogiausia, kad už tų pasisakymų nėra net noro turėti ar parodyti dantis). Tačiau pats **svarbiausias reikalas šiuo momentu yra pagrindinio, esminio Lietuvos vadavimo veiklos plano sudarymas.** Nepamirškime, be laisvojo pasaulio aktyvaus įsijungimo į Lietuvos laisvės reikalavimą, aktyvaus dalyvavimo, mūsų visų veikla yra beveik tik sapnas.

Bet pirmiausiai mes turime pradėti nuo mūsų pačių. Tokie yra mano pasiūlymai:

1. Pasyvi lietuviškos visuomenės nuotaika, apatiškas susigyvenimas, priėmimas egzistuojančios situacijos tiek Lietuvoje, tiek ir čia turi būti drastiškai pakeisti. Mūsų veikla turi būti agresyvi, kovojanti, bekompromisinė, nepaliaujamai reikalaujanti Lietuvos laisvės. Mūsų veiksniai — Bažnyčia, mokyklos, socialinės organizacijos, žurnalistai, rašytojai, komentatoriai, menininkai, pavieniai asmenys, — visa totalinė visuomenė turi galvoti, rašyti, kalbėti, melstis, demonstruoti, netgi grasinti, reikalaujant Lietuvai laisvės ir nepriklausomybės.

2. Visom sąlygom plėsti ryšius su patriotiniu judėjimu Lietuvoje. Stengtis teikti jiems visokeriopą paramą, pilniausią informaciją apie mūsų laisvės veiklą. Išgirsti jų reikalavimus, jų patarimus, mūsų akcijos kritiką.

3. Lietuvoje yra laukiama kiek-

viena laisvajame pasauly besireiškianti teisinga kultūrinė, religinė ar idėjinė mintis. Šitokiam dvasinių bei kultūrinių vertybių alkiui sumažinti kiekvienas vykstantis iš Vakarų į Lietuvą turi būti modernus šių dienų knygnešys.

Rašant laiškus savo giminėms bei pašįstamiems, paprašyti juos, kad praneštų, kas atsitiko, pvz. su Gražuliu, kaip praėjo koks nors minėjimas. Greičiausiai ne visi mūsų giminės apie tai žinos. Bet jie tada bandys sužinoti, kas yra tas Cidzikas, kas yra Gražulis, kodėl jis atsisakė tarnauti kariuomenėje? Tai maža sėkla, kurią sėtume į paruoštą dirvą. Mes iš šios pusės paragintume juos domėtis, kas dedasi pas juos disidentinėje veikloje.

4. Lietuvių Fondas, Tautos Fondas, privatūs fondai ir finansiniai šaltiniai turi būti asignuojami rezistencinės spaudos paramai. Organizuoti konkursus ir premijuoti straipsnius, atsiųstus iš Lietuvos ir diskutuojančius tautines aspiracijas, politinę situaciją, priemones ir metodus, kovojant už Lietuvos laisvę, ir bendrą politinę padėtį. Pvz., konkursas straipsniui ,,Politinė akcija ir priemonės Lietuvos nepriklausomybės atstatymui Gorbačiovo persitvarkymo ir atvirumo sąlygose'' galėtų sukelti susidomėjimą Lietuvos jaunimo tarpe, o už tokio straipsnio parašymą skiriama reikšminga premija galėtų būti pavadinta taikos premija, kuri pagarsėtų visame pasauly. Yra pribrendęs laikas, kad mūsų spauda aprašinėtų įvykius Lietuvoje ne trečiam puslapyje, ne ketvirtam, bet dviejų centimetrų raidėmis pirmajame.

5. Laisvinimo akcijos ir veiklos platinimui sumobilizuoti mūsų pačius geriausius kalbėtojus, mūsų garbingiausius veikėjus. Planai jų pasirodymams turėtų būti paruošti ne tik lietuvių kolonijose, bet ir amerikiečių forumuose. Lygiagrečiai, mes turėtume suorganizuoti specialią mokyklą, kuri treniruotų jaunuolius viešajam kalbėjimui ir paruoštų juos akcijai kitataučių tarpe.

Jei norime prisidėti prie Lietuvos laisvės kovos, mes turime pradėti nuo mūsų pačių. Grandinės jėga ir jos stiprumas pareina nuo jos pačio silpniausio nario. Ir bijau, kad tas silpniausias narys yra čia, pas mus pačius.

Yra taip pat pribrendęs laikas, kad mūsų veiksniai galų gale susitartų ir sudarytų vieningą frontą. Turėtų būti sukviesta konferencija, kuri nuspręstų, kas yra atsakingas už laisvinimo veiklos plano sudarymą, kas atsakingas už tos veiklos vykdymą. Jei tai būtų Vlikas, manyčiau, kad jo struktūra tuo atveju turėtų būti perorganizuojama, sustiprinant ją jaunosios generacijos dalyviais. Lygiai taip pat galvoju, kad sėkmingas laisvės kovos darbas yra galimas tik turint apmokamą štabą, turint savo centrines patalpas Washingtone. Šiuo atveju lietuvių informacijos namų reikalingumas Washingtone pasidaro esminis.

Lietuvos laisvė priklauso nuo trijų faktorių ir dar nuo ketvirtosios jė-

gos. Pirmasis faktorius yra pati Lietuva. Jeigu ten nebus noro, jei ten nebus daroma jokių pastangų, kad Lietuva būtų laisva, tai beviltiškas yra Lietuvos laisvės klausimas. Tai yra pirmas, pagrindinis ir esminis faktorius — **mūsų pačių tauta.** Antrasis faktorius, kuris gali nulemti Lietuvos laisvės klausimą, yra visas laisvasis pasaulis ir Jungtinės Tautos. Bet čia tuo tarpu nerodoma geros valios, nėra jokių reikšmingų pastangų prisidėti prie Lietuvos išlaisvinimo. Visos deklaracijos, kurios padaromos, yra tik pripažinimas status quo. Pripažinimas, kad mes turime teisę būti laisvi, kad kraštas yra okupuotas. Bet niekas nėra pasiruošęs pajudinti pirštо, kad tas kraštas taptų laisvas. Kalbėkim apie mūsų pačių Jungtines Amerikos Valstybes. Visam bilijoniniame biudžete nėra pramatyta nė vieno dolerio, nors svarstymui, kas turėtų būti daroma dėl okupuotų kraštų išlaisvinimo. Nėra nė vieno tarnautojo, kuris bandytų sudaryti planą, kokia turėtų būti Amerikos politika siekiant nepriklausomo Pabaltijo. Nei National Security Council, nei State Department, nei Foreign Relation Committees Senate ir Atstovų rūmuose, nei CIA — niekur niekas nieko nedaro. Tuo mažiau pačiose Jungtinėse Tautose ar kitose valstybėse.

Trečiasis faktorius ir pats baisiausias, savaime suprantama, yra Maskva. Ar yra vilčių, kad Maskva staiga pradėtų kalbėti apie Lietuvos laisvę? Šiuo metu nėra. Jie pradės galbūt galvoti apie tai tik tada, kai demonstracijos Lietuvoje darysis nebesuvaldomai pajėgios ir stiprios. Jeigu Vakarų pasaulis pradės pajusti ir suprasti mūsų tautos laisvės siekimo reikšmę ir kuo nors konkrečiai prie tų laisvinimo pastangų prisidės. **Jeigu mes sugebėsime paveikti laisvąjį pasaulį, kad jie turi ką nors daryti,** neleisti, kad kraštas pasiliktų okupuotas. Tada, gal ir Maskva bus priversta kitaip galvoti. Tik, kol Sov. Sąjunga nepasidarys pilnai demokratinė, mūsų viltys nėra labai stiprios. Dar labai didelis kelias, ilgas kelias, didelė užduotis mums prieš akis... Tačiau Lietuvos istorijoje mes esame padarę daug ilgų kelionių, besiekdami laisvės.

* * *

ŠITA PROGA noriu būti šiek tiek asmeniškas ir papasakoti apie vieną ilgą kelionę. 1863 m. gruodžio 24, Kūčių vakarą, mano proseneliai, jų tėvai, vaikai, tarnai sėdėjo prie Kūčių stalo. Už langų tuo metu kaukė neišpasakyta sniego pūga, bet viduj jie giedojo religines giesmes — „Gul' šiandieną jau ant šieno Karalaitis šio svieto. Taip vargingai paguldytas, verk' stainelėj suvystytas''. Tos šeimos tarpe 7 metų berniukas sėdėjo prie šiltos krosnies (aš taip įsivaizduoju) ir laukė, kada giesmės pasibaigs ir kada galės sėsti už stalo, apkrauto plotkelėm ir gardžiausiais valgiais. Pagal to laiko tradicijas visą dieną niekas nebuvo valgęs.

Ir štai prieš patį vidurnaktį, giedant tas giesmes, pasigirdo šunų lojimas, arklių žvengimas. Neišpasa-

Kas kurį įtikins? — Politinių studijų savaitgalio metu Los Angeles, susikryžiavus nuomonėms, kalbasi dr. Juozas Kazickas ir Juozas Kojelis. Nuotr. V. R. Pluko.

kytas triukšmas, ir staiga durys buvo išmuštos ir į kambarį įsibrovė su šalčiu ir vėju kazokai su botagais ir kindžalais ir, apvertę stalą, pradėjo mušti vyrus ir pasakė, kad jūs turite dvi valandas susipakuoti, paimti visus vaikus ir važiuoti į tolimą kelionę. Vienas iš jų pasakė mano prosenelei: ,,Matiuška, pasiimk didžiąsias roges, geriausius arklius, nes ant tų rogių tu miegosi, tu gyvensi ir mirsi''. Ir taip pasiėmę po karvę, ar paskerdę po kiaulę ir aprengę savo vaikus, jie išsirengė į ilgą kelionę. Pavažiavus keletą minučių, jie pamatė degančius savo trobesius, kuriuose jie praleido generacijų generacijas. Ir taip tą šaltą žiemą jie keliavo į nežinomą ateitį. Kiek laiko truko ta kelionė? Lygiai po vienerių metų, 1864-jų gruodžio 24 dieną, Kūčių vakarą, jie buvo išmesti kažkur sniego dykumose. ,,Čia jūsų naujoji tėvynė'', buvo jiems pasakyta. Ją mano protėviai pavadino ,,juodąja tėvyne''. Daugiau kaip pusė žmonių toje kelionėje mirė. Išmesti tą vakarą į baisų šaltį, jie prasikasė sniegą, pagulde savo vaikučius, atsiklaupė ir giedojo ,,Jau šiandieną gul' ant šieno Karalaitis šio svieto''. Apie trečdalis jų mirė tą pačią žiemą. Bet tas mažas 7-rių metų vaikas išliko gy-

vas. Jis buvo mano senelis.

Šiandien mano mintys grįžta atgal į tą kelionę — prieš 125 metus. Jie sušalę rogėse gulėjo. Lavonai buvo išmetami iš rogių, ir vilkų bandos juos sekė nesustodamos. Įsivaizduoju, kiek daug baimės buvo to mažo vaiko širdyje.

Prisimenant visa tai ir berašant galvoju ir apie kitą laikotarpį. Mintys grįžta į 1945 metus, kada mūsų partizanai stovėjo iškėlę galvas, žibančiom akimis, su šautuvais miškuose, pelkėse, kaimų tvartuose ir daržinėse. Jie išėjo į kovą prieš milžinišką priešą. Jie buvo jauni, jie buvo gražūs, bet jie žuvo. Jų lavonai buvo išbarstyti turgavietėse. Tačiau jų idėja pasiliko gyva. Nepastatyti jiems paminklai, nežinomos jų pavardės. Granito sienose neiškalti jų veidai. Jie to ir nesitikėjo. Bet iš jų šiandien nauja laisvės banga plinta: Skuodžiai, Iešmantai, Sadūnaitės, Gražuliai, Cidzikai, Kalantos ir tūkstančiai kitų, kurių mums ir pavardės nėra žinomos, stovi šiandien lygiai taip pat pakėlę galvas, atstatę krūtines prieš mūsų tautos nuolatinį priešą. Šįkart jie neturi savo rankose ginklų. Jų tikėjimas, idealas, kurį mano proseneliai išsaugojo ir kurį jiems paliko 1944-52 metų partizanai, tebėra gyvas. Jie visi yra įsitikinę, kad Lietuva bus laisva. Jų tikėjimas yra nesugriaunamas dar dėl to, kad su jais yra **ketvirtoji jėga.** Jų tarpe ir jų likimu šiandien dalijasi Bendrininkas, kuris yra lygiai tiek pat niekinamas, šmeižiamas, spjaudomas. Jų tikėjimas, kad jie bus laisvi, yra nesugriaunamas dėl to, kad jų tarpe yra pats Dievas.

Pagalvokim, ar neatėjo laikas, kad ir mes uoliau stotume į kovojančių už laisvę gretas ir atiduotume savo mažą auką.

Dievas yra su mumis.

Į LAISVĘ FONDAS

praneša, kad rugpjūčio vidury buvo išspausdinta **kun. dr. Antano Paškaus** nauja knyga EVOLIUCIJA IR KRIKŠČIONYBĖ Teilhard de Chardin'o perspektyvoje. Knyga 172 psl., papuošta gražiais minkštais viršeliais. Turinyje: Evoliucija mokslo šviesoje, Teilhard'o evoliucijos interpretacija ir jo vizijos problematika, evoliucijos reikšmė krikščionijai. Knyga rekomenduotina visiems perskaityti ir nusiųsti į Lietuvą. Knygos kaina tik $6.00. Norintieji ją ir kitas Į Laisvę knygas įsigyti, prašomi kreiptis: Į Laisvę Fondas, Alfonsas Pargauskas, 8908 W. Butterfield Ln., Orland Park, ILL 60462, USA. Bus prisiųstos knygos ir sąskaitos.

KULTŪRINIAI RYŠIAI IR LIETUVOS LAISVĖS PROBLEMA

VYTAUTAS SKUODIS

PER VISUS 48 Lietuvos okupacijos metus seniai joje nebuvo tokio atviro, drąsaus ir didelio tautinio ir politinio judėjimo pakilimo, kaip 1988-siais metais. Tautinė sąmonė pasireiškė su didele jėga, pasirinkdama atviro veikimo formas. Jeigu anksčiau lietuvių tautinė sąmonė veikliai ir organizuotai reiškėsi tiktai per pogrindžio spaudą, negausių disidentų veikimą, sporadišką aktyvų ir pasyvų pasipriešinimą pavergėjo kėslams, per drąsią laikyseną teismuose ir įkalinimo vietose, tai dabar per palyginti trumpą laiką ji transformavosi į tikrą revoliucinį judėjimą ir nusiteikimą. Lietuvoje prasidėjo judėjimai išeinant į miestų gatves ir aikštes su tikrąja Lietuvos valstybine vėliava, tikruoju Lietuvos himnu ir su lozungais, kurių turiniui ir dabar gali būti pritaikyti TSRS (taip par ir LTSR) Baudžiamojo kodekso straipsniai, apkaltinantieji ,,antitarybine agitacija ir propaganda, tikslu susilpninti valstybinę ir visuomeninę santvarką'' arba ,,...tikslu apšmeižti...'' ją. Tose taikiose demonstracijose dabar ne šimtai, ne tūkstančiai, o dešimtimis tūkstančių skaičiuojamos minios žmonių reikalauja lietuvių tautai teisių ir laisvės pačiai Lietuvai.

Visus tuos reiškinius aiškinti kaip Sovietų Sąjungoje vykstančių reformų sudėtine dalimi negalima. Tačiau, kad tos reformos, vadinamos ,,persitvarkymu'', sudarė palankias sąlygas tokiems judėjimams pasireikšti, tuo abejoti dabar netenka.

Prieš atsakant į klausimą reikia pagalvoti. Docentas Vytautas Skuodis, šią vasarą dalyvavęs 35-joje Europos lietuvių studijų savaitėje, jos metu įvykusioje Europos Lietuvių Fronto bičiulių konferencijoje padarė pranešimą.

Sovietų Sąjungos komunistų partijos ir valstybės administracijos propaguojamas ,,persitvarkimas'' reikalauja radikalių reformų visoje Sovietų Sąjungoje ir visose jos gyvenimo srityse.

Tai kas dabar vyksta Pabaltijo ir Kaukazo kraštuose yra tiktai funkcija ,,persitvarkimo'' idėjų. Tie nacionaliniai judėjimai Maskvai aiškiai ne prie širdies. Tačiau dabar to ,,persitvarkimo'' sukeltame chaose ji turi kitų, daug didesnių rūpesčių, nors taip pat gerai supranta, kad be tikrosios demokratijos Sovietų Sąjungoje pakelti ir sustiprinti krašto ūkį ir ekonomiką neįmanoma. Deja, tuo tarpu tikrų ir esmingų poslinkių Sovietų Sąjungos demokratizacijos kryptimi dar nematyti. Todėl dabartinius, labai reikšmingus įvykius Lietuvoje reikia vertinti kaip lietuvių tautos, ilgus dešimtmečius kentėjusios melo, smurto ir išnaudojimo priespaudą, taikų, kol kas dalinį sukilimą, reikalaujant sava-

rankiškumo teisių iki visiško atsiskyrimo nuo Sovietų Sąjungos.

Kaip ilgai Maskva toleruos tokį nepaklusnumą jai, dabar pasakyti sunku. Galime būti tikri, kad Pabaltijo kraštų ji taip lengvai niekada neatsižadės. Tačiau aišku ir tai, jeigu Sovietų Sąjungai ,,persitvarkius'' vėl prasidės nauji persekiojimai ir represijos, o tokia galimybė labai galima, tai į pirmykštę baimės būklę jos nusikračiusios pavergtosios lietuvių tautos jau nebesugrąžins. Kokybinis šuolis į laisvės perspektyvą jau padarytas ir joks spaudimas ,,iš viršaus'' nebeprivers žengti atgal.

•

AUKŠČIAU pateiktų minčių kontekste yra būtina sugrįžti prie tų neramumų, kuriuos mūsų išeivijoje sukėlė 1987 metais Vilniaus ,,apskritasis stalas'', prie kurio keli JAV lietuviai vedė privataus pobūdžio pokalbį su keliais vietiniais lietuviais apie išeivijos ir dabartinės Lietuvos kultūrinį bendradarbiavimą ir tokio bendradarbiavimo plėtojimo ateityje galimybes.

Sekant lietuvių išeivijos spaudą ir klausant pasisakymus kai kuriose konferencijose, susidarė įspūdis, jog pagrindinis priekaištas amerikietiškajai to ,,apskritojo stalo'' pusei tenka dėl to, kad jie sutiko to pokalbio metu neliesti ir nediskutuoti tebesitęsiančio Lietuvos okupacijos klausimo. Priekaištaujama jiems ir už tai, kad jie neva kalbėję visos išeivijos vardu, tam neturėdami jokių įgaliojimų.

Kaip žinoma, politikoje, diplomatijoje ir šiaip rimtuose dalykuose neobjektyvumas, išankstinis nusistatymas ir emocijos yra blogi pagelbininkai. Rimčiau pagalvojus iškyla toks klausimas: ar buvo prasminga ir protinga su pavergtosios Lietuvos lietuviais, turinčiais šiokį tokį savo padėties svorį, prie to ,,apskritojo stalo'' pradėti ginčą dėl to, kas ir vieniems, ir kitiems buvo gerai suprantama ir aišku, kad Lietuva tikrai buvo okupuota ir tokia tebėra iki dabar? Kai kurioje mūsų išeivijos spaudoje anos pusės ,,apskritojo stalo'' pašnekovai buvo apšaukti Maskvos statytiniais, KGB agentais ir dar kitaip. Kokiu pagrindu švaistomasi tokiais neatsakingais ir niekuo nepagrįstais įžeidinėjimais? Vien dėl to, kad jie pasiūlė neliesti Lietuvos okupacijos klausimų? Bet gi tuo metu visoje Lietuvoje niekas viešai nekalbėjo, kad Lietuva okupuota. Šią privilegiją turėjo tiktai Lietuvos pogrindininkai ir disidentai, kada pakliūdavo į Valstybės Saugumo komiteto tinklus.

O jeigu anoji ,,apskritojo stalo'' pusė būtų neiškėlusi jokių sąlygų pokalbiui, ką gero tai būtų davę? Turbūt nieko,, nes: 1. Lietuvos laisvės reikalui nebūtų buvęs padarytas joks indėlis, kadangi nei viena, nei kita pusė tokio svarbaus klausimo svarstymui neturėjo jokių oficialių įgaliojimų ir kompetencijos; 2. būtų buvęs sugaištas laikas pagrindinio klausimo — išeivijos ryšių su Lietuva svarstymui; 3. priėjus bendros ir vieningos nuomonės,

LIETUVOS NACIONALINĖ M. MAŽVYDO BIBLIOTEKA

kad Lietuva tikrai buvo ir yra okupuota, vietiniai pokalbio dalyviai netrukus būtų turėję pokalbį prie kito stalo, tačiau jau su tikraisiais čekistais. Pučiant ,,persitvarkimo'' vėjams galbūt jų už tai ir nebeteistų, tačiau pašalinimas iš komunistų partijos ir atleidimas iš užimamų tarnybinių pareigų būtų buvęs neišvengiamas.

Pokalbiai prie Vilniaus ,,apskritojo stalo'' buvo neoficialūs. Jiems pasibaigus, nebuvo priimta kokia nors oficiali rezoliucija ar išvados, todėl ir priekaištas, kad amerikietiškoji pusė kalbėjusi išeivijos vardu, neturėdama tam jokių įgaliojimų, yra tiesiog nerimtas.

Tiems, kam aukščiau pateiktoji argumentacija nėra verta dėmesio, vistik reikėtų susimąstyti nors ir ties tokiu faktu: ar Vilniuje 1988 liepos 12 dieną įvykusios demontracijos metu, disidentų nešamos gėlės prie Lenino paminklo, kaip padėkos simbolis už jo 1920 liepos 12 dieną pasirašytą Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo aktą, tikrai išreiškė jų simpatijas šitam pirmajam Sovietų Sąjungos tironui, ar tai buvo tiktai priedanga ir pagrindas tolimesnių, nuolatos augančio judėjimo tikslų siekimui?

Kad teisingai suprasti praeities įvykius, objektyviam istorikui yra būtina ne tik gerai susipažinti su visomis tų tyrinėjamų įvykių priežastimis ir aplinkybėmis, bet ir pačiam tiesiog įsijausti į to meto dvasią ir tapti savotišku tų praeities įvykių dalyviu ir liudininku. Taip pat ir mums, aiškinantis dar netolimoje praeityje vykusius ir dabar vykstančius įvykius Lietuvoje, reikalinga labai gerai orientuotis vietinėse sąlygose ir aplinkybėse. Priešingu atveju ant klaidingų išvadų statoma išeivijos veikla bus panaši į namą, statomą tiesiog ant smėlio, kokio, kaip tvirtina ir Šv. Raštas, niekas neturėtų statyti.

Dabar, žiūrint iš laiko perspektyvos į tą daug triukšmo sukėlusį Vilniaus ,,apskritąjį stalą'', iškyla ir toks klausimas: o jeigu jis tikrai būtų davęs pradžią intensyvesniam išeivijos kultūriniam bendradarbiavimui su pavergtosios Lietuvos lietuviais, kokią įtaką toks bendradarbiavimas ir ryšiai būtų turėję dabartinėms revoliucinėms nuotaikoms Lietuvoje? Vieną aišku — jie to sujudimo nebūtų sumenkinę.

Poleminiai pasisakymai prieš kultūrinius ryšius su pavergtąja mūsų tautos dalimi turi du būdingus bruožus: pirma — jie pilni nepasitikėjimo, susierzinimo, įtarinėjimų ir neapykantos; antra — įsitikinimas arba tariamas įsitikinimas, kad tokių kultūrinių ryšių užmezgimas su pavergtąja Lietuva ir jų palaikymas pakenks Lietuvos vadavimo veiklai.

Pirmąjį bruožą galima paaiškinti tiktai asmeninės elgesio kultūros ir blaivaus galvojimo stoka. Antrasis bruožas yra daug rimtesnis ir yra vertas gilesnio svarstymo. Deja, tokio svarstymo dar nematyti nei mūsų išeivijos spaudoje, nei konferencijų, simpozijumų, seimų ir kitokių susirinkimų medžiagoje.

Atrodo, iki šiol dar niekam ir į galvą neatėjo mintis šiuo klausimu pasikonsultuoti su atsakingais JAV ir kitų kraštų valdžios atstovais: ar kultūriniai ryšiai su pavergtuoju kraštu pakenks Lietuvos įjungimo į TSRS sudėtį nepripažinimo politikai ar ne?

Šitoje poleminėje audroje išryškėjo ir trečias būdingas bruožas: privačiuose pokalbiuose didžioji dauguma pasisako už kultūrinių ryšių su Lietuva užmezgimą, tačiau forumuose vieni iš jų vengia tokią savo nuomonę viešai išsakyti, o kiti tų forumų tribūnose tiesiog neatpažįstamai pasikeičia, prisitaikydami prie oficialiosios tokių susirinkimų linijos ir jų tono.

Susidaro įspūdis, jog šios problemos sprendime (tikrumoje ji visai nesprendžiama), kai kurie toną duodantieji veikėjai vadovaujasi ne faktais ir rimtais argumentais, o vien tik savo išankstiniu nusistatymu ir iš to išeinančiu tabu.

Kai kurie mūsų veikėjai, pasisakantieji prieš kultūrinių ryšių su pavergtąja Lietuva užmezgimą, daro vieną rimtą klaidą. Jie visai ignoruoja pačios Lietuvos nuomonę šiuo klausimu, išreikštą per Lietuvos pogrindžio spaudą, jos disidentus, per privačius pokalbius Lietuvoje ir su į užsienį atvykstančiais iš Lietuvos. Todėl kartais nejučiomis iškyla klausimas: ar mes savo veikla vaduojame Lietuvą pirmiausiai geografine ar tautine prasme?

1988 metų pavasarį vienas veikėjas šio straipsnio autoriui išsakė savo nepasitenkinimą dėl to, kad Lietuvoje nėra politinės organizacijos, kad ten demonstracijos organizuojamos per dažnai, kad jos turėtų būti koordinuojamos iš čia. Kitaip tariant, viso judėjimo Lietuvoje vadovaujantis centras turėtų būti užsienyje. Į tai šitam karšto galvojimo veikėjui teko priminti, jog už tokį ,,bendradarbiavimą'' sovietinis baudžiamasis kodeksas savo piliečiams numato aukščiausią bausmę — 15 metų įkalinimo iki sušaudymo. Be to, klaidinga manyti, jog Lietuvoje nėra protingų žmonių, ir kad jiems būtų reikalingi vadovai iš užsienio.

•

IŠ DALIES mūsų išeivijos nusistatymo prieš kultūrinius ryšius su pavergtąja Lietuva susidaro įspūdis, jog visai nebežinoma, kas gi išvis yra kultūra, kokį vaidmenį ji vaidina tautoje ir aplamai visuomenėje ir ką mūsų tautinės kultūros plėtojimo vienybė gali duoti visai mūsų po pasaulį išblaškytai tautai?

Lotynų kalbos žodis ,,cultura'' turi daug prasmių: apdirbimas, ugdymas, auklėjimas, tobulinimas, vystymas, garbinimas. Šiandieną kultūra yra suprantama kaip dvasinio žmogaus gyvenimo ir jo dvasinės kūrybos ir išprusimo sfera. Kultūros antipodė filosofine prasme yra materialinė kultūra arba civilizacija, kitaip sakant, materialinis gerbūvis. Skirtumą tarp kultūros ir civilizacijos nusako toks paradoksas: gali būti aukštą civilizacijos lygį pasiekęs žmogus, tačiau tuo pačiu metu būti labai žemos kultūros. Gali būti aukštai civilizuota tauta, ta-

čiau kurios kultūra yra labai skurdi. Tokių pavyzdžių mes galime rasti pakankamai daug istorijoje, o ypač šiais laikais. Ne be pagrindo yra sakoma: romėnai ginklu nugalėjo graikus, o graikai savąja aukšta kultūra užkariavo romėnus.

Kultūra turi tą savybę, kad ji niekuomet nestovi vienoje vietoje. Ji arba kyla arba smunka. Po nuosmukių gali prasidėti naujas kultūros pakilimas, jeigu dar yra pakankamai gyvastingos jos šaknys. Tačiau išnykusi kultūra jau nebeatgimsta. Tuo tarpu civilizacija dažniausiai kyla progreso linkme, jeigu tam nesutrukdo kokie nors kataklizmai.

Iš visų šių samprotavimų sektų prielaida: ar kultūrinių ryšių tarp išeivijos ir pavergtosios Lietuvos užmezgimas ir jų stiprinimas nepagreitintų Lietuvos laisvės atgavimo? Tai, žinoma, atskira ir plati tema, verta filosofinės studijos.

•

RYŠIŲ su pavergtąja Lietuva klausimas iškilo ne 1987 metais prie ,,apskritojo stalo'' Vilniuje. Jis yra vienalaikis su mūsų išeivijos antrosios bangos pakilimu į užjūrius.

Vienokie ar kitokie ryšiai su pavergtąja Lietuva buvo palaikomi nuo pirmųjų pokario metų dienų ir jie turi savo sudėtingą istoriją, nes ir reakcija dėl jų atsirado su pirmojo JAV lietuvio Antano Bimbos apsilankymu Lietuvoje apie 1946-sius metus. Tuo metu į tą jo lankymąsi Lietuvoje kreivai žiūrėjo ir Lietuvos gyventojai, nes juk sovietinės santvarkos priešams tada ir gerokai vėliau kelias į Lietuvą buvo uždarytas.

Po Bimbos buvo kviečiami ir lankėsi Lietuvoje kiti JAV lietuviai, ten oficialiųjų sluoksnių ir sovietinės propagandos sutikti kaip ,,pažangiosios'' išeivijos atstovai, nors tada turėjimas giminių užsienyje buvo beveik tolygus nusikaltimui.

Vėliau, jau po Josifo Stalino mirties, prasidėjo intensyvesnis susirašinėjimas laiškais. Kaip tada tvirtino sovietinė propaganda, rašantieji laiškus į Lietuvą buvo užsipuolami dėl jų ryšių su okupuotu kraštu. Su laiku tas susirašinėjimas tapo įprastu kasdieniniu reiškiniu, nors sovietinė cenzūra tam darė ir tebedaro dideles kliūtis.

Išeivijos lietuvių tarpe didelį sąmyšį sukėlė pirmoji JAV lietuvių krepšininkų iniciatyva ir jų išvyka į pavergtąją Lietuvą 1967 metais. Vieni tokia Amerikos lietuvių jaunimo drąsa stebėjosi, kiti slapta jiems pritarė, o dar kiti dėl to labai pasipiktino. Pastarieji sportininkus, besiruošiančius vykti į Lietuvą, ne tik nuo tokio sumanymo geruoju ir piktuoju atkalbinėjo, bet ir sugrįžus dar ilgoką laiką dėl tos išvykos jiems priekaištavo.

Net ir pavergtojoje Lietuvoje partiniams ir adminsitraciniams jos vadovams šitoji Amerikos lietuvių jaunimo iniciatyva sukėlė didelį nerimą. Ką daryti? Atvažiavę nacionalistai ir kapitalistai gali padaryti perversmą! Arbitru šioje problemoje, atrodo, teko būti pačiam tuometiniam LKP CK sekretoriui Anta-

Prie Vasario 16 gimnazijos rūmų 35-sios Europos studijų savaitės metu kalbasi doc. Vytautas Skuodis, Alina Grinienė, Marija Milvydienė ir prof. Vytautas Bieliauskas, naujasis PLB pirmininkas.

nui Sniečkui.

JAV lietuviai sportininkai Lietuvoje visur buvo gražiai, tačiau valdžios žmonių santūriai, priimti. Vietinė spauda apie jų būsimas varžybas visai nerašė. Apsiribodavo tiktai trumpa informacija apie jau įvykusių varžybų rezultatus. Nežiūrint to, visų varžybų metu sporto salės buvo perpildytos.

Ledai buvo pralaužti. Netrukus prasidėjo asmeninės kelionės į Lietuvą giminių lankymo pretekstu, tačiau tarptautinio turizmo forma. Iš pradžių tie apsilankymai Lietuvoje buvo nedrąsūs, taip pat palydimi piktų priekaištų, kol mūsų dienose tapo visai normaliu reiškiniu.

Ir Lietuvoje suvaržymai lietuviams, atvykstantiems iš užsienio, sušvelnėjo. Prailgintas buvimo Lietuvoje dienų skaičius. Daugeliui leidžiama legaliai ir nelegaliai važinėti po visą Lietuvą. Apsilpo suvaržymai ir pavergtosios Lietuvos gyventojams, norintiems atvykti pas savo gimines, gyvenančius užsienyje.

Ryšių su pavergtąja Lietuva priešininkams dar žingsnį pasitraukus atgal, jie dabar užėmė kovos prieš kultūrinius ryšius su pavergtąja Lietuva pozicijas.

Atvykę iš Lietuvos pavieniai menininkai, literatai, mokslininkai ir kiti kultūros veikėjai ignoruojami,

o kartais net boikotuojami. Bijant užsitraukti ant savęs nemalonę ir kerštą, bijomasi svečių iš Lietuvos pasirodymus reklamuoti, duoti susitikimams su jais sales, apie juos rašyti ką nors gero. Kai kurioje mūsų išeivijos spaudoje tokie svečiai daugiau niekinami negu giriami.

Vilniaus Jaunimo teatro netikėtas apsilankymas 1988 metų vasaros pradžioje Hustone ir Čikagoje daugumai sukėlė didžiulį džiaugsmą ir patriotinį pakilimą. O kai kam tiktai pagiežą ir pyktį. Iš pradžių griebtasi ieškoti, kas tuos ,,KGB agentus'' pakvietė? Paaiškėjus, kad teatrą atsikvietė ne lietuviai, o gryni amerikiečiai, imta priekaištauti, kodėl buvo rodomi tiktai rusų autorių spektakliai. Norint suniekinti svečius iš Lietuvos, kai kurioje spaudoje griebtasi net tokio argumento: Lietuvos himną prie lietuviškos vėliavos gali sugiedoti ir kagėbistas. O kad visai nuvertinti svečių pasirodymus, kai kurie autoriai, pasiremdami vienas kitu, ,,atrado'', kad tų atvykėlių kalba ne lietuviška, o gerokai aprusėjusi. Vienas ,,patriotas'' pralenkė visus savo bendraminčius, per telefoną išplūsdamas ir skaudžiai įžeisdamas vieną aktorę, kuri visą tos dienos vakarą buvo paplūdusi ašarose, negalėdama tinkamai susikaupti ir pasiruošti sekančios dienos vaidinimui. Tai įvyko Čikagoje... Ir kaip čia neprisiminti dar prieš keletą metų mestos plytos į Lietuvoje visų labai gerbiamą dainininką ir gerą lietuvį Vaclovą Daunorą?

Šie netikėti susitikimai su Vilniaus Jaunimo teatro artistais, nors ir ne lietuvių pakviestais, Amerikos lietuvius jaudrino. Visi susitikimai su jais scenoje pasibaigdavo ne aplodismentais, o ilgomis ovacijomis. O tai savotiškas referendumas už kultūrinius ryšius su Lietuva, su kuriuo nesiskaityti negalima.

1988 liepos mėnesį Vašingtone įvyko Smithsonian instituto surengtas folkloro festivalis, kuriame dalyvavo, taip pat amerikiečių pakviesta, iš Lietuvos atvykusi folkloristė dainininkė Veronika Povilionienė. Ši, Lietuvoje plačiai žinoma autentiško lietuvių liaudies dainų interpretavimo dainininkė, Vašingtono gyventojų ir jo svečių buvo šiltai priimta ir gerai įvertinta. Tenka tiktai apgailestauti, kad dėl vis dar tebesitęsiančio stipraus nusistatymo prieš Lietuvos kultūros veikėjų pasirodymus Amerikoje, nebuvo išnaudota galimybė su šia unikalia lietuvių liaudies dainų atlikėja susipažinti plačiajai Amerikos lietuvių visuomenei.

Yra susidariusi nenormali padėtis, kada didesne pagarba naudojasi tie atvykėliai iš Lietuvos, kurių viešnagės užsienyje tikslas — asmeninė nauda, o niekinami talentingi ir tikri mūsų tautos patriotai. Žinoma, tokia padėtis amžinai tęstis negali.

Problema priimti ar ignoruoti menininkus iš Lietuvos visai neegzistuoja, pavyzdžiui, pas Brazilijos lietuvius. Įdomu pažymėti, kad jie, nors nepasižymi gausumu dalyvaujančiųjų lietuviškoje veikloje, tačiau Sao Paulo didmiestyje sugebėjo iš miesto valdžios gauti sutikimą, kad viena jo aikščių būtų pavadinta Republica Lituana vardu. Vėliau jie iš-

sirūpino leidimą joje pastatyti Laisvės paminklą, atkurtą pagal Kaune buvusiojo pavyzdį. 1988 metais jie pasiekė, kad visas tas Vila Zelina rajonas būtų naujai pavadintas Parque Lituania vardu.

Tais pačiais 1988 metais pas juos atvyko grupė artistų iš Lietuvos, kuriuos jie visi labai gražiai ir šiltai priėmė. Net išsirūpino, kad jie galėtų pasirodyti ir per vietos televiziją. Brazilijos lietuviai labai norėtų, kad tokių svečių iš Tėvynės, kokių jie nebuvo matę jau 50 metų, galėtų sulaukti kuo dažniau, nes susitikimai su jais labai sustiprina lietuviškąsias emocijas ir lietuviškąją sąmonę.

*

RYŠIŲ su Lietuva klausimo aktualumas išeivijos veikėjus vertė oficialiai pasisakyti šiuo reikalu.

Pirmą tokį pasisakymą padarė 1966 sausio 22-23 d. Clevelande posėdžiavę Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto, Lietuvos Laisvės Komiteto, Amerikos Lietuvių Tarybos ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės atstovai. Tame posėdyje dalyvavo ir Lietuvos Diplomatinės Tarnybos atstovas.

Apsvarsčius lietuvių išeivijos bendravimo su pavergtąja Lietuva klausimą, buvo priimtas oficialus pareiškimas, kuriame sakoma:

> *Savo dvasiniam, kultūriniam bei tautiniam tapatumui su savo tauta išlaikyti laisvieji lietuviai privalo kuo glaudžiau bendradarbiauti su Lietuva. Tačiau Sovietų Rusija, laikydama Lietuvos Respubliką okupuotą ir paverstą Sovietų Sąjungos dalimi, ne tik trukdo lietuvių tautai vykdyti laisvą apsisprendimą ir Lietuvos Respublikos suverenumą, bet taip pat sudaro kliūtį laisviesiems lietuviams normaliai bendrauti su Lietuva.*

Ši ryšių su Lietuva klausimo formuluotė, kaip seka iš aukščiau pateiktos citatos, tiesiog įpareigoja visus išeivijos lietuvius ,,kuo glaudžiau bendradarbiauti su Lietuva''. O toks **glaudus** bendradarbiavimas be kultūrinių ryšių su pavergtąja tautos dalimi palaikymo būtų tiesiog neįmanomas. Tačiau to paties oficialaus pareiškimo pabaigoje įspėjama:

> *Tautinė drausmė reikalauja, kad tol, kol Sovietų Rusija laikys Lietuvą okupuotą ir paverstą Sovietų Sąjungos dalimi, laisvieji lietuviai santykiuose su okupuotos Lietuvos gyventojais ribotųsi bendravimu tik privačioj asmeninėj plotmėj.*

Toks netikėtas ryšių įsakmus apribojimas visai nesiderina su įpareigojimu **kuo glaudžiau** bendradarbiauti. Tačiau dabar, žiūrint į praeities daugiau kaip 20-ties metų perspektyvą, šitie prieštaravimai gali būti pateisinti ta prasme, kad tuo metu ir tikrai norint su Lietuva palaikyti kultūrinius ryšius, jie būtų buvę beveik neįmanomi. Iš dalies tai patvirtina ir tos, aukščiau paminėtos sovietų valdžios abejonės: priimti ar nepriimti JAV lietuvius sportininkus, pasisiūliusius sekančiais, t.y. 1967 metais, atvykti į Lietuvą. Jie gavo teigiamą sutikimą tikriausiai todėl, kad tada Lietuvoje

dar nebuvo pasibaigęs antrasis šioks toks palaisvėjimas tautiniame-kultūriniame gyvenime, prasidėjusiame apie 1965 metus ir kuris 1970 metais vėl buvo stipriai užgniaužtas, Maskvos akimis visur matant ,,gajas nacionalizmo apraiškas''. Pirmas toks palaisvėjimas buvo įvykęs 1955-1960 metais.

Daugiau kaip aštuoneriems metams praėjus, Lietuvos laisvinimo darbo konferencijos, įvykusios 1974 m. spalio 26 ir 27 d. White Plains, New York sutartų išvadų antrame punkte buvo parašyta:

> *...Kiek įmanoma okupacinio režimo varžtų ribose, laisvojo pasaulio lietuviams tikslinga puoselėti ir plėsti ryšius su pavergtoje Lietuvoje gyvenančiais tautiečiais išeivijos tautiniam tapatumui su savo tauta išlaikyti ir solidarumui su ja ugdyti. Tuos ryšius mezgant ir palaikant, išeivijos lietuviams tenka vadovautis savo sveika nuovoka, sąžinės jautrumu ir tautiniu sąmoningumu, vengiant bet kurių veiksmų, kurie galėtų pakenkti Lietuvos valstybiniam tęstinumui ar lietuvių tautos pastangoms išlikti ir išsivaduoti iš okupacijos.*

Toji rezoliucija pripažįsta galimais ryšius su pavergtąja tauta tam tikromis sąlygomis, tačiau bendras įspūdis toks, jog ji ryšius su Lietuva net skatina. Tose sąlygose visai nenurodyta, kad kultūriniai ryšiai su pavergtąja Lietuva nepageidautini arba net draudžiami. Todėl ir iškyla visai teisėtas klausimas: kodėl dabar atsirado tokia pikta reakcija prieš šios rūšies ryšius? Kuo jie pakenks ,,Lietuvos valstybiniam tęstinumui ar lietuvių tautos pastangoms išlikti ir išsivaduoti iš okupacijos?'' Kur įrodymai, kad kultūriniai ryšiai būtinai pakenks tokiam svarbiam reikalui? Kodėl nesiskaitoma su nuomone tų, kurie mano diametraliai kitaip, būtent, kad tie kultūriniai ryšiai su pavergtąja Lietuva ne pakenks, o tiktai padės ,,lietuvių tautos pastangoms išlikti ir išsivaduoti iš okupacijos?''

Visiškai reikia sutikti su tos rezoliucijos trečiuoju punktu, kuriame sakoma:

> *Lietuvos laisvinimo darbo konferencija, turėdama galvoje, kad mūsų visuomenės diferencijacija ir nusistatymų įvairumas yra natūralus ir teigiamas reiškinys, taria, kad dėl to tolerancijos puoselėjimas ir jos laikymasis mūsų išeivijos organizacijų, spaudos ir pavienių asmenų tarpe yra būtinas. Nesilaikymas šio svarbaus dėsnio apgailėtinai kenkia išeivijos tautiniam solidarumui ir laisvinimo darbo sėkmei.*

Tenka tiktai apgailestauti, kad kultūrinių ryšių su Lietuva priešininkai, dažnai akcentuodami, jog jie neva vadovaujasi White Plains rezoliucija, šitą tos rezoliucijos straipsnį savo elgesiu visai ignoruoja.

Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto seimo, įvykusio 1987 spalio 9-11 Montrealyje, rezoliucijoje rašoma:

> *Seimas ir šiuo metu pritaria lietuvių santykių puoselėjimui.*
>
> *Seimas su apgailestavimu kreipia dėmesį į santykių atvejus, kuriais išeivijos lietuviai sveikos nuovokos neparodė ir randa reikalo iš naujo priminti*

White Plains, N.Y., susitarimus, kad nebūtų pažeistas kultūrinių ryšių plėtros ar bet kuriais kitais motyvais aukščiausias tikslas — Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės atstatymas.

Šį rezoliucijos punktą inspiravo ,,apskritojo stalo'' Vilniuje jau įvykęs faktas. Tačiau toks diplomatinis ,,apgailestavimas'' dėl to tiktai parodo Seimo nenorą suprasti pačios White Plains rezoliucijos esmės, ryšių su pavergtąja Lietuva klausimuose. Seimas pats sau prieštarauja: iš principo jis pritaria visų lietuvių tarpusavio santykių puoselėjimui, tačiau praktiškai — su tų ryšių griežtais apribojimais. Seimas nedviprasmiškai pasisakė prieš kultūrinius ryšius su pavergtąja Lietuva, juose neva matydamas grėsmę ,,Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės atstatymui''. Tokios grėsmės įrodymai Seimo darbuose nurodyti nebuvo, todėl toks jo tvirtinimas kabo tiktai ore. Seime buvo kalbama tiktai apie asmeninius ryšius, t.y. apie giminių lankymo toleravimą, tačiau kažkodėl Seimo rezoliucijoje ši aiški ir konkreti aplinkybė nebuvo nurodyta.

Tų pačių 1987 metų spalio 23-25 Vašingtone įvyko Pasaulio Lietuvių Bendruomenės suorganizuota Lietuvių politinė konferencija, į kurią, deja, neatvyko kviestieji Vliko ir Alto atstovai. Šios konferencijos oficialiai paskelbtų išvadų septintame punkte, apie ryšius su pavergtąja Lietuva taip sakoma:

Okupacinio režimo vykdomas Lietuvos žmonių bendravimo su kitais kraštais varžymas ir iš to kilusi Lietuvos izoliacija yra lietuvių tautai kenksminga. Svarbus išeivijos uždavinys prisidėti prie Lietuvos izoliacijos pralaužimo, pilnai išnaudojant visas esamas ir naujai iškylančias galimybes bei progas plėsti ryšiams su tėvynėje gyvenančiais tautiečiais.

Ši išvada nors pasakyta bendra forma, tačiau iš esmės neprieštarauja 1974 metų White Plains išvadoms, tiktai jos daugiau pritaikytos naujoms sąlygoms: pilnai išnaudoti ,,visas esamas ir naujai iškylančias galimybes bei progas ryšiams su tėvynėje gyvenančiais tautiečiais''. Tokios išvados realumą ir prasmingumą patvirtina dabar vykstantys įvykiai Lietuvoje.

1988 gegužės 21-22 Daytona Beach, Floridoje įvykusiame Amerikos Lietuvių tautinės sąjungos 20-jame seime ryšių su Lietuva klausime buvo priimta tokia rezoliucija:

Besikeičiančioje politinėje situacijoje bendradarbiavimo su kraštu klausime turėtų būti laikomasi White Plains 1974 metų nutarimų; o dar daugely iškylančių ir iškilsiančių bendravime su kraštu situacijų būtų laikomasi kovingumo dvasios — nepažeidžiant valstybingumo principo, siekiant Lietuvai laisvės ir nepriklausomybės.

Ignoruojant dabartinę padėtį Lietuvoje, deja, šioje rezoliucijoje nepasakyta nieko naujo. Jos ,,kovingumo dvasia'' tiktai duoda pagrindą ir toliau priešintis kultūriniam išeivijos bendravimui su pavergtąja Lietuva, o rašeivoms spaudoje — dar atkakliau smerkti siekiančius tokių ryšių ir juos palai-

kančius.

1988 birželio 28-30 VII-jame Pasaulio Lietuvių Bendruomenės seime, kuris įvyko Toronte, buvo pakartota Vašingtono Lietuvių politinės konferencijos išvada dėl ryšių tokiame kontekste:

> *1. Lietuvių tautos nekintamas tikslas yra Lietuvos laisvės atgavimas ir jos valstybinės nepriklausomybės atstatymas, nes tik valstybinė nepriklausomybė užtikrina lietuvių tautos ateitį ir jos pilnutinį išsivystymą. Pagrindinė kova už laisvę vyksta Lietuvoje. Išeivijos pareiga jai toje kovoje talkinti.*
>
> *2. Okupacinis režimas varžo Lietuvos žmonių bendravimą su kitais kraštais. Iš to kilusi Lietuvos izoliacija yra lietuvių tautai kenksminga. Svarbus išeivijos uždavinys prisidėti prie Lietuvos izoliacijos pralaužimo, pilnai išnaudojant visas esamas ir naujai iškylančias galimybes bei progas plėsti ryšiams su tėvynėje gyvenančiais tautiečiais. Artimi ryšiai su tėvyne yra taip pat būtinai reikalingi išeivijai, kad ji, gyvendama kitų, nors ir svetingų, tautų tarpe, išliktų gyva lietuvių tautos šaka, pajėgi dalyvauti savos tautos kūryboje ir jos likimėje kovoje už laisvę.*

Nors šitoje PLB Seimo rezoliucijos dalyje kultūriniai ryšiai su Lietuva neakcentuojami, tačiau jie nedraudžiami. Ryšių su tėvyne ,,artimumas'' turi universalų pobūdį.

Išeivijos, kaip lietuvių tautos šakos gyvastingumas priklauso nuo daugelio faktorių, tačiau pagrindinis iš jų, kaip tai pabrėžiama ir šioje rezoliucijoje, yra ryšys su tėvyne. Vien tik giminių lankymu ir jiems vežamomis dovanomis išeivijos gyvastingumo nepalaikysi. O ką daryti tiems, kurie giminių Lietuvoje jau nebeturi? O šaka atsiskyrusi nuo kamieno tikrai sunyksta.

Dr. Juozas Girnius rašo: ,,Kultūra yra tautos siela. Gimsta žmogus tėvų tautoje, bet į kurią tautą jis įsijungs, priklauso nuo to, kurios tautos kultūrą jis įsisavina'' (*Draugas*, 1988.V.26).

Prof. Antanas Maceina pastebi: ,,Pabėgėlio kūrybos prasmė yra teikti tautai papildo, kad net ir priespaudos metu tautinė kultūra išliktų pilnutinė'' (ten pat).

Abu aukščiau cituotieji mūsų filosofai kalba tiktai apie vieningą tautinę kultūrą, kuri negali būti dirbtinomis priemonėmis skaldoma, dalinama, viena pastatoma prieš kitą. Todėl mūsų tautos vienybė turi taip pat pasireikšti ir kultūrinių ryšių su Lietuva srityje, praktiškai ,,išnaudojant visas esamas ir naujai iškylančias galimybes bei progas''.

*

ISTORIJOJE yra daug pavyzdžių, kada laisvė yra prarandama galingų kaimyninių kraštų sąmokslo pagrindu. Tai patvirtina ir mūsų tautos tragiška patirtis. Tačiau tuose pačiuose istorijos puslapiuose sunku atrasti pavyzdį, kad kokiais nors tarptautiniais susitarimais arba, aplamai, juridiniu pagrindu, kuriam nors pavergtam kraštui toji laisvė būtų suteikta arba sugrąžinta. Laisvė gali būti tiktai iškovota! O kad laisvę iškovoti, tauta turi būti paruošta ir vieninga.

Labai daug blogio yra mūsų pa-

vergtojoje tautos dalyje, tačiau klaidinga manyti, kad Lietuvoje visi komunistų partijos ir komjaunimo nariai, o taip pat aukštesnes pareigas turintys valdininkai ir tarnautojai yra lietuvių tautos išgamos, neverti jokio pasitikėjimo. Apie tai jau buvo rašyta šio žurnalo puslapiuose (žiūr. V. Skuodis ,,Lietuvių tautos politinė diferenciacija pavergtoje Lietuvoje''. *Į Laisvę*, Nr. 102. 1988, psl. 8-14).

Ne viskas gerai ir pačioje mūsų išeivijoje. Todėl šiuo metu mūsų tautos paruošimas laisvės atgavimui yra daug svarbesnis reikalas, negu konkrečiais darbais neparemti šūkiai: ,,Laisvę Lietuvai!'' arba reikalavimai, kad kas nors iš šalies tą laisvę mums padovanotų. O tas pasiruošimas laisvės atgavimui be abipusių tamprių ryšių su pavergtąja Lietuva yra tiesiog neįmanomas. Taip pastatyto klausimo nagrinėjimas sudaro atskirą plačią temą, kuri, deja, dabartinėje mūsų išeivijos spaudoje rimtai net nediskutuojama. Labai reikėtų, kad šiuo klausimu pasisakytų mūsų filosofai.

Pavergtoji Lietuva kuo tampriausių ryšių su savąja išeivija tiesiog trokšta. Ji juose mato didelę jėgą kovoje už Lietuvos laisvę. Tai gali patvirtinti turbūt visi Lietuvos disidentai. O su tokia pavergtosios Lietuvos nuomone nesiskaityti negalima. Pavergėjas, žinoma, viską darys, kad tokių ryšių nebūtų arba kad jie būtų labai apriboti.

Laiške iš Lietuvos VI-jam Pasaulio lietuvių jaunimo kongresui buvo rašoma:

Priešinamasi kultūriniam bendradarbiavimui su mūsų tautiečiais užsienyje. (...) Radijo laidos, susitikimai su jumis vienintelis mūsų žinių šaltinis. Tad stenkimės įveikti kliūtis. Tai jūsų ir mūsų pagrindinis uždavinys. Reikia kuo dažniau lankytis Lietuvoje ir įsisavinti visas didžiausias tautos dvasinės kultūros savybes. (,,Tėviškės aidai'', 1988.III.22. Nr. 11).

Lietuvos Laisvės Lygos programoje, paskelbtoje Vilniuje 1988 liepos 3 dieną, yra ir toks reikalavimas kultūros ir švietimo sferoje: ,,Atkurti Lietuvos ryšius su užsieniu, propaguoti Lietuvos kultūrą TSRS ir užsienyje''. (*LIC biuletenis*, 1988.-VII.13).

Pavergtoji latvių tauta taip pat trokšta kultūrinio bendradarbiavimo su savąja išeivija. (*Draugas*, 1988.VI.24, Nr. 123).

*

PAVERGTOJE Lietuvoje yra labai populiari kraštotyra, liaudies menas ir istorinių-kultūrinių vietų lankymas. Užtenka, pavyzdžiui, gyvenimo prieštaravimų terorizuojamai ir pavargusiai sielai aplankyti Trakų pilį, pabūvoti ant Punios piliakalnio ar daugelyje kitų panašių vietų, kad ji per trumpą valandėlę pasikeistų neatpažįstamai. Ji įgija naujo ryžto ir jėgų kovai su blogiu, melu ir neteisybe, nes pavergtojoje Lietuvoje gyvenančiam lietuviui tokių jo širdžiai brangių vietų lankymas yra tas pats, kaip giliai tikinčiajam šventų ir stebuklingų vietų aplankymas. O ką bekalbėti apie jausmus tų išeivijos lietuvių, kuriuos Lietuva,

tarsi piktų jėgų užburta karalystė, traukia lyg magnetas!

Visai nesuprantami tie, kurie reiškia nepasitenkinimą dėl to, kad išeivijos lietuvių jaunimas vyksta į Lietuvą atskiromis turistinėmis grupėmis arba individualiai į lituaanistinius kursus Vilniaus universitete. Jie draudžia ir išeivių vaikams vykti į Lietuvos vaikų vasaros stovyklas, kurios formaliai vadinamos pionierių stovyklomis.

Šio straipsnio autoriui įvairiose JAV ir Kanados vietose, o taip pat Vakarų Vokietijoje, daug teko bendrauti su išeivijos lietuvių jaunimu. Visur jauni lietuviai ir lietuvaitės vienu balsu tvirtino, jog dėl galimybės ilgiau pabuvoti Lietuvoje, daugelio dvasioje įvyko didžiulis perversmas, perversmas ne į ,,raudonąją'' pusę, o į gilaus ir sąmoningo lietuviškumo pusę. Jie man pateikdavo daug pavyzdžių, kaip anksčiau buvę pasyviais ir abejingais lietuviškai veiklai, sugrįžę į namus, tapo veikliais ir net labai veikliais.

Lietuvoje dabar vykstančio revoliucinio judėjimo demokratai kelia ir tokius klausimus: ,,Vilniuje įkurti vidurinę mokyklą, kurioje galėtų mokytis lietuvių kilmės vaikai iš viso pasaulio kraštų'' *(Sąjūdžio žinios*, 1988.VII.5, nr. 6).

O išeivijos spaudoje tikrais mūsų visos tautos kapais dvelkia tokie samprotavimai: ,,Lietuvos komunistai kaip tik nori, kad į Lietuvą važiuotų tie išeivijos jaunuoliai, kurie yra nusistatę prieš tarybinę santvarką'', kad jų atvežtais ,,doleriais paremti okupanto laisvajame pasaulyje vykdomo melo propagandą'' (*Lietuvių balsas*, 1988.V.21, nr. 10). Tokia ,,tolregyste'', tikriausiai, nepasižymėjo nei vienas pranašas. Būtų įdomu žinoti, kokį patarimą šitų ,,išmintingų'' minčių autorius galėtų duoti svarstant išeivijos nutautėjimo problemas, kada net kai kurie išeivijos lietuvių kunigai visai nesirūpina vaikų ir jaunimo dvasiniu auklėjimu ne tiktai tautine, moraline, bet ir religine prasme. Ar tai nėra viena iš priežasčių, kad lietuviškų sekmadieninių pamaldų metu taip mažai matyti jaunų veidų ir kad trūksta dvasinių pašaukimų?

Ne visai galima sutikti ir su Australijos lietuviu dr. Jonu Kunca, kuris, atrodo, iš esmės neneigdamas kultūrinių ryšių su pavergtąja Lietuva, jiems pagal svarbumą skiria tiktai trečią vietą. Pagal jį pirmoji vieta tenka tiesioginei pagalbai kovojantiems su okupantu Lietuvoje, antroji — laisvosios spaudos gabenimas į Lietuvą.

Knygų ir kitokios lietuviškosios laisvosios spaudos siuntimas taip pat yra viena iš kultūrinių ryšių formų. Be to, ji yra daug svarbesnė negu, pavyzdžiui, materialinė parama Lietuvos kovotojams.

*

APIBENDRINANT visą tai, kas buvo aukščiau pasakyta, tenka tiktai pasidžiaugti Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto iniciatyva sudaryti specialią komisiją, kuri visapusiškai apsvarstytų visus ryšių su pavergtąja Lietuva palaiky-

mo klausimus ir iš to padarytų objektyvias išvadas (*Lietuvių balsas*, 1988.IV.23, nr. 8).

Mums nereikėtų turėti iliuzijų dėl dabartinių tikrai didelių įvykių Lietuvoje. Tie judėjimai greitai neprives prie Lietuvos laisvės, nes kelias į ją dar labai tolimas ir ilgas. Tai iš dalies patvirtina ir Maskvos konservatyvi pozicija dėl argumentuotos būtinybės pakoreguoti administracines sienas tarp Armenijos ir Azerbaidžano sūjunginių respublikų.

Nereikėtų taip pat būkštauti ir dėl to, kad dabartinis revoliucinis judėjimas Lietuvoje pirmiausiai siekia autonomijos visose srityse. Ten esamose sąlygose ėjimas prie tikrosios Lietuvos laisvės gali būti tiktai palaipsnis ir nuoseklus. Prisiminkime kaip analogiją XIX-jame amžiuje tautinio atgimimo sukeltą judėjimą Lietuvoje, kada išsikovojant vis daugiau teisių, o ypač kultūrinio gyvenimo srityje, pagaliau tauta buvo pasiruošusi žingsniui į Lietuvos išsivadavimą ir laisvos, nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą.

Prie a.a. bičiulio Aloyzo Barono kapo Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse Čikagoje, kapų lankymo dieną susirinkęs būrelis bičiulių: iš kairės — A. Sabalis su sūnumi, P. Narutis, O Baužienė, A. Pargauskas, R. Sinkuvienė, V. Sinkus, V. Pargauskienė ir Vl. Sinkus. Nuotr. J. B.

GINTAUTAS IEŠMANTAS

IŠ ,,ŠEŠIŲ OKTAVŲ''

I

Ir vėlei viskas eis kaip ėję,
Ir nenutvieks akių mintis,
Tos pačios kalbos sklis aidėję,
Tuo pat keliu tekės lemtis.
Tai gal bereik' svaja virpėjo?
Gal veltui niaukėsi širdis?
Meldžiaus tau, saule, tarsi Dievui,
Bet kur tu? Kur? vis šalnos pievoj...

VI

Kaip būtų gera pagyventi
Bent mirksnį atvira širdim,
Laisvai erdvių erdvėm plazdenti
Troškimais žėrinčia mintim.
Kur toliai, ryžtas — saulių šventė —
Nerimčiau vėtrose viltim...
Aš tavo, goda! Aušros dega —
Kada, kaip jos, man šviesi taką?

GINTAUTAS IEŠMANTAS, žurnalistas, poetas, kurį laiką dirbo ok. Lietuvoje ,,Komjaunimo tiesos'' redakcijoje, buvo komunistų partijos narių, bet iš jos 1970 išstojo. Dalyvavo veikloje, reikalaujančioje Lietuvai laisvo apsisprendimo teisės. Už tai 1980 buvo nuteistas griežto režimo koncentracijos lageriui ir papildomai tremčiai. Šiuo metu vis dar yra tremtyje. Čia spausdinamos ištraukos iš jo poezijos, parašytos 1975 ir 1976 metais.

ATVIRUMAS

Žiūriu tavin, atvirume,
Ir liūdna, ak, liūdna! Atrodai
Nelyginant vaisius užgintas,
Kurio pats Dievas mūsų tėvams
Kitados neleido ragauti
Ir draudė, sako, dėl mūsų pačių ateities,
Dėl mūsų laimės ir labo.
Tu kybai, regiu, taip pat ant šakos
Ir žvilgsnį trauki tarsi stebuklas.
Matyt, kažkokia jėga slėpininga
Glūdi tavyj nejučiom,
Kad man šypsais kaskart lyg išganymas.
Nuskinsiu, regis, ir tuoj atsivers
Keliai ir gelmės, ir toliai,
Ir jungsis širdys, ir polėkiai švis,
Ir kris netiesa, apgaulė,
Ir sielos it žvaigždės sužibs
Siekimų grožybe;
Ir pats aš tapsiu
Drąsus ir tvirtas kaip niekad.
O nuostabi, o žavinga svajone!
Ji šviečia, ak, šviečia man, atvirume,
Kaip išdidus ir kantrus švyturys
Veidmainystės bei melo jūroje.
Ir plaukia smagūs laivai,
Ir burės plazda lyg paukščiai per žydrumą.
Bet aš žinau, bet nesyk aš patyriau,
Ką reiškia tavęs ieškoti.
Bloškė, o bloškė mane prakeiktis,
Skausmas į dvasią rėžės it peilis.
Net draugas, net artimiausias bičiulis,
Žiūrėk, pavirsta nepatikimu,
Ar skubinas pirmas įgelti.
Ak, nežinai, iš kur ir kada
Smūgis ištiks!
Užtat ir baimingai tyli,
Arba kalbi ne tai, ką galvoji.

Poetas Henrikas Nagys

APIE „ŽEMĘ", LIETUVOS BALSĄ

— Mielas Poete, priklausote vadinamai „žemininkų" poetų grupei. 1951 išėjo antologija „Žemė", kuri buvo tarsi jūsų penkių grupės literatūrinis manifestas. Juozas Girnius savo studijiniame įvade ieško jus dvasiškai jungiančių kūrybinių elementų. Manau, kad svarbiausia jungtimi jis laikė jūsų visų palinkimą į filosofinę problematiką. Nuo tos antologijos pasirodymo praėjo beveik 37 metai. Ar per tą laiką išsilaikė jūsų giminystė?

— Kalbant apie „Žemę", pirmiausia reikėtų pastebėti, kad toji poezijos antologija nebuvo sumanyta ir išleista vienalyčio kolektyvo. Jos iniciatorium ir redaktorium buvo Kazys Bradūnas. Be jo „Žemė" nebūtų pasirodžiusi. Tiesa, buvome beveik tos pačios kartos, bet dar Lietuvoje asmeniškai kiek arčiau pažinau tiktai Vytautą Mačernį ir dr. Juozą Girnių, savo profesorių. Su Bradūnu gal ir buvau persimetęs keliais žodžiais, o Alfonso Čipkaus, tuo metu pasirašinėjusio Nykos-Niliūno slapyvarde, visiškai nepažinau. Net matęs nebuvau Juozo Kėkšto. Tiesa, buvau skaitęs visų keturių visą kūrybą, skelbtą to meto periodinėje spaudoje ir nepriklausomybės laikotarpy ir vokiečių okupacijos metu. Vėliau, tremtinių stovyklinėj gadynėj, teko arčiau susipažinti ir net susibičiuliauti su Bradūnu, dr. Girniumi ir Niliūnu. Šiapus Atlanto išleidus „Žemę", po kelerių metų „Literatūros lankų" epizodo, jaunatviškai skaidri ir nemeluota bendra kova už naują gyvą poetinį žodį ir totalų jam angažavimąsi ėmė blukti, nes joje ėmė rodytis tendencingos ir net megalomaniškos dėmės. Pasirodė, kad tasai bendro rūpesčio ryšys, mus suartinęs ir išlaikęs kurį laiką, nebuvo nei pakankamai stiprus, nei pakanka-

1987 gruodžio 5 Los Angeles įvyko Lietuvių Fronto bičiulių surengtas 22-sis literatūros vakaras. Jame savo kūrybą skaitė poetas Henrikas Nagys iš Montrealio. Pasilikęs dar keletą dienų saulėtoje Kalifornijoje, poetas Nagys turėjo progą įvairiais klausimais pasikalbėti su žurnalistu Juozu Kojeliu. Šis pasikalbėjimas kiek trumpesne forma per ,,Amerikos balsą'' buvo perduotas ir į Lietuvą.

Redakcija

IR GRĮŽIMĄ Į TĖVYNĘ

mai gilus, nei, pagaliau, visiems lygiai brangus ir reikalingas. Su Bradūnu ir Juozu Girniumi artimai bičiuliaujamės ir dabar. Kėkštas yra miręs, ir kai kurie jo dabar okupuotoje Lietuvoje paskelbti laiškai mane stebina savo nebūtais tvirtinimais apie ,,Literatūros lankus'', nors jis ir parodo, k a i p (tikrai nekolektyviškai) L.L. buvo redaguojami. Su Niliūnu nutolome, ir ne tik dėlei atstumo: mūsų pažiūros skyrėsi ne tiktai apie pačią poeziją ir jos paskirtį, bet taip pat ir daugeliu kitų apraiškų bei pasireiškimų.

Taigi, ,,Žemė'' buvo nekasdieniškas jaunatviškos poezijos žestas, pagimdytas gilaus žmogiško rūpesčio savo gyvenimo prasme ir žmogaus bei žemės likimu, sutelkęs trumpam laikui tiktai keletą vienas kitam artimesnių poetų. Ta prasme jis buvo novatoriškas ir prasmingas.

— Literatūrą pradėjote studijuoti Lietuvoje, bet jau okupuotoje Lietuvoje, o išaugote jau Vakarų Europos literatūrinėse tradicijose. Bet jūsų poetinė ir aplamai dvasinė platforma paliko ***lietuviška žemė.*** *Tik jūsų kojos tos žemės nepalietė jau daugiau kaip 40 metų. Lietuvoje išaugo 2-3 kartos poetų, kurie buvo tiesiogiai veikiami lietuviškų tradicijų, buvo supami savo krašto žmonių, gamtos. Jie, kaip sakoma, jautė lietuvišką žemę po savo kojomis. Imant dėmesin tuos skirtumus ar išeivijos poetas gali būti tiek pat lietuviškas kaip ir Lietuvos poetas?*

— Be abejo, gali. Kurie norime, nuolat gyvename Lietuva. Tiesa, esantieji Lietuvoje liečia savo žemę, kvėpuoja savo žemės oru. Jie viską tiesiogiai pergyvena. Visus laimėjimus ir pralaimėjimus, visas nuoskaudas ir visą vargą, visus sekiojimus ir persekiojimus. Jie stengiasi išlaikyti Lietuvą. Mes to tiesiogiai

negalime padaryti. Tačiau gilus ryšys su gimta žeme yra likęs mumyse. Mes kiekvieną valandą gyvename atsiminimais, mes viską lyginame su savo žeme ir jos žmonėmis, mes sapnuodami ir pabudę gyvename Lietuva. Ir dar daugiau: mes galime, ir turime, pasakyti tai, ko jie negali. Mes turime kalbėti už tuos, kurie tildomi ir kurie amžiams nutildyti. Taigi ne tiktai už gyvuosius, nešančius dar vieną vergiją, turime kalbėti, bet ir už tuos, kurie mirė nepakėlę vergijos, kurie nužudyti, kuriuos išvežė į visokius kazakstanus ir už ,,Uralo, žemės galo...''. Kai kalbu ir rašau apie savo žemę, kalbu kartu su savo broliu tenai, namuose. Kai rašau apie šiaurės paukštę, kalbu kartu su savo seserim tenai, namuos... Mes papildome vienas kitą, kaip du muzikiniai sakiniai fugoje. Mes negalime gyventi jų gyvenimo ir jų kančios. Mūsų kančia yra tiktai nostalgija, jų kančia yra rūsti tikrovė. Toji tikrovė kartais prašvinta, tai vėl apsiniaukia, bet vergovę jie turi pernešt. Jiems reikia gyventi ir kurti toje neįmanomai troškioje erdvėje, visa esybe ieškant prošvaisčių, kuriose tarptų kūrybinis žodis.

Taip mes vieni kitus papildome. Mes esame dalis lietuvių literatūros, nežiūrint kaip labai visokie politrukai ir įvairūs Kremliaus patikėtiniai bandytų mus atskirti ir suniekinti, vadindami nulūžusiom šakom ir buržuaziniais nacionalistais, kaltindami už tą ar kitą nepageidaujamą eilėraštį ar posmą. Nemanau aiškintis ir teisintis dėl parašytųjų žodžių nei čia kokiam nors savo intelektualinę skaistybę saugančiam mistifikatoriui arba impotentiškam knibinėtojui ar knibinėtojai, nei tenai kokiam nors socialistinio realizmo grafomaniją ginančiam analfabetui.

Kuriantieji ir čia, ir Lietuvoje esame vieno ir to paties medžio šakos: seserys, broliai kalbą ta pačia kalba tai pačiai vienai ir vienintelei savo gimtai žemei.

— *Jūs paminėjote ,,troškią erdvę'', kurioje Lietuvos rašytojui reikia kurti. Ar jiems pasiseka kokiom nors formom išsakyti savo skausmą, kurį kiekvienam kūrėjui atneša vergovė?*

— Lietuvoje kuriančiam yra tikrai slogu ir sunku kurti. Nebent ji arba jis sutinka eiti koja kojon su ,,didžiuoju broliu'' ir praktikuoti literatūrinę prostituciją. Tokių parsidavėlių yra. Jie ir yra aršiausi išeivijos rašytojų niekintojai. Tačiau tie, kurie pasirinko tiesų kelią, turi nuolat slėptis po alegorijom, užuominom, nedasakymais, dvigubom prasmėm, tarp eilučių šnabždančiu pusbalsiu. O vis dėlto jie drįsta kalbėti už Lietuvą, už lietuvį, už tiesą. Ir jie yra tikrasai mūsų žemės balsas, kuris liks ir išliks per amžius.

Tokių yra daug. Ir labai gabių. Man ypač gera skaityti pačių jauniausiųjų eiles: jų žodis šviežias, jų kalba turtinga, jų poezija daug žadanti. Poetai Lietuvoje, savo žemėje, tebegyvi!

— *Ne taip seniai Montrealyje vieno suvažiavimo metu girdėjau tokį jūsų išsireiškimą: ,,Klausykime Lietuvos bal-*

so''. Iš Lietuvos ateina visokių balsų. Kaip išeivija atpažįsta autentišką Lietuvos balsą?

— Taip, prisimenu, ką sakiau. Tada lankėsi pas mus Vytautas Skuodis. Raginau pasiklausyti ką jis mums sako. Per jį kalbėjo mums Lietuva. Deja, buvo tokių, kurie nesėdėję jokiam kalėjime, neperėję Vorkutų ir Sibirų, tarėsi geriau žiną, ko nori Lietuva, ką kalba pavergtoji Lietuva.

Nelengva atskirti autentišką Lietuvos balsą. Ypač šiandien, kai tiek pašauktų ir nepašauktų ima jos vardu kalbėti. Bet jeigu mes tikrai mylime savo kraštą, tikime Lietuvos ateitimi, išlaikome kiekvieną įmanomą kontaktą, sekame jos gyvenimą ir likimą,, mes **girdime** jos balsą. Mes tikrai sugebėsime atskirti autentišką Lietuvos balsą nuo suktų propagandininkų pataikūniško saldžialiežuvavimo tenai ir sirgališkos adoracijos ekstazėje apsalusiųjų veblenimo čia.

Šiuo metu pasirodžiusi prošvaistė tėra laisvėjimo galimas pažadas. Dar tebesigirdi — ir gana garsiai ir įžūliai — Lietuvoje balsas tų, kurie rikiuoja, tvarko, cenzūruoja, kiša poetus į beprotnamius, apdaužo demonstruojančius, tyčiojasi iš tikinčiųjų ir jų šventoves uždaro ir išniekina, kurie tebeveža į Sibirą ir kurie užkemša ne taip kalbančiųjų gerkles. Su šitais mes nesusikalbėsime niekados, nes jie nėra Lietuvos balsas. Jie — nuožmios, begalinės vergijos balsas.

Nepageidaujamųjų knygos Lietuvoje draudžiamos. Yra išimčių, bet apie jas tekalba tie, kurie tomis išimtimis buvo apdovanoti. Netikiu, kad Lietuva nenori skaityti **visų** mūsų knygų. Net ir tų, kurie su jokia cenzūra nesutinka. Tačiau tos Lietuvos balsas dar tebėra užsmaugtas. O, iš tiesų, jis labai paprastas ir tiesus. Jį yra ištarusi nelabai seniai Nijolė Sadūnaitė: mes norime laisvės, mes norime nepriklausomybės. Jie ir mes norime gyventi laisvi laisvoj savo tėvynėje. Tik tiek. Mes nenorėjome jokių ponų: nei raudonų, nei rudų.

Nesunku bus atpažinti tą Lietuvos balsą. Nesunku bus atspėti k a s kalba tokios Lietuvos vardu. Ir atlieps tas balsas mūsų kiekvieno širdy: mes ž i n o s i m e kada kalbės tikroji mūsų Lietuva!

— Be abejo jūs sekate Lietuvos pogrindžio spaudą. Ar joje pasirodo literatūrinių talentų?

— Aš turbūt visą pogrindžio spaudą esu perskaitęs ir turiu pasakyti, kad labai retai. Ji yra vertinga tuo, kad ji kalba apie savo žemės meilę, apie pogrindininkų neapsakomą pasiaukojimą, pavergėjo smurtą ir klastas.

— Laisvojoje Lietuvoje į pogrindinę komunistų spaudą buvo nuėjusi Salomėja Nėris ir dar vienas kitas. Ar nebandytumėte spėti, kodėl didesni talentai neateina į tautinę pogrindžio spaudą?

— Aš manau, kad jie žino, jog bus atpažinti ir nutildyti, gal net

sunkiomis bausmėmis. Tikrai žinau, kad geri Lietuvos poetai yra parašę kūrybos, kurios dabartinėse sąlygose negali skelbti. Ateis diena, kai paaiškės, kuris jų išdavė savo žemę ir žodį ir kuris liko jiems ištikimas.

— *Jūs, pone Nagy, esate ne vien tik literatas-poetas, vertėjas, literatūros kritikas, bet taip pat visuomenei žinomas laikraštininkas, paskaitininkas, pedagogas, visuomenininkas. Pažįstate Šiaurės Amerikos lietuvius. Kokia, jūsų nuomone, lietuvybės ateitis šiame kontinente?*

— Ateitis, žvelgiant realybei tiesiai akysna, nėra šviesi. Dalinai tai suprantama: daugelio net mūsų vadinamų intelektualų vaikai nekalba lietuviškai. Jie jau išplaukė į tarptautinius vandenis. Tėvelių palaiminti, o kartais ir paskui savo tėvelius. Net kai kurie čia įsikūrę buvę disidentai visai atvirai sakosi trokštą plūduriuoti čia tarptautiniuose vandenyse ir nieko nenorį girdėti apie nepriklausomą Lietuvą arba net lietuvių literatūrą. Tad ar galima stebėtis jaunimu, kuris, nematęs Lietuvos, eina tuo pačiu keliu.

— *Teko nugirsti, kad ruošiatės išleisti naują eilėraščių rinkinį. Ar jau parinkote tam rinkiniui vardą, ir kada poeziją mylinti visuomenė gali tikėtis jį turėti?*

— Buvau vardą parinkęs, bet draugai, o ir čia vakar Brazdžionis, patarė, kad dar pagalvočiau. Ir aš galvoju. Gal sunku patikėti, bet sunkiausia savo knygai vardą surasti. Rinkinys turėtų išeiti gal net 1988 metais, padedant Viešpačiui ir sveikatai leidžiant. Su sveikata esu turėjęs kiek vargo. Svarbiausia, ,,Ateities'' leidykla yra sutikusi išleisti mano eilėraščių rinktinę, nes visi mano rinkiniai jau seniai išpirkti.

— *Baigiant, mielas Poete, dar kartą norėčiau grįžti prie išeivijos rašytojų ,,grįžimo į tėvynę''. Tas grįžimas prasidėjo per ,,Tėviškės'' draugiją, kurią Vytautas Skuodis laiko sovietų valdžios įstaiga, o jūs, prisimenu, Skuodžio balsą pavadinote autentišku Lietuvos balsu. Ar keturias dekadas išbuvęs išdidus egzilas mūsų rašytojas nepalūžo?*

— Aš tikrai grįšiu į Lietuvą. Tiktai ne per ,,Tėviškės'' draugijos malonę. Grįšiu **į savo** Lietuvą. Ir **laisvas** žmogus. Gal grįš tik mano pelenai ir mano sūnus. Bet grįš laisvi. Tikiu — grįš mano knygos kada nors, kai nereikės už tai prieš nieką lankstytis, kai nereikės pačiam braukyti savo žodžių, kai už lašelį ,,šlovės'' nebereikės parduoti savęs.

Pagaliau kodėl aš palikau savo žemę, savo tėviškę, savo tėvynę? Argi ne dėl to, kad nesutikau su sovietine vergija, su sovietiniu žmogaus suniekinimu, su sovietine cenzūra, su sovietiniu melu. Visa tai tebeviešpatauja okupuotoje Lietuvoje. Argi tokią kainą galiu mokėti už tai, kad koks Maskvos statytinis teiksis atspausdinti kelis — jo pasirinktus — mano eilėraščius?

Ačiū, ne! Palauksiu **tikrojo** poezijos pavasario Lietuvoje.

LIETUVOS LAISVĖS ARMIJA

TARP KITŲ ANTINACINĖS REZISTENCIJOS PRISIMINIMŲ

II

JUOZAS KOJELIS

Lyg stebuklas

Ragainės kalėjimo kalinių pranašystė, kad ir mes pasidarysime panašūs į juos, pradėjo pildytis. Kaip minėjau, režimas čia, palyginus su Klaipėdos kalėjimu, buvo lengvesnis, bet maistas žymiai blogesnis. Klaipėdoje maisto mažiau, bet valgydavai su noru. Čia davė daugiau, bet maistas springdavo burnoj, nors ir jautei alkį. Pro mūsų langus matėsi virtuvė. Nedarbo dienomis matydavome, kaip kaliniai atstumdavo vežimą su gyvuliniais runkeliais, supildavo į didelius lovius ir kapodavo tokiais įrankiais, lyg siaurais kastuvėliais, kuriuos Žemaitijoje vadino „šakočkomis". Kai atnešdavo tokios košės, smirdėdavo, kaip tėvų ūkyje kiaulėms išvirtas jovalas. Gyvybei palaikyti, reikėjo valgyti, kad ir per prievartą. Bet gan greitai organizmas atsisakė tokį maistą priimti. Mano dalį suvalgydavo jaunasis Daukantas. Po kiek laiko organizmas nutarė nebepriimti jokio maisto, net ir skysčio. Paimi duonos kąsnį, sriubos šaukštą ar kavos gurkšnį, — ir per penketą minučių, tas maistas lyg koks nuodas, kurio kratosi organizmas, praskrieja visą vidurių sistemą. Skubėjo žarnomis, tiesiog triukšmau-

---

Tęsinys iš praeito numerio.

damas.

Jėgos greit seko. Nepagalvojau kreiptis gauti medicininškos pagalbos. Nežinau, ar būčiau gavęs, ar ne. Bet man kažkaip savaime buvo aišku, kad toje nužmogintoje sistemoje kalinio sveikatos reikalas niekam negalėjo rūpėti. Apsisprendžiau gydytis pats, t.y., visai nebevalgyti. Tik po gurkšnelį gerti vandens. Samprotavau, kad išbadėjęs organizmas atgaus normalias funkcijas. Rytą gautą duoną atiduodavau Daukantui. Jis ją paslėpdavo lovoje, kad grįžęs iš darbo turėtų ką suvalgyti.

Dabar tokio gydymo panašia liga sergančiam nebeprirašyčiau. Bent man jis neveikė. Jėgos greitai seko. Pradėjau vaikščioti lyg girtas. Pasivaikščiojimas kalėjimo kieme buvo didžiausia kančia. Vos vos vilkau kojas, o eiti gretoje reikėjo nustatytu greičiu. Audykloje buvo geriau. Kai prižiūrėtojas atsukęs nugarą, — sėdi rankas padėjęs, kai atsisukęs, — kiši šaudyklę ir muši sietu. Kad ir palengva. Sunkiausia, kai reikėjo atsikelti surišti nutrūkusį siūlą. Man atrodė, kad prižiūrėtojas, vienrankis vokietis, matė mano lėtą darbą, bet nieko nesakė.

Vieną dieną, turėjo būti lapkričio mėnuo, atėjo išgelbėjimas. Pasivaikščiojimo metu, kai jau norėjau kristi ir nebesikelti, atėjęs kalėjimo tarnautojas iššaukė mane pavarde. Prie durų stovėjo Mockus su Daukantu. Pasakė, kad mus šiandien išveža. Nuvedė visus tris į kamerą persirengti civiliškais rūbais ir pasiimti turimus daiktus. Grįžo jėgos. Didžiulis džiaugsmas, kad veža, nesvarbu kur. Daukantas iš savo slėptuvės lovoje ištraukė užslėptą duoną ir, nusisukęs nuo prižiūrėtojo, ėmė skubiai valgyti. Prižiūrėtojas pastebėjo ir ramiai lietuviškai pasakė: „Neskubėk, suvalgyk. Aš palauksiu". Nors daugiau jis nieko nesakė, bet buvo aišku, kad lietuviškai gerai moka. Iš jo laikysenos atrodė, kad ir lietuviško, o gal tik žmogiško jausmo galutinai nebuvo praradęs.

Nuvedė mus į raštinę, kurioje dirbo daug tarnautojų, daugiausiai moterys. Vienas iš vyresniųjų, o gal pats viršininkas, davė pasirašyti kažkokius dokumentus. Jis visą laiką kalbėjo vokiškai, bet prieš išeinant taisyklinga lietuvių kalba pasakė: „Tai ką, ar čia nepatinka, kad iš mūsų išvažiuojate?" Atsakiau šaltai: „Ne savo valia atvažiavome, ne savo išvažiuojame". Nusišypsojo, rankos nepadavė.

Lauke laukė pusiau dengtas kariškas automobilis. Stovėjo du civiliškai apsirengę vyrai. Jaunesnysis artėjo su spynomis rankoms surakinti, bet vyresnysis, kuris vėliau vairavo, jį sulaikė. Pasišnibždėjo ir susodino nesurakintus. Tik įspėjo nekalbėti ir nebandyti bėgti. Pagrasino nušauti. Abu turėjo pistoletus.

Važiavome lygiais Prūsijos laukais. Saulė krypo į vakarus, ir mes važiavome ta kryptimi. Galvojau, kad mus veža į Vokietiją. Medžiai be lapų, nors sniego dar nebuvo.

Viename kaime ar dvare automobilis sugedo. Ilgai taisė. Girdėjome rusišką dainą. Matyt čia dirbo karo belaisvių. Kai pajudėjome, saulė buvo prie laidos. Naktį praradome važiavimo kryptį. Širdis džiaugsmu suplakė, kai pamatėme apšviestą užrašą Eidtkau. Taigi, veža į Lietuvą. Kauną pasiekėme jau po vidurnakčio. Išlipome prie gestapo (buv. Darbo rūmų). Nuvedė į rūsį ir visus atskirai uždarė vienutėse. Per visą buvimo laiką čia aplankiau tris celes. Šonuose buvo mediniai suolai sėdėti ir gulėti. Celės ilgis — per žmogaus ūgį, plotis — mažiau negu pusantro metro. Pro virbalus virš durų silpna šviesa atėjo iš koridoriaus, kur dieną ir naktį degė gal 25 vatų elektros lemputės.

Per visą dieną buvome nevalgę. Man, turbūt ir mano draugams, atnešė riebios, gardžiai kvepiančios sriubos, tirštai pripaustytos dešrų. Kažkas vėliau sakė, kad tai gestapo virtuvės liekanos. Bijojau valgyti. Suvalgiau porą šaukštų skystimo.

Kitą rytą išvedė tardyti. Tardė tas pats Gottschalk. Pirmas tardymas buvo nesunkus, bet ilgas. Iš viso tęsėsi gal 4 valandas. Vertėjavo jaunas, nenormaliai storas vokietis Heltkė. Prieš kelis metus, kai aš iš Šančių eidavau į VD universiteto didžiuosius rūmus pro vokiečių gimnaziją, tą vokietuką matydavau. Savo drūtumu išsiskyrė iš kitų. Tardytojas klausinėjo apie mano darbą gimnazijoje, prisiminė mano pareiškimą, padarytą konferencijoje apskrities viršininko įstaigoje, norėjo žinoti mano pareigas LLA, ryšius su K. ir Mockumi, vėl spaudė dėl Vasario 16 minėjimo instrukcijos. Turėjau pasakoti, ką žinau apie Kazį Veverskį, išvardyti mano skaitytus pogrindžio laikraščius. Užkliuvo savitarpinės pagalbos organizacija, kuri telkė lėšas neturtingiesiems šelpti. „Mes žinome, kad didžioji surinktų pinigų dalis eina į nelegalų pogrindį", pastebėjo Gottschalk. Tardytojas buvo ramus ir mandagus, Heltkė mano atsakymus palydėdavo pasišaipymais ir grimasom. Man pasidarė aišku, kad Heltkė ne tik vertėjas. Jis turi daug galios, Vėliau tuo įsitikinau. Tai buvo aukščiausio laipsnio niekšas, kurį džiugino žmonių kančia ir kraujas. Protokolą pasirašiau neskaitęs.

Kitą dieną tardymo scena jau kita. Neprisimenu, ar toje pačioje, ar kitoje kameroje tardė, bet Heltkė iš spintelės išėmė du pistoletus ir tris ar keturis skirtingus bizūnus ir padėjo ant stalo. Tardytojas sėdėjo prie kito stalo, aš ant kėdės su atrama, o Heltkė stovėjo. Vėl pradėjo nuo pradžios, griežtai reikalaudamas atsakyti į tuos klausimus, į kuriuos vakar atsakinėjau ,,ne'' arba ,,nežinau''. Vienu momentu Heltkė pasiuto ir krauju pasruvusiomis akimis, prisikišęs arti prie mano veido, šaukė ,,sakyk, sakyk''. Aš iš visų jėgų laikiausi ramiai, nerodydamas baimės, ir kartojau ,,aš pasakiau''. Visą laiką stebėjau tardytojo Gottschalk laikymąsi. Bandžiau suprasti, ar tai jų sutarta tak-

Kojelių šeima 1926 metais. Iš aštuonių vaikų — trys mokytojai, gailestinga sesuo, žemės ūkio specialistė, advokatas, gydytojas ir inžinierius. Juozas Kojelis, šio straipsnio autorius, — sėdi antras iš dešinės.

tika, ar Heltkės asmeniška iniciatyva. Gottschalk žiūrėjo ramiai, tarsi nesuinteresuotas. Heltkė griebė pistoletą nuo stalo ir artėjo prie manęs. Aš ramiai žiūrėjau į jį. Tada jis numetė pistoletą and stalo, pagriebė vieną bizūną, mosikavo prie veido ir vis šaukė ,,sakyk, sakyk''. Negaliu prisiminti, koks buvo klausimas, bet aš tylėjau. Tada jis numetė bizūną and žemės ir abiem kumščiais ėmė mušti per veidą. Skausmo didelio nebuvo, nes to druckio rankos buvo labai riebios. Bet vienu stipriu smūgiu nutrenkė mane nuo kėdės, akiniai nulėkė į kitą kambario galą. Tada priėjo Gottschalk ir Heltkę sulaikė. Aš atsikėliau nuo grindų, pasiėmiau akinius ir vėl ramiai atsisėdau ant kėdės. Tardytojas kažką rašinėjo, o paskui liepė mane išvesti.

Trečias tardymas vėl pasibaigė nutrenkimu nuo kėdės. Per ketvirtą tardymą baigė visus klausimus, kurie buvo paliesti pirmajame tardyme. Heltkė ne taip labai siuto, tik porą kartų lengvai užpylė per ausis.

Kitą dieną tardyti visai nevedė, o šeštąją gestapo kalėjime dieną tardyti nuvedė po pietų. Klausinėjo ramiai. Davė papildomų klausimų, bet daugiausiai tuos pačius, kaip ir ankstyvesniuose tardymuose. Baigus tardyti, reikėjo pasirašyti tardymo protokolą. Paklausė, ar no-

riu, kad būtų perskaitytas. Atsakiau: ,,Nereikia. Man nesvarbu, ką jūs parašėte. Kaltinate nebūtais kaltinimais ir vartojate jėgą, kad prisipažinčiau. Nežinau, ką laimėtumėte, jai prisipažinčiau prie to, ko nedariau. Pasirašysiu neskaitęs''. Ir pasirašiau. Heltkei mano žodžiai nepatiko, bet išvertė.

Iš čia nuvedė pėsčią į sunkiųjų darbų kalėjimą Mickevičiaus gatvėje. Budintis valdininkas, kiek mane paklausinėjęs, pasakė:

— Reiktų nakčiai palikti pereinamoje kameroje. Bet ten labai bloga. Aš jus tiesiog pasiųsiu į nuolatinę kamerą. (Man atrodo, kad valdininkas pasakė irgi dalyvaująs pogrindinėje veikloje.) Taip atsiradau garsiojoje 152-je kameroje.

Kitą rytą į savo kabinetą iškvietė kalėjimo viršininko pavaduotojas. Vedė prižiūrėtojas, kuris priklausė pogrindžiui. Vėliau jis mane aprūpindavo pogrindžio spauda. Kabinete pamačiau savo pažįstamą iš universiteto Vytautą (?) Bendoravičių. Jis buvo ateitininkas, priklausė, rodos, ,,Vytauto'' klubui. Pasakė, kad vakar atsiųstų kalėjiman kalinių sąraše pamatęs mano pavardę. Tuoj pranešęs mano giminėms. Tos pačios dienos vakare jis savo kabinete suvedė mane slaptam pasimatymui su mano seserim Vanda (Giniotienė, gyv. Čikagoje). Ji papasakojo, kad nuo arešto dienos nežinoję, kas su manim atsitikę. Nei Kauno, nei Klaipėdos gestapas nesakę, kur aš esąs. Keliuose taškuose suradę žmones, kurie pasižadėjo pranešti, jei aš pasirodysiąs. Bendoravičius buvo vienas iš tų. Ji taip pat pasakė, kad jau pasamdytas advokatas Jonas Dainauskas.

Kitą dieną per Bendoravičių man perdavė maisto. Bet mano ,,vidaus reikalų ministerija'' tebestreikavo, nors maistas gestape buvo geras. Tuo metu šiame kalėjime buvo laikomi keli Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos nariai, jų tarpe dr. Vladas Ramanauskas. Jis dirbo kalėjimo ligoninėje. Vienas kameros kalinys (J.B., dabar JAV) dirbo kalėjimo bibliotekoje (o gal ligoninėje) ir galėjo susitikti su Ramanausku. Jis papasakojo daktarui mano ligos simptomus ir gavo iš jo vaistų. Sveikata taisėsi. Gal už savaitės vėl buvau išvestas į gestapą.

Nuvedė į bendrąją raštinę. Ant vieno stalo mačiau dailiai į krūvelę sudėtus ,,Į Laisvę'', ,,Laisvės Kovotoją'', ,,Nepriklausomą Lietuvą'', gal dar ir kitus pogrindžio leidinius. Vertėjai vertė į vokiečių kalbą. Už valandos į tardymo kambarį nusivedė Heltkė. Vien jo pasirodymas kėlė nemalonų jausmą, bet jis buvo gerame ūpe. Laukdami Gottschalko, kalbėjomės. Aš pasakiau, kad prieš kelerius metus aš jį matydavau prie vokiečių gimnazijos ir pradėjau daryti priekaištus dėl lietuvių areštų. Klausiau, ar jie galį manyti, kad bolševikų grėsmės akivaizdoje lietuviai kaip nors bandytų kenkti vokiečiams. Jis sakė, — atsisakote padėti kariauti, šmeižiate pogrindžio spaudoje, ir aš prieš vokiečius kalbėjęs Kretingoje. Aš sakiau, kad konferencijoje Kretingoje pakartojau tik ,,Das Schwarze

Korps'' straipsnio mintis, o jei tauta išeina į karą, turi būti nepriklausoma.

— Nepriklausomybės, tokiems nepriklausomybės! — mykė Heltkė.

Atėjęs Gottschalk, padarė ilgą įžangą. Jie apie mane viską žiną, mano draugai yra pasakę. Kvailai elgiuosi, nesakydamas tiesos. Jie galį mane paleisti, sušaudyti ar išsiųsti į koncentracijos stovyklą Vokietijoje. Jie laukią iš manęs tik geros valios. Ir vėl prasidėjo ilgas tardymas, tik be mušimo ir grasinimų. Kartojo tuos pačius klausimus ir juos maišė. Atrodo, kad nesuklupau. Tada padavė kelis tuščius popieriaus lapus ir pieštuką ir pasakė:

— Nuvesime į rūsį, ir iš ten neišeisi, kol nesurašysi visos teisybės.

Man buvo aišku, kad tai paskutinis gestapo bandymas iš manęs ką nors naujo išgauti. Jie jokių naujų duomenų apie mane neturi, kas nebūtų iškilę buvusiuose tardymuose. Įėjęs celėn, atsisėdau and suolo ir tuoj pat parašiau: ,,Pasakiau viską, ką žinojau''.

Praėjo naktis, ir kitą dieną niekas nepasirodė. Apžiūrinėjau visas celės vieteles. Keliose vietose radau pieštuku sienose parašyta: ,,Čia žiauriai buvo kankinamas Vosylius''. Vėliau kalėjime klausinėjau, kas tas Vosylius, bet niekas negalėjo pasakyti.

Čia buvo daug tokių celių. Girdėjau, kad atveda ir išveda kalinius. Vakare netoli mano celės pasigirdo dejavimas: ,,Ai, ai, nelaimė, nelaimė. Politika. Kokia politika? Buteliukas, — tai visa mano politika''. Jis kartojo tą patį. Aš balsu paklausiau, kokia nelaimė. Dabar neprisimenu, bet jis pasakojo ilgą istoriją, surištą su Pravieniškių darbo stovykla. Skundėsi, kad jis gavęs mušti.

Miegoti reikėjo ant siauro, nuogo suolo. Nei apsikloti, nei pasikloti, nei kas po galva pasidėti. Gulėjau su rūbais. Šalta nebuvo. Kitą rytą atėjo tarnautojas, iš manęs paėmė tuščius lapus ir liepė eiti paskui. Vėl nuvedė į raštinę, paskui į tardymo kambarį. Nei Gottschalk, nei Heltkė nepasirodė. Apklausinėjo kažkoks Rauch. Be vertėjo. Iš tikro, tai nebebuvo tardymas. Man reikėjo tik atsakinėti ,,taip'' ar ,,ne'' į tokius klausimus: ,,tai pripažįsti'', ,,tai neigi'', ,,to nežinai''. Rauch buvo labai mandagus. Tiesa, prieš apklausinėjimą buvo pasakęs: ,,Dabar likimas tavo paties rankose''.

Protokolą pasirašiau, ir vėl išvedė į kalėjimą. Kažkaip pasidarė lengva. Pajutau, kad tai mano paskutinis susitikimas su gestapu.

,,Iš kur gavai pogrindžio spaudą''

Tardymų metu gan greitai aš supratau, kad gestapas apie LLA labai mažai težino. Kabindamasis prie mano pažinties su Veverskiu ir gautos instrukcijos iš K., gestapas bandė praturtinti savo žinias apie tą organizaciją. Aš paneigiau instrukcijos gavimą, o 1941 m. vasaros susitikime su Veverskiu, jiems aiškinau, apie jokią konspiracinę veiklą nekalbėjome. Apie 1942 susitikimą su Veverskiu ir Eidimtu jie nežinojo. Šūkavimu ir mušimu jie manė pralaužią ledą. Reikalavo pasakyti, kokias pareigas einu LLA organiza-

cijoje, kokie kiti mano pažįstami jai priklauso. Tvirtinau, kas ir buvo tiesa, kad nepažinau nė Mockaus. Žinodamas, kad mano priklausymas prie LLA išėjo iš K., sakiau, kad K. porą kartų man pasakojo apie LLA, kuri nesanti antivokiška organizacija, o antibolševikinė. Tvirtinau, kad į LLA nesu įtraukęs nė vieno mokinio ir pats nesu davęs jokios priesaikos.

Kiekvieną kartą, kai tik prasidėdavo kalba apie LLA, Heltkė pasiusdavo. Nors tiesioginiai tai organizacijai daug nepasitarnavau, bet dėl jos gan daug mušti gavau. Laimė, kad nežinojo apie Veverskio ir Eidimto apsilankymą apsaugos dalinių uniformose. Būčiau įklimpęs į didesnes bėdas.

Lengvai praėjau pro pogrindžio spaudą. Paradoksiškai skamba, bet čia padėjo pats gestapas. Laukiau klausimo apie pogrindžio spaudą, ir viename tardyme sulaukiau:

— Ar esi matęs ir skaitęs pogrindžio spaudą? — paklausė Gottschalk.

— Taip, — atsakiau.

Heltkė, net mano atsakymo neišvertęs prakošė:

— Gerai, kad prisipažinai. Mes žinome, kad jūs visi skaitote.

Aš žinojau, koks bus sekantis klausimas, bet jam buvau pasiruošęs:

— Iš kur gaudavai pogrindžio laikraščius? — paklausė, ir abu susmeigė į mane akis. O aš aiškinau:

— Nežinau nė vieno žmogaus, kuris tą spaudą platintų. Niekas man asmeniškai nėra tokio laikraščio davęs. Laikraščius gaudavau paštu. Kelis kartus kažkas įmetė, man nesant namuose, pro atvirą langą.

— Kur padėdavai laikraščius?

— Sunaikindavau. Aš noriu pasakyti, kad gaudavau ne tik laikraščius. Kažkas siuntinėjo visokius lapelius. Kai siuntinėjimas nesiliovė, vieną tokį man asmeniškai adresuotą laišką perdaviau lietuvių saugumui ir prašiau išaiškinti siuntėją. Prašau tą faktą lietuvių saugume patikrinti.

Dar paklausė, kokius laikraščius esu matęs ir daugiau niekad prie pogrindžio spaudos nebegrįžo. Nebegrįžo nė prie LLA, kurios įnašą į Lietuvos partizanų kovas Kęstutis Girnius savo veikale teisingai yra aptaręs:

„Aplamai galima teigti, kad LLA suvaidino nemažą vaidmenį partizanų sąjūdžio pradžioje. Kaip bus paminėta sekančiame skyriuje, daug jos narių tapo partizanų junginių vadais, daugelio sričių partizanai steigė kovos dalinius pagal LLA organizacinę struktūrą. Bet tai buvo labiau atskirų LLA narių, o ne pačios organizacijos nuopelnas". Gal būtų galima papildyti teigimu, kad LLA suvaidino didesnį vaidmenį negu kitos rezistencinės organizacijos, nes jos organizacinė struktūra pagrindinai rėmėsi, kaip prieš tai ir Lietuvių Aktyvistų Fronto, eiliniu, susipratusiu, patriotišku lietuviu ir turėjo gan tankų savo celių tinklą. Kitų rezistencinių organizacijų pagrindą sudarė joms ideologiškai artima šviesuomenė.

Gal kiek neatsargus yra tik Girniaus teigimas: ...„LLA vokiečius,

kaip ir komunistus, laikė Lietuvos priešais ir tad su jais nepalaikė pastovių ryšių''. Išeitų, kad kažkokius ryšius palaikė. Mano žiniomis, nepalaikė **jokių** ryšių. Dar 1944 pavasarį gestapas stengėsi Veverskį pagauti. Prisimenu, kaip gestapas iš mūsų kameros Kauno kalėjime išsivedė Juozą Mockų, kurį kaltino irgi dalyvavimu LLA. Tai turėjo būti kovo mėnesį. Jį dailiai aprengė, davė skrybėlę ir su vienu civiliai apsirengusiu gestapininku išėjo į gatvę. Jam liepė praeiti pro namus, kur gyveno Veverskis. (Matyt, Mockus buvo prasitaręs, jog jis žinąs Veverskio gyvenamą namą.) Aš manau, kad nuo to laiko, kai buvo areštuotas K., Veverskis gyvenamąją vietą keitė, ir gestapas negalėjo jos susekti.

Padėtis pasikeitė, kaip teisingai rašo Girnius, 1944 vasarą, kai sovietų karinės pajėgos įžengė į Lietuvos teritoriją. Tada LLA ryšiai su vokiečiais prasidėjo.

Kauno kalėjime

Kauno kalėjime režimas buvo lengvas. Jį nustatė lietuvių administracija. Tuo metu kalėjimo viršininkas buvo Stančiauskas, pavaduotojas Bendoravičius. Su viršininku nesusidūriau, bet Bendoravičius, mano įsitikinimu, dalyvavo antinacinėje veikloje. Pasimatymams, dažniausiai su seserim Vanda, buvau vedamas į gestapą. Mums kalbantis, visada būdavo Gottschalk. Jis, kaip Silezijos vokietis, mokėjo lenkiškai, todėl mes tegalėjome kalbėtis vokiškai ar lenkiškai. Slapti susitikimai su broliu įvykdavo Bendoravičiaus kabinete. Kalėjime gaudavau beveik visą pogrindžio spaudą. Sesuo Modesta, važiuodama atvirame kooperatyvo sunkvežimyje, per visą žiemą iš tėviškės vežė maistą. Tai galėjo prisidėti prie jos ligos, kuri dar jauną moterį vėliau Čikagoje nuvarė į kapus. Dėka dr. Ramanausko vaistų ir iš tėviškės gaunamo maisto, aš pasveikau.

Kai iš Vokietijos atvežė į Kauną, čia jau buvo kalinami keli Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos vyrai. Su Zubriu ir Brazausku kurį laiką buvome vienoje kameroje (dr. Ramanauskas man padėjo), o kitus — Bakūną, Grudzinską — pažinau iš matymo. 152-je kameroje kurį laiką taip pat buvome kartu su prel. B. Sužiedėliu, Žiežmarių klebonu. Bendoravičius, prelatui pageidaujant, jį iškėlė į mažesnę kamerą. Inžinierius A. Šapalas, perkeltas iš gestapo, Kauno kalėjime išbuvo gal tik savaitę. Išvežė jį į Stutthofo kacetą ir ten žuvo. Per Bendoravičių su juo susižinojome ir bent tris kartus kalbėjomės pasivaikščiojimo aikštelėje. Keliom dienom mūsų kameron buvo pasodintas pulk. Braziulevičius.

Buvo čia daug kalinių, patekusių dėl karo ir okupacijos sąlygų, ir jie netiesioginiai priskirtini prie politinių kalinių.

Apie kalėjimą ir kalinius būtų galima parašyti ištisą prisiminimų knygą, bet pasitenkinsiu vienu kitu charakteringesniu epizodu.

Išnaudodami pirmą kartą kalėji-

Mokytojas Juozas Kojelis su savo auklėtiniais — V-ja klase — Šventosios gimnazijoje, Kretingoje, 1942 metais.

man patekusių baimės jausmą, senieji kaliniai naujoką pirmą naktį ,,traukdavo per bato aulą''. Tiesiog sunku patikėti, kad baimė sujungta su viltimi iš žmogaus gali padaryti minkštą vašką, iš kurio lengva lipdyti norimas figūras. Daugumoje kamerų būdavo ,,traukimo per bato aulą'' ekspertai, ,,prokurorais'' vadinami. Užgesinus šviesą ir visiems nutilus, ,,prokuroras'' tyliai išlipa iš lovos, palenda palovin ir į bato aulą pradeda rėkauti vokiškai. Tada pakeičia balsą ir sudejuoja lietuviškai. Kalbant į bato aulą, atrodo, kad balsas ateina iš už durų. Naujokui darosi baisu. Tada ,,traukėjas'', prišliaužęs, pradeda belsti į duris ir pašaukia naująjį kalinį pavarde. Iš vokiečių kalbos pereina į klaipėdietišką lietuvių kalbą. Kai kalinys atsiliepia, įsako išlipti iš lovos. Viskas vyksta tamsoje. Tada ,,prokuroras'' pasako, kad kalinio byla nesanti sunki, ir jei sąžiningai atsakys į klausimus ir vykdys kitus įsakymus, rytoj iš kalėjimo bus paleistas. 152-ji kamera buvo vadinama ,,inteligentų kamera'', ir čia patekdavo labiau išsilavinę žmonės, bet kiekvienas, kurį tik bandė ,,traukti'', to-

kiam tardymui pasidavė. Atsakinėdavo į kvailiausius klausimus, atlikdavo programą: šokdavo, dainuodavo, deklamuodavo. Prasidėjus ,,programai'', prižiūrėtojas iš koridoriaus uždegdavo šviesą ir spektaklį stebėdavo pro vilkelį ar net atidarydavo duris. Kiti kaliniai susėsdavo lovose, mušdavo taktą, o kalinys darydavo viską, ką ,,prokuroras'' liepdavo.

Kartais tas ,,traukimas'' prasitęsdavo į kitą dieną. Kriminalistų kamerose tokiu būdu net atimdavo maistą. ,,Prokuroras'' pranešdavo, kad kalinys būsiąs paleistas ir galįs atsisveikinti su kameros draugais ir palikti jiems atneštą maistą. Kartais pažadėdavo paleisti, tik sveikata turėsianti būti patikrinta. Duodavo nurodymą kitą rytą nusirengti nuogai, užsidėti metalinį sriubos dubenėlį ant galvos, paprašyti prižiūrėtoją, kad išleistų į koridorių, vaikščioti po koridorių ir šaukštu mušti į dubenėlį. Išeisiąs daktaras ir patikrinsiąs sveikatą. Būdavo tokių rytų, kai du ar trys, kvailai šypsodamies ir mušdami šaukštais į dubenėlius, vaikščiodavo koridoriuje. Prižiūrėtojams irgi būdavo pramoga.

Ar mane ,,traukė''? Aš apie tas Kauno kalėjimo išdaigas sužinojau iš Mockaus dar Palangos daboklėje, todėl bet koks bandymas būtų buvęs lemtas nepasisekimui. Tačiau pirmą vakarą, atvestas iš gestapo, stebėjau, kas dedasi kameroje. Įleistas, kameroje radau nedaug kalinių, su kuriais susipažinau. Vakare kamera prisipildė, nes daug kas grįžo iš įvairių darbų. Po vakarienės, gulėdamas lovoje, pastebėjau, kad kitame kameros gale būrelis karštai ginčijasi. Nujaučiau, kad kalba eina apie mane. Bijodamas, kad ko netikėto man neiškrėstų, balsu sušukau:

— Vyrai, nieko nebus. Viską žinau.

Būrelis išsiskirstė. Vėliau man pasakojo, kad dėl mano ,,traukimo per bato aulą'' iškilęs nuomonių skirtumas. Vieni norėję vis tiek ,,traukti'', kiti nenorėję, nes mano byla politinė ir be to atrodžiau baisiai suvargęs.

Kalėjime pakaria nacį

Po paskutinių „vizitų" gestape, man buvo leista dirbti kalėjimo raštinėje. Registruodavau raštus, tvarkiau kalinių bylas. Gestapo ir „Sondergericht" (vokiečių ypatingas teismas) žinioje laikomų kalinių bylose jokių paslapčių nebuvo. Tik pagrindinės žinios. Lietuviškų teismų žinioje esančių kalinių bylose buvo daugiau įvairių susirašinėjimų. Kai ateidavo tų kalinių advokatai, jiems turėjau atnešti ginamųjų bylas. Pažinau daugelį Kauno advokatų. Man įdomus buvo tuo metu senuku atrodęs advokatas gen. Vincas Grigaliūnas-Glovackis. Jis daug juokdavosi. Kaip jau Amerikoje man iš Kolumbijos rašė, jis daug gynęs „seniausios profesijos" mergaičių bylų, o šios, neturėdamos pinigų, siūlydavusios jam atsilyginti „natūra".

Kartą man padavė kalinių sąrašą, gal 30 žmonių, liepė ištraukti jų bylas ir kiekvienoje padaryti įrašą: „Išvežtas iš kalėjimo" ar „Paruoštas transportui" ir data. Maniau, kad tikrai juos kur nors išveš. Bet buvo kitaip. Kitą rytą nieko iš kamerų neišleido. Nuo seniau kalėję kaliniai žinojo, kad tai šaudymo diena. Auštant iš mirtininkų kamerų pradėjo vesti kalinius, kurių daugumos kojos buvo sukaustytos grandinėmis. Jiems einant, grandinės žvangėjo, o kai kurie balsiai sakė „sudiev". Mūsų kameros langai buvo į kalėjimo kiemą. Iš tikro buvo du kiemai. Kiemai buvo pilni gestapininkų. Mums buvo uždrausta žiūrėti pro langus, bet mes žiūrėjome, kiek atsitraukę. Vedė kalinius po keturis. Pirmajame kieme visiems užpakalyje surišo rankas, tada vedė į antrąjį kiemą, kur prie išeinamųjų vartų buvo atbulai pristumtas dengtas sunkvežimis. Surišti kaliniai tilteliu turėjo lipti į sunkvežimį. Ten stovėjo ant kaklo automatą užsikabinęs mūsų pažįstamas Heltkė ir bizūnu čaižė į sunkvežimį lipančius mirtininkus. Sunkvežimyje pasmerktieji turėjo atsiklaupti. Į galą įlipo keli gestapininkai, ir sunkvežimis nuvažiavo. Tada pristūmė antrą sunkvežimį, ir procedūra kartojosi. Į antrą įlipo Heltkė ir vienas lietuvis tarnautojas, kurio kaliniai baisiai nekentė.

Šia proga noriu pataisyti Ralio „The Chosen People" knygoje man priskiriamą netikslų tvirtinimą, būk vienas Kauno kalėjimo tarnautojas dalyvaudavęs žydų šaudyme. Tuo metu, kai aš buvau, žydų į Kauno kalėjimą netalpino, todėl ir šaudyti negalėjo. Tarp šaudomųjų buvo komunistų partizanai, parašiutininkai ir lietuvių teismų nuteistieji stambūs kriminaliniai nusikaltėliai.

Man esant Kauno kalėjime, tokių šaudymų rodos buvo trys. Vokiečių „Sondergericht" miriop nuteistuosius nusikaltėlius „karo ūkiui" kardavo. Man teko matyti kartuvių patalpą kalėjimo rūsyje. Mat 1943 gruodžio ar 1944 sausio mėnesį į kalėjimą atvyko 2 ar 3 asmenys surašyti kalinius, norinčius stoti į Lietuvos vietinę rinktinę. Mane priskyrė prie surašinėjimo. Rašėme, rodos, dvi dienas. Aplankėme visas kameras, ir mirtininkų. Mačiau, kaip atrodo karceris ir kartuvių patalpa. Užsirašė labai daug, bet turbūt nė vienas nebuvo išleistas.

Turbūt labiausiai neįtikėtina istorija, kad Kauno kalėjime buvo pakartas aukšto rango nacis. Jį nužudžius, aš savo rankomis į voką sudėjau jo dokumentus, tarp jų partijos bilietą, užadresavau ir išsiunčiau į Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter-Partei vyriausią būstinę Berlyne. O tas nacis buvo aukštai partijoje iškilęs žydas (jo pavardės neprisimenu), tapęs Kauno geto viršininku ar kokiu kitu aukštu pareigūnu. Vokiečių saugumas kažkaip išaiškino. Kalėjime ilgesnį laiką kaliniai žinojo, kad pasodintas nacis, bet kas jis ir dėl

ko, nežinojo. Jis buvo laikomas vienutėje. Tik vėliau išaiškėjo.

Kalėjime susipažinau ir su kretingiškiu Jakiu, apie kurį Kretingoje labai negražios kalbos plito. Tas pats Jakys, kurį globojo ir kurio nusikaltimus dengė Tilžės-Klaipėdos gestapas. Jį areštavo Kauno gestapas, kai jų kontrolėn perėjo Kretinga.

Jakys buvo laikomas kitoje kameroje, bet pasivaikščiojimo metu labai mėgdavo prie manęs prieiti. Aš jam pasakiau, ką žmonės apie jį Kretingoje kalbėjo. Jis teisinosi. Sakė, kad jo pavaldiniai be jo žinios kai ką bloga padarė.

Kartą mums vaikščiojant, iš daugelio kalėjimo langų pasigirdo ,,Jaky!, Ja-ky!'' Blogas gandas atlydėjo jį ir į Kauno kalėjimą. Susipažinau ir su jo padėjėjais — Brazinsku (ar Brazausku) ir Smilgiu. Šiedu sėdėjo ne toje pačioje kameroje, kur Jakys. Kai su jais išsikalbėjome apie Kretingą, visą kaltę vertė Jakiui. ,,Buvo viršininkas. Turėjome vykdyti jo įsakymus. Dabar viršininku būti nebenori''.

Gyvenimo ironija! Kai naciai likvidavo Kauno kalėjimą, Jakį paleido, jo pavaldinius sušaudė. Vokietijoje Jakys gavo 7 metų bausmę ir ten mirė.

Iš kalėjimo

Praėjo žiema, prasidėjo pavasaris, o aš sėdžiu kalėjime, tarsi visų pamirštas. Nei gestapas nejudina, nei mano advokatas nieko nepasako. Bet vieną dieną tai pasibaigė. Vos spėjo nuvesti darbui į kalėjimo raštinę, gavau pranešimą pasiruošti išvykimui. Spėjau užbėgti į Bendoravičiaus kabinetą ir paprašyti, kad skubiai praneštų giminėms. Pasiruošiau per kokią 15 minučių. Kalėjimo kieme buvo Heltkė. Nemalonus jausmas. Susėdome. Rankų nerakino. Heltkė šoferiui rusiškai pasakė ,,šeštas fortas''. Nežinojau, kur veža. Pagalvojau, kad gal ir šaudyti. Bet nesijaudinau. Važiavome Kauno gatvėmis. pasukome į Mickevičiaus slėnį ir išvažiavome į užkaunę. Pasiklydo. Sustojo prie vienos ir prie kitos kryžkelės. Netoli kelio gal 100-150 metrų nuotolyje darže dirbo moteris. Heltkė nuėjo pas ją kelio pasiklausti. Tuo metu antrasis gestapininkas taisyklinga lietuvių kalba pasakė:

— Nebijok. Tau nieko blogo neatsitiks. Bus geriau. Tave veš į Vokietiją, bet ne kaip kalinį, o kaip darbininką. Nuo šiandien pereini ,,Arbeitsamt'' (darbo įstaiga) žinion.

Artėjant Heltkei, antrasis nutilo. Manau, kad antrasis palydovas buvo gestapo vertėjas Zaganevičius.

Šeštajame forte, pasirodo, buvo pereinamoji stovykla darbininkams į Vokietiją vežti. Gestapas taikė, kad patekčiau tiesiai į išeinantį transportą. Jie žinojo, kad mano giminės deda daug pastangų mane išlaisvinti. Bet pavėlavo. Transportas jau buvo išvežtas į geležinkelio stotį. Aš buvau pirmasis naujam transportui. Stovyklos viršininkas buvo senas, storas rudmarškinis. Saugojo lietuvių policija. Viršininkas mane įsivedė į kambariuką ir pradėjo tikrinti mano daiktus.

— Kodėl darote kratą? — paklausiau. — Juk žinote, iš kur mane atvežė.

— Gestapas pasakė, kad gali turėti ginklą, visus iššaudyti ir pabėgti. Kaip labai pavojingą įsakė labai saugoti, — atsakė senukas.

Už poros valandų jau atvyko brolis Alfonsas, gydytojas (miręs Vilniuje). Viršininkas nedarė kliūčių kalbėtis. Vėliau jis pradėjo rodyti man atvirų simpatijų. Aš jam papasakojau apie save ir saviškius, jis apie savo šeimą. Atkeliavęs iš Vakarų Vokietijos, nuo Reino.

Per 3-4 dienas stovykla prisipildė naujais vergais. Dieną prieš išvežimą viršininkas pasiuntė mane į Kauną patikrinti sveikatos pas vokietį gydytoją. Lydėjo pistoletu ginkluotas lietuvis policininkas. Išsikalbėjome. Pasirodo, tuo pačiu metu tarnavome 2 pėst. pulke Šančiuose. Tik skirtingose kuopose. Prieš eidami pas gydytoją, užėjome į brolio butą ir sutarėme, kad po patikrinimo vėl užeisime.

Gydytojas kalbėjo tik vokiškai, bet neklausinėjo apie ligas. Klausė, kas čia dedasi. Pasakiau, kad esu mokytojas, apkaltintas pogrindine veikla, kalintas Vokietijos kalėjimuose ir Kaune, neturėjęs teismo, o dabar vežamas į Vokietiją darbams.

To užteko. Gydytojas parašė raštelį ir užklijuotame voke padavė policininkui. Užėjome pas brolį, kur laukė gera vakarienė. Pasirodo, brolio buvęs pacientas vokietis buvo aukštas „Arbeitsamto" pareigūnas, ir jis mane pasiuntė pas gydytoją. Policininkas leido voką atklijuoti. Raštelyje buvo pasakyta, kad Kojelis serga, fizinio darbo dirbti negali ir reikalingas gydymo. Visi nutarėme, kad reikalai gerėja.

Su policininku išvykome į stovyklą. Jis buvo gerokai įsigėręs, ir praktiškai aš jį vedžiau, o ne jis mane. Einant, jis vis mane gundė bėgti abiem. Siūlymu nepasinaudojau. Jis turėjo žmoną, du vaikučius. Grįžome jau tamsoje. Stovykloje buvo susijaudinimo, nes manė, kad nebegrįšime.

Perskaitęs gydytojo pažymėjimą, senukas pasikvietė mane ir džiaugsmingai pasakė: „Kojelį, tau nebereikės važiuoti į Vokietiją". Bet rytojaus dieną, kada transportas darė paskutinius pasiruošimus išvykti į geležinkelių stotį, senukas liūdnai pranešė, kad manęs nepaleidžia, nes gestapas atvykstąs mane pasiimti. Iš tikro, vėl pasirodė gestapo automobilis, ir Heltkė grąžino mane į Kauno gestapo rūmus.

Nuvedė į gestapo daboklę, kuri man buvo pažįstama, bet prižiūrėtojas rėkte išrėkė, kad be specialaus gestapo viršininko įsakymo nieko negali priimti. Perpildyta. Skambino į Kauno kalėjimą; bet iš pokalbio fragmentų galėjau suprasti, kad man vietos ten irgi nėra. Taip visą dieną praleidau gestape. Kai vienam kambaryje prasideda tardymas, mane išveda į kitą. Vienam kambaryje sutikau Lechel, vertėją pirmojo tardymo metu Kretingoje, kuris stengėsi man padėti. Paklausiau, kas su manim bus. Jis atsakė žinąs, kad aš grąžintas į gestapą, ir bandąs

Juozas Kojelis kalbasi su amerikiečiu teisininku William J. H. Hough III apie dr. Adolfo Damušio paruoštą studiją anglų kalba, kurioje aprašomi lietuvių tautos nuostoliai okupacijų metais. William Hough, knygos ,,The Annexation of the Baltic States'' autorius, apsiėmė dr. Damušio knygą suredaguoti ir paruošti spaudai. Jis taip pat prisideda prie Baltų laisvės lygos leidžiamo periodinio ,,Baltic Bulletin'' redagavimo.

sužinoti man skirtą likimą. Bet niekas nieko nesakąs. Mums besikalbant, į kambarį įėjo Heltkė ir piktai sušuko:

— Keine Unterhaltung, meine Herren! (jokių psikalbėjimų, ponai).

Lechel nuraudo ir išėjo. Supratau, kad jis čia neturi pasitikėjimo. Vėliau sužinojau, kad Romas Lechelis buvo baigęs Panevėžio gimnaziją. Nežinau kada, bet ar ne Kretingos gimnazijoje prieš karą kurį laiką dėstė biologiją. Tada turėjo Norvydo pavardę. Bolševikams užėmus Lietuvą, atsirado Vokietijoje, o sugrįžęs, Lechel pavarde tarnavo vertėju gestape. Mano įsitikinimu, jis Kretingoje atsiuntė žmogų mane įspėti, kad iš Kauno atvyko gestapas manęs areštuoti.

Po karo, jei neklystu, tas pats asmuo, bet kaip Norvydas, mokytojavo Wuerzburgo lietuvių gimnazijoje. Vadovavo skautams. Paskui emigravo į Australiją, baigė medicinos mokyklą ir tapo gydytoju. Mirė prieš kelerius metus.

Prieš temstant, atėjo Heltkė ir

pranešė:

— Esi paleidžiamas, iki karo galo neturi teisės mokytojauti, negali atvykti į Kretingą, kas mėnesį turi gestape užsiregistruoti, o pakeitęs gyvenamąją vietą — tuoj pat.

Užsirašė adresą tėviškės, kur ketinau išvykti. Į klausimą, ką planuoju veikti, atsakiau, kad noriu pabūti tėviškėje, pasilsėti ir pataisyti sveikatą. Stengdamasis būti draugiškas ir mandagus, šis gestapo pabaisa pasakė:

— Aš žinau, ką tu darysi.

— Įdomu žinoti jūsų spėjimą.

— Aš žinau. Rašysi straipsnius į nelegalią spaudą.

Tokie buvo paskutiniai žodžiai to nemielo žmogaus, jei iš vis žmogumi galima jį vadinti, o aš daugiau negu po pusės metų išėjau vėl, be apsaugos į sutemusį, pavasariu kvepiantį Kauną. Heltkė uždarė gestapo namų duris. Netoli kalėjimo budėjo mano artimieji.

Kai kuo sunku patikėti

Algirdo Vokietaičio suredaguotoje knygoje ,,Laisvės besiekiant'', kurią perskaičiau baigdamas rašyti savo prisiminimus, užtikau pažįstamas vietas, veidus ir situacijas: Kauno gestapas, tardymai, gestapo cypė ir Kauno s.d. kalėjimas, Gottschalk, Zubrys ir kiti. Galima didžiuotis knygoje aprašyta Vokietaičio ir jo bendraminčių drąsa ir iniciatyva antinacinėje rezistencijoje. Nebūtų daug žmonių, kurie ryžtųsi tokiems rizikingiems žygiams, kaip darė Vokietaitis ir kai kurie jo draugai.

Rašyti prisiminimus, praėjus keliems dešimtmečiams nuo buvusių įvykių, nėra lengva. Vienos situacijos labai įsikirtę atmintin, kad beveik su tikrumu gali atstatyti dialogus, kitos — paskęsta praeities miglose. Po ilgesnių pastangų kartais galima tas miglas prapūsti, bet kartais ir ne. Ypač susimaišo laikas. Tenka ieškoti kitų orientyrų bent apytikriam laikui nustatyti.

Iš visų ,,Laisvės besiekiant'' knygoje paskelbtų prisiminimų man asmeniškai patikimiausi yra Povilo Žičkaus. Nesijaučia perdėjimų. Spėju, kad išėjęs iš vokiečių kalėjimo, jis juos bus surašęs ar bent susižymėjęs vietas, datas ir įvykius. Tik jo sapnai kiek juokingi. Nors nelinkęs sapnais iš vis tikėti, bet gal ir galima prileisti, kad artėjąs reikšmingas įvykis (kad ir ne istoriškai, tai nors asmeniškai) kažkokiu būdu sapno pavidalu gali apsireikšti. Bet kodėl sapnuoti storą moterį, kuri kitą dieną gestape tau paduos maistą? Iš kitų knygoje paskelbtų prisiminimų drįstu pataisyti porą aiškių klaidų.

Pirma, inžinierius Antanas Šapalas negalėjo būti Kauno gestapo tardomas kartu su Bakūnu 1943 rugpjūčio pradžioje, kaip pasakojama Vokietaičio knygoje. Tuo metu aš dar nebuvau net areštuotas, o į Kauną iš Vokietijos buvau atvežtas greičiausiai lapkričio mėnesį. Aš jau buvau praėjęs gestapo tardymus ir ilgokai išbuvęs kalėjime, kai Šapalas pasirodė Kauno kalėjime ir netrukus buvo išvežtas Vokietijon. Su juo turėjau bent tris pasikalbėjimus.

Antra, išvežant Brazauską ir Zub-

rį iš Kauno kalėjimo Vokietijon, mano įsitikinimu, dr. Ramanausko kalėjime nebebuvo. Mano geradaris, kuriam turėjau progos jau Amerikoje padėkoti, iš kalėjimo buvo paleistas 1943 prieš pat Kalėdas. Prisimenu, tada kalbėjome, kad Ramanauskas turbūt surado kelius prie gestapo viršūnių.

Maždaug tuo pačiu metu, kai LLKS bylos du dalyviai buvo išvežti, tai buvo 1944 vasario mėnesį, kai kurie kiti bylos dalyviai buvo paleisti. Tuo metu kalėjime pasilikusieji klydome, kad paleistas buvo ir V. Bakūnas. Vėliau paaiškėjo, kad jis išvežtas į Pravieniškes. Apie LLKS narių paleidimą Vokietaitis kažkodėl nemini.

Kai kuriais knygoje ,,Laisvės beieškant'' pateiktais faktais ir pavaizduotomis situacijomis negaliu patikėti, arba turiu skirtingą nuomonę. Prileisdamas, kad galiu klysti, savo abejojimus noriu viešai pasakyti.

Kauno gestapo tardytojas Gottschalk buvo ne Sudetų vokietis (59 p.), bet Silezijos. Jis kalbėjo lenkiškai. Taip pat manau, kad jo laipsnis buvo ,,Untersturmbandfuehrer'', o ne ,,Hauptscharfuehrer''. Kaip prisimenu, jis tokiu titulu davė mano seseriai leidimą pasimatyti su manimi.

Gestapo ,,klėtkos'' tardomiems kaliniams laikyti buvo be langų, bet nei ypatingai drėgnos, nei vandens ant grindų nebuvo (58 p.). Gal man taip pasitaikė, bet ,,aplankiau'' tris jų.

Kauno kalėjimo kamera 152 nebuvo jau tokia bloga (60 p.). Visi kaliniai turėjo lovas ir kamerą galėjo išvėdinti. Maistas buvo nepatrauklus, bet, palyginus su Vokietijos kalėjimais, maistingesnis. Žinoma, Amerikoje nė vienas tokio maisto nevalgytume. Pagrindinė blogybė tai blakės. Klaipėdoje ir Tilžėje blakių nebuvo.

Negaliu patikėti ir tokiu scenarijumi, kuris paduotas 255 p. Iš Švedijos slapta atvykęs Vokietaitis labai išradingu būdu iš Šiaulių atvežamas į Kauną. Jį, kaip areštuotą, traukiniu atlydi uniformuotas policininkas, priklausąs pogrindžiui. Tai tikėtina. Bet netikėtina štai kas: Vokietaitis su palydovu anksti rytą, dar prieblandoje, atsiranda prie ryšininkės Rupienės namų durų. Vokietaitis pasakoja: ,,Rupienė, pravėrusi duris, tuojau mane atpažino, bet, pamačiusi užpakalyje uniformuotą policininką stovintį, nusigando ir tuoj užtrenkė duris''. Prasidėjo pokalbis prie uždarų durų. Ir tik Vokietaičio įtikinta, kad policininkas savas žmogus, jį įsileido į vidų.

Tokioje situacijoje durys galėtų būti užtrenktos, jei viduje esantysis būtų nutaręs gyvas nepasiduoti, pasiruošęs bėgti ir norėtų laimėti laiko inkriminuojančiai medžiagai sunaikinti.

Tas epizodas ne taip svarbus, tik rodo autoriaus tendenciją įvykius sudramatizuoti. Tokių perdėjimų galima pastebėti ir daugiau. Bet didžiausią mįslę sudaro knygoje epizodiškas inž. Antano Šapalo paminėjimas (61 p.).

Praeitą pavasarį Čikagoje įvykusiame Lietuvių Fronto bičiulių specialiame pasitarime: iš kairės — dr. P. Kisielius, dr. A. Damušis, P. Narutis, kun. V. Dabušis, dr. A. Razma, D. Kojelytė, J. Baužys, dr. K. Ambrozaitis, V. Volertas, J. Kojelis. Nuotr. J. Urbono.

Šis tas apie Šapalą

Jau anksčiau paneigiau galimybę, kad Šapalas galėjo būti gestapo tardomas kartu su Vladu Bakūnu 1943 m. vasarą. Bandžiau surasti Ylos knygoje paminėtą laiką, kada Šapalas atsirado Stutthofo kacete. Tada maždaug būtų galima spręsti apie jo arešto laiką. Bet neradau. Todėl savo paties atmintį gaivinu tokiais orientyrais: gerai prisimenu, kad iš Kauno kalėjimo į Tilžę Šapalas buvo išvežtas maždaug tuo pačiu metu, kaip Zubrys su Brazausku, t.y. 1944 vasario mėnesį. Kauno kalėjime jis buvo neilgai, apie savaitę. Kiek laiko buvo tardytas Kaune gestape, sunku pasakyti, bet neturėjo būti ilgiau kaip 2 savaites. Bet greičiausia trumpiau. Taigi Šapalas galėjo būti areštuotas 1944 sausio mėnesį.

Prisiminimų autorius Šapalą pavaizduoja kažkokiu silpnuoliu, dejuojančiu ,,neištversiu, neištversiu'', nebejstengiančiu atsakyti į tardytojo klausimus, koks jo vardas, pavardė, gimimo data.

Inžinierius Antanas Šapalas, kurį iš gestapo į Kauno kalėjimą perkėlė 1944 sausio gale ar vasario pradžioje, buvo visai kitoks: drąsus, energingas, ne tik nepalaužtos dvasios, bet tiesiog kovingai nusiteikęs.

Pirmiausiai, negaliu patikėti, kad gestapas galėjo tardyti vieną suimtąjį, kito akivaizdoje, net jei jie būtų ne toje pačioje byloje. Antra, kiek prisimenu, Šapalas man pasakojo, kad jį tardę tie patys gestapininkai, kaip ir mane — Gottschalk ir Heltkė (ne Rauch su Zaganevičiumi, kaip teigia prisiminimų autorius). Labai gerai prisimenu tokį Šapalo papasakotą tardymo epizodą: rea-

guodamas į kažkokį Šapalo atsakymą, Heltkė pasakęs: ,, ‚Bajavas' esi''. ,,Ar žinai, kas yra ‚bajavas'?'' — paklausęs Šapalas. ,,Kas?'' Šapalas — ,, ‚Bajavas' tas, kas sub... muses gaudo''.

Kas nors galės pasakyti, kad niekas nežino, kaip buvo kalbėta gestapo tardymo kameroje. Gali būti. Bet yra kitas, liudininkus turįs jo drąsos epizodas. Anksčiau pasakojau apie naujų kalinių ,,traukimą per bato aulą''. Nebuvau toje pačioje kameroje su Šapalu ir to įvykio nemačiau, bet tuoj pat man papasakojo, kurie tame ,,seanse'' dalyvavo. Į ,,prokuroro'' klausimą ,,ar tiki į Lietuvos nepriklausomybę?'', Šapalas atsakęs: ,,Kaip į Dievą danguje, taip tikiu į Lietuvos nepriklausomybę''.

Šapalas buvo mano sesers mokytojas Aukštesniojoje prekybos mokykloje Kaune. Sį tą apie jį girdėjau iš sesers, girdėjau iš kitų, kalbėjau su juo pats. Netikiu, kad Šapalas galėjo dvasiškai sugniužti tardymo kameroje ar bet kurioje kitoje situacijoje. Ir Yla savo knygoje ,,Žmonės ir žvėrys'' taip charakterizuoja Šapalą. Negaliu patikėti Bakūno liudijimu apie jį, juo labiau kad tardymo data akivaizdžiai klaidinga.

Ar Šapalas Kauno gestapo buvo žiauriai kankintas, kaip knygoje rašo Vokietaitis (353 p.)? Kiek prisimenu jo pasakojimą, Heltkė jį labai mušęs. Didesnių kankinimų galėjo patirti Tilžės gestape. Sutikęs Kauno kalėjime, sužalojimo žymių nepastebėjau, ir jis tuo nesiskundė. Kauno gestapo tardymai, kai su juo kalbėjau, jau buvo baigti.

Perskaičius dr. Algirdo Vokietaičio redaguotą ir didžiąja dalimi parašytą knygą, galima jausti, kad, užsibaigus antinacinei rezistencijai, jis tebeveda kovą prieš Lietuvių Frontą. Šalia nacių, Lietuvių Frontas buvo ir liko antras jo taikinys. Net juodžiausių valandų savo bendrakeleiviui, žuvusiam Antanui Šapalui, pagaili atiduoti tai, ką jam ir priešas turėtų pripažinti. Apie jį sako, kad ,,buvo patekęs į Štuthofą už rezistencinę veiklą (rodos LF gretose)''. Tarsi jis tikrai nežinotų, kad Šapalas buvo Lietuvių Fronto veikėjas, kurio nuopelnai rezistencijai, kad ir ne taip nuotykingi, gal nėra mažesni už paties Vokietaičio.

Vokietaitis kabina ir beveik rezistencine neištikimybe kaltina dr. Adolfą Damušį. Nacizmui žuvus, Damušis savo rezistencinę ištikimybę Lietuvos laisvės labui tęsia jau virš 42 metų. Surašant viską, ką per tą laiką Damušis yra nuveikęs, susidarytų visas knygos tomelis. Apie kaltintojo Vokietaičio darbus niekur nieko negirdėti.

Buvo laikas, kai abu — Damušis ir Vokietaitis — buvo pasiruošę mirti už tėvynę, dabar tik vienas iš jų — Damušis — gyvena už tėvynę. Bet, rodos, kad Putino ,,Sukilėlių'' vienas veikėjas yra pasakęs, kad gyventi už tėvynę yra taip pat garbinga, kaip ir mirti. O filosofas Juozas Girnius yra išsireiškęs, kad tas paneigia praeitį, kas paneigia dabartį. Išimtis turbūt netaikoma nė rezistencijos žmonėms.

TAUTYBIŲ PROBLEMA SOVIETŲ SĄJUNGOJE

ZENONAS PRŪSAS

MUMS labai aišku, kad Sovietų Sąjunga šiuo metu yra praktiškai vienintelė kolonijinė imperija, ir nesunku suprasti, kodėl Sovietų Sąjungos nacionalistinės aspiracijos yra šios imperijos ,,Achilo kulnis''. Tačiau yra sunkiau suvokti, kaip sovietinė disinformacija yra sugebėjusi įtikinti daugelį Amerikos ir Vakarų Europos politikų, intelektualų ir šiaip eilinių piliečių, kad Sovietų Sąjunga ir Rusija yra sinonimai, kad tas kraštas esąs apgyventas daugumoje tik rusais, panašiai, kaip JAV yra apgyventos amerikiečiais. Prie šio mito skleidimo labai noriai prisideda vietinė spauda, knygų leidyklos ir mokyklos. Pavyzdžiui, ieškant žinių apie Sovietų Sąjungą kad ir tokioje plačiai naudojamoje mokyklose World Book enciklopedijoje, po ,,Sovietų Sąjunga'' rasit tik pažymėta — žiūrėk ,,Rusija''. Tas pats su mokyklų vadovėliais ar net įvairiais žurnalais. Toks S. Sąjungos suplakimas su Rusija bent mane asmeniškai per daugelį metų yra labai erzinęs. Tuo reikalu esu parašęs gal virš šimto laiškų laikraščių ir žurnalų redakcijoms bei mokyklų vadovėlių leidykloms. Atsakymai būdavo paprastai tokie: ,,Jūsų tiesa, bet taip jau yra priimta Sovietų Sąjungą vadinti Rusija, o jos gyventojus — rusais, ir mes to negalime keisti''.

Kai vienas amerikiečių choras kažkada anksčiau lankėsi Gruzijoje, publika jam entuziastingai plojo už amerikiečių dainas, bet nu-

švilpė po sudainuotos rusiškos dainos. Vietinio Ohio laikraščio korespondentas, aprašydamas šį įvykį, negalėjo suprasti, kodėl taip atsitiko. Bandžiau jiems aiškinti priežastis, bet neatrodo, kad tada būtų manimi patikėję. Todėl malonu šiomis dienomis matyti, kad pagaliau aklas kačiukas pradeda praregėti. O tas praregėjimas, atrodo, prasidėjo 1986 metų pabaigoje su riaušėmis Kazachų respublikoje. Kai respublikos vadovas kazachas Kunajevas buvo Gorbačiovo pakeistas rusu, apie 10,000 kazachų užtvindė Alma Ata gatves, nešdami patriotinius prieš rusus nukreiptus plakatus ir užpuldinėdami rusus. Policijai bandant šias riaušes sustabdyti, apie 30 policininkų buvę užmušta[1].

Po to neramumai prasidėjo Pabaltijo kraštuose ir Kaukaze, ir jų Vakarų spauda jau nebegalėjo nepastebėti. Ankstyvesnės knygos apie S. Sąjungos tautybių problemas, nors ir parašytos rimtų ir pripažintų šios srities specialistų, dirbančių įvairiuose politinių studijų institutuose, pasirodė nevisada teisingos. Nors ši tautybių problema mums, lietuviams, nėra nauja, daugelis ir mūsų gal nepakankamai suprantame jos svarbą mūsų tautos išlikimui ir ateičiai. Ar Lietuva atgaus nepriklausomybę, ar ne, daug priklausys nuo to, ar rusų valdoma imperija subyrės į 15 ar daugiau nepriklausomų valstybių, ar ne. Keista, bet ir mūsų lietuviškoje spaudoje šia tema mažai rašoma. Tad bandysime trumpai nors dalį jos čia peržvelgti.

Demografiniai daviniai

Šiuo metu Sovietų Sąjungoje rusai sudaro tarp 48 ir 52 procentų visų gyventojų. Tikslus procentas dalinai nėra žinomas dėl to, kad nesutariama, ar surusėjusį gudą ar lietuvį biurokratą reikėtų laikyti rusu, ar vadovautis tik jo kilme. Pavyzdžiui, ar dabartinis S. S-gos prezidentas Gromyko yra gudas, ar rusas? Kaip ten bebūtų, dauguma demografų sutinka, kad šiuo metu tarp jaunų žmonių jau dominuoja nerusai, pvz., Raudonojoje armijoje.

Bet daug įdomesnė ir svarbesnė yra ateitis. Demografai galvoja, kad jei rusai tuo tarpu dar nėra mažumoje, tai ateity tikrai bus. Įdomi yra kitame puslapy parodyta lentelė, kurią sudarydamas naudojausi Hooverio instituto išleistoje knygoje paskelbtais duomenimis[2]. Hooverio instututas buvo įsteigtas prezidento Hooverio ir yra prisiglaudęs prie tarptautiniai žinomo Stanfordo universiteto. Apskaičiavimų autorius Bernštamas yra vyresnysis mokslinis instituto bendradarbis (Senior Research Fellow). Savo ilgokoje studijoje jis smulkiai aprašo metodus, kaip tie demografiniai apskaičiavimai buvo daromi. Pagal jį, jau 2050 metais, taigi už 72 metų, etniniai rusai Sovietų Sąjungos ribose besudarys tik 32% visų gyventojų. Tas nuošimtis sumažės iki 22% 2105 metais ir net iki 10.6% 2200-taisiais metais! Apskaičiavimai yra padaryti grynai etniniu pagrindu. Be abejo, nutautėjimų bus ir

SOVIETŲ SĄJUNGOS TAUTYBIŲ PASIKEITIMAI TARP 1984 IR 2200 METŲ (Milijonais)

Pagal Mikhail S. Bernstam[2]

	1984	2000	2050	2105	2200
Rusai	136.8	138.8	107.2	64.9	23.0
Ukrainiečiai	44.5	45.2	40.4	32.7	20.8
Gudai	10.0	10.3	9.7	7.9	5.0
Lenkai ir kiti slavai	1.9	2.0	1.7	1.3	0.9
Iš viso slavų	193.2	196.3	159.0	106.8	49.7
Lietuviai	3.1	3.3	3.4	3.0	2.4
Latviai	1.5	1.5	1.3	1.0	0.7
Estai	1.1	1.2	1.1	1.0	0.7
Iš viso pabaltiečių	5.7	6.0	5.8	5.0	3.8
Armenai	4.8	6.4	10.3	10.8	9.3
Gruzinai	3.7	3.9	4.0	3.7	3.0
Iš viso kaukaziečių	8.5	10.3	14.3	14.5	12.3
Uzbekai	14.9	24.5	64.2	75.8	69.0
Tadzikai	3.6	6.0	18.8	22.5	24.2
Kazachai	7.3	8.9	11.0	10.6	8.6
Azerai	6.0	7.3	9.1	8.8	7.1
Kirgizai	2.2	3.2	5.6	6.3	5.5
Kiti musulmonai	19.7	23.5	32.5	33.7	30.0
Iš viso musulmonų	53.7	73.4	141.2	157.7	144.4
Kitos tautybės	13.8	13.0	12.5	10.9	7.7
Visoje S. S-goje	273.9	299.0	332.8	294.9	217.9

rusų naudai, ypač tarp slavų. Pvz., tarp 1917 ir 1979 tokie kitų nutautėjimai rusų naudai sudarė beveik vieną trečdalį rusų tautos padidėjimo (19 milijonų iš 61 mil.)[4]. Bet demografai taip pat pastebėjo, kad rusų naudai nutautėjimas per praėjusius 10 metų yra labai sumažėjęs. Nutautėjimų ateity bus, tik gal lėtesniu tempu. Todėl aukščiau pateikti skaičiai gal yra kiek per maži. Kaip ten bebūtų, vistiek beveik visi demografai sutaria, kad per ateinantį šimtmetį ir vėliau rusų procentas Sovietų Sąjungoje palengva mažės.

Lentelė parodo ir kitą labai ryškų posūkį: augimą vadinamosios musulmonų grupės. Jau šio šimtmečio pabaigoje, pagal Bernštamą, musulmonų turėtų būti 73 milijonai, arba beveik 25% visų gyventojų. O patys sovietų demografai skaičiuoja, kad tuo laiku musulmonų būsią apie 100 mil., arba trečdalis visų S. Sąjungos gyventojų[3]. Ypač dėl jų labai gausiai didėjančio prieauglio per praėjusius 30 metų. Tarp 1970 ir 1979 metų rusų padidėjimas buvo 6.5%, o musulmonų — net 23.2%. Jau dabar iš visų kraštų, kuriuose gyvena musulmonai, Sovietų Sąjunga yra penktoje vietoje. Žiūrint į ateitį, pagal Bernštamą, už 72 metų, musulmonų bus jau 141 mil., arba 42%. Už 212 metų vien tik uzbekų ten bus 69 mil., arba tris kartus daugiau negu pačių rusų!

Įdomu, kokia tada bus oficialioji kalba — rusų ar uzbekų? Juk rusai besudarys tik 10.6% visų gyventojų. Galima tik spėlioti, kad rusų kalba pasiliks oficialiąja. Juk ir Britų imperijoje vienu laiku anglai tesudarė vos kelis procentus, bet anglų kalba vis dėlto buvo oficialioji. Tačiau dar įdomesnis klausimas — ar tokiu atveju rusų sukurtoji imperija nesubyrės į daugelį nepriklausomų valstybių, kaip atsitiko su britų sukurtąja imperija.

Gaila, bet Bernštamas pranašauja nepergeriausią ateitį ir pabaltiečiams, ypač latviams ir estams. Jų skaičius sumažės per pusę. Tačiau lietuvių skaičius beveik nepasikeis — nei padidės, nei labai sumažės. Bet santykis su rusais pasikeis mūsų naudai. Jei dabar rusų-lietuvių santykis yra maždaug 44:1, tai 2200 metais jis sumažėtų iki 10:1. Galėtų būti dar kiek geresnis, o tai priklausytų nuo pačių lietuvių Lietuvoje. Išeivija tam galėtų padėti, labiau finansiškai gelbstint jaunoms šeimoms Lietuvoje. Ten daugelis neturi pakankamai ekonominių resursų įsigyti didesnį butą, o be jo yra sunku galvoti apie šeimos prieauglį. Reikėtų sudaryti ekonomines sąlygas dar Sibire pasilikusiems lietuviams grįžti į Lietuvą, padėti Gudijoje ir Lenkijoje gyvenantiems lietuviams, kad ir jie galėtų iš ten persikelti. Juk gyvendami už Lietuvos ribų, jie anksčiau ar vėliau vistiek nutautės.

Nutautėjimai

Kaip anksčiau buvo minėta, Bernštamo demografiniai apskaičiavimai yra padaryti išimtinai kilmės pagrindu. Jis remiasi prielaida, kad

per ateinančius 220 metų rusų vaikai išaugs rusais, ukrainiečių — ukrainiečiais, ar uzbekų — uzbekais. Atseit, beveik nebus nutautėjimų. Jis nurodo, kad jei tarp 1917 ir 1960 metų buvo nemaža asimiliacija rusų tautos naudai, tai ji sumažėjo pusiau tarp 1970 ir 1980, o šio šimtmečio pabaigoje turėtų beveik pranykti. Negaudama prieauglio iš kitų tautų, rusų tauta visiškai nustos augti (zero growth) maždaug 1995 metais, pereidama į negatyvaus prieauglio fazę. Tai nulems blogos sąlygos augti šeimoms (stoka butų, maži atlyginimai, verčią dirbti ne tik vyrus, bet ir žmonas, ir t.t.), o taip pat abortai, gimimų kontrolė, didelis mirtingumas, dalinai alkoholizmas ir menkas medicininis aptarnavimas.

Nutautėjimų problemą gana kruopščiai nagrinėja savo disertacijoje ir latvė Rasma Karklins. Ta disertacija išleista atskira knyga ir jau susilaukė antrosios laidos[5]. Už šią knygą autorė yra gavusi Ralph E. Bunche vardo premiją. Savo išvedžiojimus ji daugiausia remia apklausinėjimais Sovietų Sąjungos vokiečių, kurie po II Pasaulinio karo ir vėliau repatrijavo į Vokietiją. Kadangi Stalinas buvo išblaškęs vokiečius iš Volgos autonominės respublikos po visą Sovietų Sąjungą, Karklins iš tokių išblaškytų repatrijantų vokiečių surinko duomenis apie beveik kiekvieną S. S-gos respubliką. Jos apklausinėjimų išvados yra tokios:

1. Atspariausios nutautėjimui yra musulmonų tautos, ypač kurios turi savo respublikas: uzbekai, tadžikai, kazachai, turkmenai, kirgizai ir azerbeidžanai (azerai). Taip pat atsparūs yra gruzinai, armenai ir baltai.

2. Mažiausiai atsparios yra slavų tautos: gudai, Sovietų Sąjungoje pasilikę lenkai ir dalinai ukrainiečiai. Neatsparios yra ir mažesnės tautos, kurios neturi savų respublikų, gyvena rusų federalinės respublikos ribose arba turi tik vadinamas autonomines sritis.

Nutautėjimas paprastai vyksta per a) savo kalbos praradimą ir rusų kalbos pasisavinimą šeimoje; b) per mišrias vedybas, ypač jei vienas šeimos narys yra rusas ar rusė; c) per išsikėlimą gyventi į vietoves, kuriose beveik nėra savos tautybės žmonių. Tokiu atveju vaikai, bendraudami su vietiniais savo bendraamžiais, palengva nutautėja. Pagal Karklins, pvz., net lenkai, gyvendami Ukrainoje ar Gudijoje, dažnai virsta ukrainiečiais ar gudais. Įdomu, kad mišriose šeimose, kur vienas narys yra rusas, vaikai nevisada tampa rusais, — jei toje vietovėje rusų yra mažuma, t.y. nerusiškoje respublikoje.

Man pačiam žinomas toks atvejis Vilniuje. Vieno mano pusbrolio žmona yra iš S. S-gos atsikėlusi rusė. Tačiau jų duktė, lankydama lietuviškas mokyklas ir draugaudama su lietuviškos kilmės pusbroliais bei pusseserėmis, apsisprendė būti lietuvaite ir be akcento kalba lietuviškai. Pagal Karklins, Lietuvoje gyvenantys rusai dažniau išmoksta lietuviškai, negu rusai, gyvenantys

Latvijoje ar Estijoje pradeda kalbėti latviškai ar estiškai. Ji to negali išaiškinti, bet man atrodo, kad tai yra greičiau dėl to, kad Lietuvoje rusų gyvena žymiai mažiau negu Latvijoje ar Estijoje, kur jie didesniuose miestuose sudaro net daugumą, pvz., Rygoje ir Tallinne. Tokiam Kaune ar Panevėžy sunku rusui neišmokti lietuviškai, jei jis yra apsuptas lietuvių. Bet kalbos išmokimas dar nereiškia pasidarymo lietuviu.

Pats nutautėjimas nevisuomet vyksta rusų tautos naudai, ypač centrinėje Azijoje. Ten mažesnės tautos ar grupės dažnai palengva nyksta ne virsdamos rusais, bet įsijungdamos į didesnes, dažnai giminingas ir religiniai bei kultūriniai artimas tautas. Tas procesas kaip tik pastebimas ypač vadinamųjų musulmonų tautų grupėje.

Musulmonai

Osvaldas Spengleris pranašavo, kad komunistinė revoliucija Rusijai gali atnešti tą patį, ką barbarų ant plūdis kadaise atnešė romėnams. Spengleris galvojo, kad XXII šimtmetyje rusų nebebus, kaip po VII šimtmečio pranyko ne tik Romos imperija, bet ir patys romėnai[6]. Kaip ten bebūtų, dauguma demografų sutinka, kad vadinama musulmonų grupė yra pavojingesnė rusų imperijos išlikimui, negu kitos nors šiuo metu ir gausesnės tautos, kaip pvz., ukrainiečiai. Tad bandysime apie šią musulmonų grupę duoti kiek daugiau duomenų.

Didesnės musulmonų grupės tautos yra: uzbekai, tadžikai, kazachai, azerai, kirgizai, turkmenai, karakalpakai, dagestanai, čechenai, totoriai, baškirai ir čiuvašai. Reikia pastebėti, kad azerus (azerbaidžanus) paskutiniu laiku daugelis nebeskiria prie Kaukazo tautų grupės, bet prie musulmonų. Tai gal daugiau dėl religinių ir kultūrinių skirtingumų nuo gruzinų ir armenų, kurie yra krikščionys. Tie skirtingumai ypač išryškėjo šiemet, iškilus teritoriniam konfliktui tarp armenų ir azerų.

Vyraujanti musulmonų tauta yra uzbekai, ne tik skaičiumi, bet ir gajumu bei įtaka. Uzbekija yra gal vienintelė respublika, kur rusų įtaka ir galia paskutiniu laiku pradėjo mažėti. Daugelį Maskvos atsiųstų rusų viršininkų palengva pradėjo išstumti vietiniai uzbekai, o rusams paliko tik prižiūrėtojų roles. Uzbekai yra protingi: patys pramoksta rusiškai, nekelia riaušių. Tai palieka kitiems. Žino, kad laikas dirba jų naudai. Bernštamas apskaičiavo, kad 2025 metais uzbekai pralenks ukrainiečius kaip antra gausumu Sovietų Sąjungos tautybė, o pradžioje XXII šimtmečio jie skaičiumi pralenks ir pačius rusus. Kur yra jų stiprybės šaknys? Kas jas maitina? Kas jiems padėjo atsispirti rusifikacijai ir moralinio nuosmūkio pagundoms?

Vienas iš jų stiprybės šaltinių yra pati islamo religija ir kultūra. Tą anksti pastebėjo Sovietų Sąjungos valdovai. Uždarė daugumą maldos namų: prieš 1917 S. S-gos ribose buvo apie 24,000 mečečių, dabar oficialiai veikiančių yra likę tik apie

300. Bet musulmonų ginklu pasidarė pogrindžio islamas, vadinamas paraleliniu islamu. Islamas, ypač Sunni variantas, nereikalauja oficialios religinės struktūros su specialiose studijose paruoštais kunigais, kaip yra pas krikščionis. Kiekvienas, kiek nors žinąs islamo tradiciją, gali atlikti svarbiausius ritualus, kaip pvz., krikštą, laidotuves ir įvairias maldas. Šį paralelinį islamą nelengva sukontroliuoti. Atsirado tūkstančiai vadinamų pogrindžio mečečių, kuriose ritualus atlieka nors ir menkai paruošti mulos. Sunku būdavo gauti koranų, bet paskutiniu laiku šis koranų ,,badas'' sumažėjo, susitinkant su islamo išpažinėjais Afganistano kare. Paralelinis islamas labai išaugo per praėjusius 50 metų, nes Stalino vykdytas islamo mulų likvidavimas tik sustiprino tikinčiųjų užsispyrimą.

Paralelinį islamą gerokai sustiprino ir Khomeini revoliucija kaimyniniame Irane. Buvo panaudota ir elektronikos pažanga: Turkmenijos spaudoje skundžiamasi, kad neregistruoti mulos dažnai užrekorduoja Khomeini kalbas ir jas perduoda susirinkusiems. Tam išvengti valdžia jau leido atidaryti daugiau mečečių, kur tikinčiuosius galima lengviau kontroliuoti negu pogrindyje.

Problemą valdžiai sudaro ir vadinamosios Sufi brolijos — slaptos islamo organizacijos, kurių tikslas išlaikyti islamo religiją, nesugadintą įvairių įtakų. Sufi brolijos atliko žymų vaidmenį ir Afganistane, kariaujant prieš rusus. Šiaip jos nėra teroristinio pobūdžio, bet neramumų ar sukilimų atvejais jos galėtų vaidinti svarbų vaidmenį. Musulmonams islamas yra ne tik religija, bet ir gyvenimo stilius, sukurtas per daugiau kaip tūkstantį metų. Net tarp Centrinės Azijos komunistų, kurie skelbiasi ateistais, islamas sudaro kultūrinį pasipriešinimo pagrindą rusifikacijai. Su rusais jie palaiko tik minimalius socialinius kontaktus ir, nors būdami ateistais, jie jaučiasi ir islamo kultūros vaikais.

Daug stiprybės musulmonams teikia jų spalvinga istorija su tokiais herojais, kaip Tamerlanas, Šamil ir daugybe kitų karvedžių, vėliau kovojusių prieš carus ar net prieš rusus bolševikus. Totoriai dar nepamiršo, kad kadaise jiems Maskva mokėjo duokles. Literatūra, architektūra ir menas yra kiti jų stiprybės šaltiniai. Musulmonai ne be pagrindo didžiuojasi savo literatūra, sukurta tarp IX ir XII šimtmečių. Uzbekai sako, kam jiems imituoti rusus, jei jų proseneliai kūrė poeziją jau IX šimtmety, kada puslaukiniai rusai dar tebesislapstė miškuose ir urvuose[7].

Atrodo, kad tarnavimas Raudonojoje armijoje irgi gerokai skatina musulmonų nacionalizmą. Karininkais daugumoje yra rusai, o musulmonų tik nedaugelis pakyla aukščiau viršilos laipsnio. Dalinai dėl to, kad jie, atlikę karinę prievolę, grįžta į namus. Bet rusų karininkų gyrimasis, kad jie esą pranašesni, o musulmonai — atsilikėliai, tik ugdo pastarųjų nacionalizmą ir neapykantą rusams. Kaip kariai jie tam-

Solidarizuojant su demonstracijomis Lietuvoje, rugpjūčio 23 Čikagoje susirinkę lietuviai. Vidury matosi dr. P. Kisielius, dr. A. Razma ir P. Narutis su plakatu. Nuotr. J. Baužio.

pa nepatikimais. Tai paaiškėjo jau II Pasaulinio karo metu prieš Hitlerį, kada keli šimtai tūkstančių musulmonų įsijungė į Hitlerio Rytų legioną. Panašiai pasikartojo ir Afganistane 1979 metais, kur pirmoji Sovietų invazijos banga buvo daugumoje iš uzbekų, tadžikų ir kirgizų. Jų fraternizacija su afganų partizanais buvo labai didelė. Įvyko net susišaudymų tarp rusų ir sovietinių musulmonų karių, o taip pat ir perbėgimų pas partizanus.

Kinija — musulmonų gynėja?

Turistai, besilankydami Taškente ar Alma Atoje, kartais išgirsta vietinius grasinant rusams: palaukite, kai kiniečiai čia ateis, nešit kudašių į savo Maskvą! Per Alma Atos riaušes Kazachijoje kai kurie demonstrantai nešioję plakatus: Mes norime prisijungti prie Kinijos![8] Ar Kinija yra nuoširdi gelbėtoja, ar tik lapė zuikiui, bėgančiam nuo meškos — sunku pasakyti. Gana daug musulmonų gyvena Kinijos Sinkiango provincijoje, anksčiau vadintoje Rytiniu Turkestanu. Tarp 1960 ir 1985 šioje provincijoje kiniečiai musulmonams nebuvo švelnesni už rusus. Priešingai, daugiau perbėgimų per sieną buvo ne iš Sovietų Sąjungos pusės, bet iš Kinijos. Tuo laiku Kinijos politika tautybių atžvilgiu buvo tokia pat kaip ir rusų — nutautinimas per prievartinę asimiliaciją.

Kadangi tautinės mažumos Kinijoje tesudaro gal 6-10%, atrodo, kad naujieji valdovai paskutiniu laiku pakeitė savo politiką musulmonų atžvilgiu: panaikino priverstinį kinų kalbos mokymą, paskelbė religijos laisvę ir ne tik pradėjo remontuoti ir atidarinėti apleistas mečetes, bet netgi pradėjo statyti naujas[9]. Ypatingai malonus Kinijos musulmonams buvo potvarkis, kuriuo kiniečių kolonistai iš musulmoniškų regijonų raginami grįžti atgal į pačią Kiniją. Šitokio potvarkio mielai lauktų ir Sovietų Sąjungos musulmonai. Sunku tik patikėti, kad kiniečiai tai daro vien iš geros širdies. Kodėl jie to nedaro Tibete, kodėl iš ten nesusigrąžina keleto milijonų kiniečių, apgyvendintų ten po Tibeto okupacijos? Greičiausiai kiniečiai nori įsiteikti S. S-gos musulmonams, patraukti juos į savo pusę, o kada šie pasidarys Kinijos dalimi — vėl grįžti prie priverstinos asimiliacijos. Didžiųjų tautų gobšumui ribų nėra.

Ekonominės sąlygos

Jei uzbekų ir kitų musulmonų skaičius jau ateinantį šimtmetį padidės iki 3 kartų, tai sekantis natūralus klausimas būtų: kur gi jie visi pasidės ir iš ko gyvens? Dabartiniu metu musulmonai daugumoje verčiasi žemės ūkiu, gyvulininkyste ir žemės ūkio produktų perdirbimu. Pramonės kaip ir nėra. Jau dabar yra darbo jėgos didelis perteklius. Tuo tarpu europinėje Sovietų Sąjungos dalyje darbo jėgos labai trūksta. Tačiau tik nedaugelis musulmonų savu noru persikelia gyventi į europinę S. S. dalį. Per praėjusius du dešimtmečius buvo daug kalbama, kaip nukreipti šiaurinio Sibiro upes į pietus, į Centrinę Aziją. Tai labai pagerintų galimybę žemės ūkyje ir sudarytų sąlygas vietinės pramonės sukūrimui. Tačiau tai kainuotų bilijonus rublių, kurių nėra. Todėl kalbos lieka kalbomis. Vietiniai vadovai propaguoja šį projektą, bet Maskva vis delsia. Gal ir ne vien dėl kapitalo, gal yra ir politinių motyvų.

Literatūros šaltiniai

1. *US News & World Report*, 1987.II.2, p. 40.
2. M. S. Bernstam, The Demography of Soviet Ethnic Groups in World Perspective. R. Conquest knygoje: The Last Empire, Hoover Institution Press, p. 322-333.
3. S. Enders Wimbush, The Soviet Muslim Borderlands, R. Conquest, The Last Empire, p. 221.
4. Bruk ir Kabuzan, ,,Dinamika chislennosti i rasselenia russkikh'', *Sovetskaja etnografija*, Nr. 5, 1982, p. 3-4.
5. Rasma Karklins, Ethnic Relations in the USSR. The Perspective from below. Co-winner of the 1987 APSA Ralph E. Bunche Award. Allen & Unwin, Inc., 1986.
6. M. S. Barnstam, ibid p. 349.
7. Alexandre Benningsen, Soviet Minority Nationalism in Historical Perspective. R. Conquest, The Last Empire, 1986, p. 146.
8. S. Enders Wimbush, *Wall Street Journal*, 1987, kovo 19.
9. R. Conquest, The Last Empire, p. 229.

Čia skelbiamas profesoriaus Antano Maceinos laiškas, rašytas LF vadovybei Amerikoje 1953 kovo 30, pagal nuorašą, saugomą jo artimo bičiulio dr. Jono Griniaus susirašinėjimo palikime. Jį skelbti skatina, be kita ko, prisiminimas, kad prieš 30 metų atskiru JL leidiniu pasirodė LF programos metmenys — ,,I pilnutinę demokratiją. Svarstymai apie valstybės pagrindus'' (1958).

Tie metmenys, kolektyvaus svarstymo vaisius (I Laisvę Studijų Biuro išvados), pirmiausia buvo skelbiami šio žurnalo skiltyse 1954-55 metais. Prie šių svarstymų ypač daug prisidėjo Antanas Maceina. Tai matyti ir iš spausdinamojo laiško, kuriame aiškinama, kodėl reikalinga ir skelbtina LF programa.

Naujausi įvykiai tėvynėje rodo, kad Lietuvos nepriklausomos valstybės idealas gyvas tautoje. Kovodama už savo didįjį tikslą, tauta iš naujo kuria savosios valstybės idealą. Kai jis ryškinamas ir skelbiamas, tautinio pasipriešinimo sąjūdžio kova darosi ,,idealesnė ir turiningesnė''. Tokia yra čia skelbiamo Antano Maceinos laiško vedamoji įžvalga. Drauge jis primena, jog ,,kiekvienas rezistencinis sąjūdis, jeigu jis nėra tiktai grynai techninė grupė pasipriešinimo uždaviniams vykdyti, turi turėti savą valstybės idealą, už kurį jis kovoja su krašto priešu''.

J. Vd.

SAVOSIOS VALSTYBĖS IDEALAS

LIETUVIŲ FRONTO
VADOVYBEI
A m e r i k o j

Freiburg i. Brsg, Silberbachstrasse 1.
1953 m. kovo 30 d.

Malonūs Bičiuliai,

Mūsų sąjūdžio programa buvo vienas iš pagrindinių rūpesčių nuo pat mūsų veikimo pradžios. Jau Lietuvoje 1942-44 metais buvo daug šiam reikalui posėdžiauta ir tartasi, ir programiniai punktai buvo paruošti. Jie turėjo 1944 metų vasarą būti išspausdinti ir paskelbti lietuviškajai visuomenei. Tik bolševikų antplūdis sukliudė šį uždavinį, kurį mes laikėme lygios svarbos su rezistencine mūsų veikla prieš krašto užgrobiką.

Atkilus Liet. Fronto bičiuliams į tremtį, programos ruošimas nebuvo pamirštas. Iš naujo buvo atkurti Lietuvoje rašyti punktai iš sykio tezių pavidalu, o vėliau, jas išnagrinėjus mūsų susiėjimuose bei suvažiavimuose Tuebingene, Bad Cannstadte, Fellbache, ir platesne redakcija. Šis plačiau išvystytos programos projektas buvo išsiuntinėtas 1952 metais bičiuliams, kad jie padarytų pastabų. Jų yra gautas gražus pluoštelis. Visos jos praturtina mūsų ruošiamą pasisakymą. Vadinasi, ne tik Lietuvoje, bet ir tremtyje šalia veiklos VLIKe ir šalia specifinių rezistencinių uždavinių Liet. Frontas sielojosi ir programos gaminimu.

Tačiau kai programa pasiekė atbaigiamąjį savo tarpsnį, tarp mūsų gimė mintis, esą valstybines Liet. Fronto koncepcijas reikia skelbti ne jam pačiam, bet privatinių asmenų būreliui jų parašais ir jų atsakingumu, būtent: atsišaukimo forma. Neturiu žinių, ar šis sumanymas buvo svarstytas Liet. Fronto vadovybės. Tačiau iš atsišaukimo projekto, iš jo papildų ir iš pastangų **šiuo būdu** paleisti visuomenėn mūsų brandintas idėjas linkstu spręsti, jog atsišaukimo idėja turbūt nėra svetima ir LF vadovybei. Bet kadangi kas kita yra privatinių asmenų atsišaukimas ir kas kita LF programa — tiek prasmės, tiek reikšmės atžvilgiu —, todėl norėčiau išdėstyti savo nuomonę pastarojo sumanymo atveju ir atkreipti LF vadovybės dėmesį į keletą dalykų.

1. Ar iš viso reikia LF programos? — Anglosaksų pasaulyje mes susiduriame su politinėmis partijomis, kurios programos mūsų prasme ‚neturi'. Sąmoningai žymiu šį žodį kabutėmis, nes nėra partijos ar sąjūdžio be programos. Politinė partija gali neturėti **rašytos** programos, tačiau ji negali neturėti valstybės vaizdo, už kurį ji kovoja ir kurį ji,

D. Antanas Maceina 1965 metais savo namų sodelyje, Vokietijoje.

gavusi priemonių, vykdo. Abiejų amerikoniškų partijų valstybinis vaizdas yra liberalinis. Toks pat jis yra ir anglų liberalų ir konservatorių. Darbiečių valstybės vaizdas yra socialistinis. Jeigu šios partijos neformuluoja savo valstybinio idealo sistemingu pavidalu, tai tik todėl, kad jis yra ilgametės politinės jų tradicijos pakankamai išryškintas bei įsąmonintas, todėl nebūtinai reikalingas žodinės išraiškos, kaip jos nereikalinga yra nė Anglijos konstitucija. Vis dėlto būtų klaida kalbėti apie ‚beprogramines' partijas. Tokių partijų programa glūdi ‚pogrindyje'. Tačiau ji yra ir yra labai aiški. — Ar būtų įmanoma ir LF pasitenkinti šitokia ‚pogrindine' programa? Norint tokiu keliu pasukti, reiktų paisyti trijų dalykų:

a. mūsų kraštas, atgavęs laisvę ir būdamas nuniokotas ne tik ūkiu, bet ir dvasia, neturės jokio **tradicinio** valstybės idealo. Demokratinis valstybinio mūsų gyvenimo tarpsnis (1918-26) buvo per trumpas, kad būtų sukūręs pastovių demokratinių tradicijų. Totalistinis tarpsnis (1926-40) yra visų atmetamas. Okupacijų ir paskui bolševikinis tarpsnis (1940-44-...) yra ir pasiliks mūsų tautai svetimas. Tuo būdu iš valstybinės naujausios mūsų istorijos vargu galėsime kuo nors ypatingesniu pasinaudoti. Ši istorija mums bus gryna praeitis, nebegyvenanti dabartyje. Todėl valstybinį idealą mums reikės kurti iš naujo. O tai vargu bus galima padaryti, neturint aiškiai formuluotos programos. Kuo gi mes auklėsime valstybinėse sąvokose susipainiojusią mūsų visuomenę, ypač jaunąją jos kartą? Valstybinį idealą reikės skelbti, skleisti, aiškinti, už jį kovoti. Todėl, atrodo, kad programa mūsų sąjūdžiui turės būti ne tik ‚pogrindinė', bet išvystyta ir formuluota.

b. visos europinės politinės partijos turi savo platesnes ar siauresnes programas. Jas turi ir lietuviškosios partijos, kurios būsimojoje Lietuvoje jas skelbs ir platins. Ar būtų tikslu Liet. Frontui pasilikti be savos aiškios programos? Ne tik ateityje reikės, bet jau ir dabar reikia mūsų sąjūdžiui pasisakyti kaikuriais svarbiais visuomeniniais klausimais: valstybės ir asmens, valstybės ir ūkio, valstybės ir kultūros, nes už šių klausimų vienokį ar kitokį išsprendimą valstybėje dabar rungiasi ištisos pasaulėžiūros. Ar Liet. Frontas galėtų šiose rungtynėse tylėti? O pasisakyti jau reikštų apsispręsti už vienokį ar kitokį šių klausimų išsprendimą bei praktinį įvykdymą, vadinasi, formuluoti programos punktus.

c. mūsų sąjūdžio nariai yra giliai įtikinti, kad Liet. Frontas savo programą kuria ir netrukus ją paskelbs. Apie tai esame daug kalbėję. Atsisakyti tad dabar nuo formuluotos programos ir pasilikti tik prie ‚pogrindinių' įdėjų vargu būtų psichologiškai tikslinga. Ar tai nereikštų apvilti mūsų sąjūdžio narius, kurie programos laukia jau eilė metų?

Turint visa tai prieš akis, atrodo, būtų padaryta klaida, norint pasekti anglosaksų tradicinėmis partijomis ir atsisakyti aiškesnės ir sistemingesnės programos. Krašte, kuriame beveik nėra jokių valstybinių tradicijų, ‚beprograminis' sąjūdis esti išstatomas visokių vėjų pavojui. Kas yra įmanoma ilgametėms, gilias šaknis turinčioms anglosaksų partijoms, tas vargu ar yra įmanoma naujai išaugusiam, betradiciniam sąjūdžiui. LF programa būtų jo susivokimas visuomenėje arba jo valstybinė savisąmonė. Todėl aš pasisakyčiau už LF su formuluota programa.

2. Kas turėtų tokią programą skelbti? — Iš sykio atrodo, kad klausimas yra nereikalingas. Juk argi sąjūdžio programą gali paskelbti kas kitas, negu jis pats? O vis dėlto tarp bičiulių yra kilęs sumanymas LF valstybines idėjas skelbti ne jam pačiam, bet privatinių asmenų būreliui. Ligi šiol mes šitaip negalvojome. Kai programa buvo ruošiama, ją lydėjo mintis, kad tai bus **LF pasisakymas**, o ne būrelio asmenų, tegu ir LF artimų ar esančių jo sąjūdyje. Privatinio atsišaukimo mintis yra nauja. Reikia tad ją pasvarstyti. — Visų pirma, kodėl nenorima, kad pats LF skelbtų savo programinį pasisakymą?

a. teisės motyvas: ar LF, būdamas tremtyje, turi teisės pasisakyti valstybės atžvilgiu, užangažuodamas tuo ir kovojančius sąjūdžio narius Lietuvoje? Sakoma, tėvynėje kovojančiųjų teisė kalbėti LF vardu esanti pirmesnė. Pasisavinti šią teisę tremtiniams būtų paneigimas

DVI GENERACIJOS

1988 metų pavasarį iš Lietuvos Vokietijoje lankėsi dr. Saulius Maceina, dr. Antano Maceinos sūnus. Susitiko senus tėvo draugus, pažįstamus, aplankė tėvo kapą ir vietas, kur jis gyveno. Spausdiname dviejų generacijų nuotraukas. Viršuj: prof. Zenonas Ivinskis, Julius Būtėnas ir dr. Antanas Maceina ankstyvaisiais tremties metais Vokietijoje. Žemai: praeitų gegužės mėnesį Vokietijoje susitikęs Kęstutis Ivinskis ir dr. Saulius Maceina.

krašto bičiulių primato. — Nors psichologiškai šis motyvas atrodo svarus, esmėje tačiau jis serga primato teisės išplėtimu į tokias sritis, kuriose jis nustoja veikęs. Jis suplaka krūvon dvi labai skirtingas sritis: veiklos ir idėjos. Veiklos žmogus nevisados turi primatą idėjos srityje, net jeigu jis būtų ir kraują praliejęs, ir idėjos žmogus nevisados turi primatą veiklos srityje, net jeigu jis būtų ir genijalių minčių sukūręs. Visuotinio primato, kilusio iš vieno kurio uždavinio atlikimo, nėra ir negali būti. Jeigu tad tremtiniai imasi išvystyti valstybines LF idėjas, tai jie anaiptol neneigia kovojančių bičiulių primato **veiklos** srityje; lygiai tačiau jie neteikia jiems teisės į idėjų sritį tik todėl, kad kas nors šioje kovoje žuvo, buvo sužeistas, kentėjo ir laimėjo. Tremtinių atsidėjimas, valstybinėms koncepcijoms yra tik darbo pasidalinimas, išaugęs iš skirtingų sąlygų tremtyje ir tėvynėje. Kaip tėvynės kova užangažuoja visą LF sąjūdį, nesiklausdama tremtinių, taip lygiai ir tremtinių idėjos liečia mus visus, nors ir negaudamos kovojančių sutikimo verbis expressis. Tremtyje mes turime mažiau sąlygų tiesiog kovoti, užtat čia yra geresnių sąlygų susivokti visuomeninėse linkmėse ir padaryti iš to išvadų, valstybinėms mūsų idėjoms. Nėra pagrindo manyti, kad valstybinis idealas kovojančiųjų tėvynėje bičiulių būtų **kitoks**, negu tremtinių frontininkų. O jeigu taip, tuomet tremtinių pareiga būtų duoti šiam idealui tinkamą programinę išraišką, nes kovojantieji bičiuliai šiam uždaviniui atsidėti neturi sąlygų. Jeigu iš tikro pasirodytų, kad kovojantieji bičiuliai turi kitokį valstybės idealą, negu LF tremtyje, tuomet reikštų, kad LF yra suskilęs į du sąjūdžiu ir kad jį jungia ne esmė, bet tik dvi raidės **‚LF'**. Tačiau aš pats šitaip nemanau, todėl LF pasisakyme nematau kovojančių primato paneigimo. Suum cuique!

b. rezistencijos motyvas: programos paskelbimas būtų lygus LF susipartinimui, atsisakant rezistencinio pobūdžio. Tuo tarpu šis pobūdis, kol eina kova už krašto laisvę, yra mums būtinas. — Šis motyvas yra **dirbtinis:** jis neturi nei būtinybės pats savyje, nei atitikmens LF istorijoje. Kiekvienas rezistencinis sąjūdis, jeigu jis nėra tiktai grynai techninė grupė pasipriešinimo uždaviniams vykdyti, turi turėti savą valstybinį idealą, už kurį jis kovoja su krašto priešu. Jeigu tad jis šį idealą formuluoja ir visuomenei paskelbia, tai **tik todėl** jis dar anaiptol savo rezistencinio pobūdžio neatsisako. Priešingai, jis jį tik sustiprina, nes visuomenei parodo, **už ką** jis kovoja. Programos paskelbimo atveju rezistencinio sąjūdžio kova pasidaro idealesnė ir turiningesnė. Kol programos nėra, tol visados sąjūdis gali būti suprastas arba tik grynai technine prasme, arba pragmatine, kas kiekvienu atveju reiškia laikinį tokio sąjūdžio pobūdį. Tuo tarpu sąjūdis, kuris nenori išsiskirstyti, kovai pasibaigus, turi savo programą paskelbti, kad visuomenė žinotų jo siekimus ir jį išskirtų iš techninių ar pragmatinių grupių. Štai kodėl net špionažinio pobūdžio rezistencinės grupės, jeigu jos nori turėti visuomenėje daugiau svorio, mėgina savo programas formuluoti ir skelbti. — Liet. Frontas, kaip minėta, jau Lietuvoje buvo savo programą sudaręs ir būtų ją 1944 m. vasarą paskelbęs. Vadinasi, anos tikrai intensyvios rezistencinės kovos metais programa anaiptol nebuvo laikoma kliūtimi rezistenciniam mūsų sąjūdžio pobūdžiui. Priešingai, tuomet buvo manoma, kad programos pateikimas priklauso prie LF rezistencinių uždavinių, kadangi visuomenė nori ne tik kovos **prieš** užgrobiką, bet

Sūnus Saulius beria Lietuvos žemelės žiupsnį ant savo tėvo dr. Antano Maceinos kapo. 1988 gegužis.

ir kovos **už** tinkamai sutvarkytą valstybę. Formalinė kova **už laisvę** dar nėra viskas, nes šioje laisvėje galima vėl nuvairuoti į nelaisvę. Štai kodėl LF anuo metu ir buvo ryžęsis skelbti savą programą, nebijodamas, kad tuo nustos būti rezistenciniu sąjūdžiu ir virs sustingusia politine partija. Argi kitaip būtų ir dabar?

c. dogmatizmo motyvas: paskelbus programą savo vardu, sunku esą būtų išvengti partinio dogmatizmo, kurio taip apstu pasaulėžiūrinių partijų programose. — Šis motyvas suplaka principus su dogmatizmu. Dogmatizmas nėra principų turėjimas ar aiškus jų išreiškimas, bet fanatiškas prisirišimas prie vieno kurio šių principų vykdymo būdo. Mūsų sąjūdis pasidarys dogmatiškas ne tada, kai savo valstybines idėjas paskelbs, bet tada, kai sustings prie konkrečių programos vykdymo būdų ir nebepajėgs kūrybiškai rasti naujų, tinkančių laiko ir vietos sąlygoms. Dogmatizmo pavojus slypi ne programos paskelbime, bet kūrybinių jėgų išsekime. Kai sąjūdis ar partija netenka dvasios lakumo bendrąjį valstybės idealą kūrybiškai pritaikyti kiekvienam istorijos tarpsniui, tuomet jis virsta dogmatišku. Su šiuo dvasiniu sustingimu reikia kovoti visomis jėgomis. Bet tai anaiptol nereiškia, kad dėl to reiktų atsisakyti skelbti savo programą. Programos nebuvimas ar jos neskelbimas veda sąjūdį į palaidumą.

Apsvarstęs tad minėtus motyvus, kurie man buvo pateikti sykiu su min-

timi LF idėjas skelbti ne paties sąjūdžio, o privatinių asmenų vardu, nerandu pagrindo, kodėl LF turėtų vengti programinio pasisakymo savo paties atsakingumu.

3. Privatinių asmenų atsišaukimas turi visai kitą prasmę ir kitokią reikšmę, negu politinio sąjūdžio programa. Visų pirma jis patarnauja sąjūdžiui tik iš tolo, nes sąjūdžio nesaisto, bet sykiu ir jo svorio visuomenėje nekelia. Dar daugiau: toks privatinis atsišaukimas sąjūdžiui gali tik pakenkti, nes visuomenė gali jį suprasti, kaip kompromisą, kilusį iš sąjūdyje esančių nesutarimų, kuriems pridengti esą ir yra leidžiamas privatinis atsišaukimas. Visuomenei gali atrodyti, kad LF neturi drąsos angažuotis už aiškų valstybinį idealą; kad jis ir toliau mėgina pasilikti šešėlyje; kad jis iš tikro yra tik techninė rezistencijos grupė, baigsianti savo darbą su rezistencijos pabaiga. Kitaip sunku būtų suprasti, kodėl LF, tiek daug kalbėjęs apie savo programą, staiga skelbia jos metmenis ne savo, bet privatinių asmenų vardu. Užuot tad patarnavęs, privatinis atsišaukimas galėtų LF tiktai pakenkti ir jo svorį visuomenėje susilpninti.

Nebūdamas LF pasisakymas, šitoks privatinis atsišaukimas šiandien vargu galėtų rasti kokį nors rimtesnį pagrindą savam pasirodymui. Privatiniai asmenys skelbia atsišaukimą paprastai tokiu atveju, kai nori pažadinti sąjūdį, kai nori visuomenę savomis idėjomis sudominti ir kai negali viešumoje pasireikšti organizuotu pavidalu. Tuomet belieka privatinio pasisakymo kelias. Iš šitokių sąlygų yra išaugęs pasisakymas „Į organinės valstybės kūrybą" 1936 metais. Tačiau šiandien? Šiandien sąjūdį mes jau turime. Visuomenė mūsų idėjomis jau yra sudominta ir laukia oficialaus ir išsamaus pasisakymo. Laisvė organizuotis yra. Kodėl tad būrelis asmenų visa tai pamiršta, susirenka, surašo atsišaukimą ir jį paskelbia? Ką jie nori juo pasiekti? Kas bus jam pasirodžius? Kokias išvadas iš to reikės daryti? Kas ir kaip bus šio atsišaukimo vykdytojas? Liet. Frontas? Tad kodėl jis pats šių idėjų neskelbia?

Kokia proga šitoks atsišaukimas galėtų būti paskelbtas? Eilinės tautinės šventės čia nepakanka. Čia reikia kažkokios kitokios progos, kuri bent psichologiškai tokį atsišaukimą pateisintų. Kur tokią progą būtų galima rasti?

Jeigu tie siūlomieji privatiniai asmenys pasinaudotų LF programos santrauka, jie atsidurtų kažkokioje abstraktinėje sferoje, pasilikdami atsiję nuo tremties problemų. Mūsų sąjūdžio programa tremties beveik neliečia, nes mes ją laikome praeinančiu dalyku. LF programa yra kuriama Lietuvos valstybei, ne lietuvių tremtiniškajai bendruomenei. Todėl jos atsisiejimas nuo tremties yra suprantamas ir pateisinamas. Tačiau kaip būtų galima pateisinti privatinių asmenų atsišaukimą, nejudinantį tremties gyvenimo? Juk šitie asmens patys yra tremtyje, niekam neatstovauja, tik patys sau, kaip tad jie gali kalbėti apie būsimus tolimus dalykus, išleisdami iš akių artimus, visų regimus ir visiems skaudamus? Todėl turinio atžvilgiu privatinis atsišaukimas, kaip LF programos surogatas, atrodytų lyg iš kelmo išspirtas: neaktualus ir nerealus. Anie privatiniai asmenys pasirodytų visuomenei kaip abstraktūs svajotojai, nežiną, ko griebtis ir nesusivaiką situacijoje.

Vadinasi, nei santykis su LF, nei pagrindas, nei proga, nei galop pats turinys nekalba už tai, kad sumanytas privatinis atsišaukimas galėtų bent kiek atstoti mūsų sąjūdžio programą. Tokio atsišaukimo paskelbimas būtų **žingsnis**

šalia kelio, žingsnis į laukus.

Suėmus visa tai krūvon, turiu prisipažinti, kad aš pasisakau:

a. už programos buvimą LF sąjūdyje,

b. už programos paskelbimą jau tremtyje,

c. už programos paskelbimą LF vardu.

Pačios programos apimtis, žodinė jos išraiška, jos idėjų toks ar kitoks formulavimas, be abejo, yra svarstymo ir susitarimo dalykas. Tai, kas buvo pateikta, buvo tik projektas, per platus galutinei redakcijai; jis buvo skirtas ne visuomenei, bet mums patiems. Bičiulių padarytos pastabos leidžia jį taisyti daugeliu atžvilgių. Tačiau turiu pripažinti, kad padarytoji santrauka atsišaukimui nėra sugestyvi (jau tik todėl, kad tai yra santrauka); atsišaukimui ji yra žymiai per plati, o programai — per siaura. Jeigu programa leidžiama ne tezių pavidalu, tuomet ji turi būti pakankamai aiški. Vieną tačiau ši santrauka turi gerą savybę, būtent: visų idėjų sutelkimą aplinkui žmogaus asmenybę, o ne aplinkui demokratijos sąvoką, kaip tai buvo pirmajame projekte. Tačiau atskiros dalys nėra padėtos tinkamose vietose, todėl planas yra neryškus ir net painus. Todėl šios santraukos nelaikau tinkama mūsų programiniam pasisakymui. Manau, kad iš visų surinktų pastabų bei pasiūlų reikia dabar sukurti vieningą ir organiškai naują dalyką, kuris tačiau nebūtų ‚paskolintas' būreliui keistuolių, bet būtų paskelbtas kaip LF programinis pasisakymas — jo vardu ir jo atsakingumu.

Jūsų
ANTANAS MACEINA

MIELI SKAITYTOJAI IR MIELOS SKAITYTOJOS,

***Į Laisvę* laukia jūsų pagalbos, ir jūs lengvai ją galite suteikti.**

• Užprenumeruokite *Į Laisvę* savo vaikams, draugams ir pažįstamiems, kurie dar jos negauna, ypač jaunesniesiems, kaip Kalėdų, gimtadienio ar kurios kitos progos dovaną. Lygiai kaip ir lietuviška knyga, taip ir *Į Laisvę* žurnalas bus gražesnė ir prasmingesnė dovana negu vyno bonka.

• Prisiųskite administracijai pavardes ir adresus asmenų, kurie *Į Laisvę* neskaito, ir žurnalas jiems bus pasiųstas susipažinimui.

• Pratęskite savo prenumeratas, nelaukdami administratoriaus raginimų, ir pridėkite didesnę savo auką.

Į Laisvę

LIETUVIŠKAI SKAUTIJAI 70 METŲ

Idealistinė skautybės idėja rado platų atgarsį nepriklausomam gyvenimui atsikuriančios Lietuvos jaunime. 1918 m. užuomazgą radusi Vilniuje įsisteigusioje mišrioje skautų,-čių draugovėje, skautybė žaibiškai plėtėsi visame krašte, išaugdama į platų Lietuviškos Skautijos sąjūdį. Vadovaujantis lordo Baden-Powellio skelbiamais skautybės principais ir veiklos metodu, buvo sukurta savita krikščioniškai tautinė skautybės forma, skatinanti jaunimą savo gyvenimą grįsti meile ir savanorišku tarnavimu Dievui, Tėvynei ir žmogui-artimui. Patraukliu būdu vystoma veikla, grindžiama krikščioniška morale, pareigingumu, darbštumu ir nesavimeilišku tarnavimu Dievui, Tėvynei ir artimui, buvo labai tinkama jaunimo auklėjimo forma.

Organizacijai augant, keitėsi jos struktūra, o gyvenamai aplinkai ir būdams keičiantis, atitinkamai buvo pritaikoma ir veiklos programa, niekad nenukrypstant nuo principinių tautiškai krikščioniškos skautybės idealų. Dešimtmečių slinktyje, tūkstančiai jaunuolių ir mergaičių žygiuodami Lietuviškos Skautijos eilėse, užaugo tautą ir Tėvynę mylinčiais piliečiais, ištikimais Dievui krikščionimis, žmogui-artimui ir savo bendruomenei tarnaujančiais asmenimis. Didelė dalis mūsų visuomeninėse ir labdaros organizacijose veikiančių ir vadovaujančių asmenų savo veiklai pradus sėmėsi skautiškoje mokykloje.

Lietuviškoji skautybė, klestėjusi nepriklausomoje Lietuvoje, žiaurių okupacijų slopinama neužgęso pogrindyje, gyvai pasireikšdama partizaninėje rezistencijoje. Su emigracija pasklidusi po laisvąjį pasaulį, nuolat atsinaujindama, veikia keturiuose kontinentuose, apjungdama Lietuvių Skautų sąjungą sudarančias — LS Broliją, LS Seserija ir Akademinį skautų sąjūdį. Šiuo metu, su daugiau negu 4,000 aktyvių narių, LSS yra gausiausia išeivijoje lietuviško jaunimo organizacija.

Kiekvienas LSS dešimtmetis atžymimas didžiulėmis Tautinėmis stovyklomis. Šimetinėje VII-je Tautinėje stovykloje, rugpjūčio 14-24 vykusioje JAV-ėse, Kensington, Ohio valstijoje, dalyvaujant daugiau negu 800 iš JAV, Kanados, Australijos, Anglijos, Vokietijos ir Brazilijos suskridusiems skautams ir skautėms, džiaugsmingai buvo paminėta Lietuviškosios Skautijos 70 metų veiklos sukaktis ir, žvelgiant į išsilaisvinimo vilties keliančius įvykius ok. Lietuvoje, viltingai įžengta į aštuntą veiklos dešimtmetį.

IR

Vasario 16 minėjimai:

KAIP SUTEIKTI JIEMS GILESNĘ PRASMĘ?

Vasario šešioliktosios dienos kasmetiniai paminėjimai, prisimenant Lietuvos valstybingumo atstatymą, yra viena iš pačių svarbiausių lietuvių tautos švenčių. Nepriklausomoje Lietuvoje ji buvo švenčiama iškilmingai ir su pasididžiavimu. Sibiro tremtyje ir kalėjimuose Vasario 16-toji poezijos posmais gaivino išbadėjusius kalinius ir palaikė tremtinių dvasią. Pirmomis plačiai po pasaulį išsiblaškiusių išeivių dienomis ji buvo paguoda ir skaistesnių dienų Tėvynei viltis. Sovietų okupuotoje Lietuvoje Vasario 16-toji jautriai prisimenama lietuviškose širdyse.

Metai vijo metus, ir net nepajutome, pasinėrę su įnirtimu į didesnius ar mažesnius darbus — ar tai tautos reikalams ar savo rezidencijų prabangai — kad į gyvenimą atėjo jau trečioji naujosios lietuvių išeivijos generacija. Vasario 16-tąją vis dar švenčiame, bet daug kur tos dienos minėjimai yra pasidarę trafaretiniai, be didesnio susikaupimo, virtę dažnai tik pinigų rinkimo progomis ir tapę net mūsų susiskaldymo priežastimi. Jau seniai jaučiame tokią nesveiką padėtį, kartais bandome ieškoti naujų būdų Vasario 16-tosios prasmės atgaivinimui, bet konkrečiai kažkaip nesiseka nieko padaryti.

Nukrypo akys į pačius vėliausiai iš Lietuvos pas mus į Vakarus atvykusius. Kokį jiems įspūdį yra padarę Vasario 16-tosios minėjimai išeivijoje? Ką gero juose jie yra pastebėję, kas būtinai juose taisytina?

Šių metų birželio 2 Lietuvių fronto bičiulių sambūris Čikagoje surengė ta tema diskusijų vakarą, kurio pagrindiniais prelegentais buvo pakviesti prof. Vytautas Skuodis ir bičiulis Povilas Vaičekauskas. Abu politiniai kaliniai, abu — vienas anksčiau, kitas visai neseniai — atvykę Amerikon.

Pirmasis kalbėjo **Vytautas Skuodis.** — Šiemet (1988) buvo jo pirmoji Vasario 16-toji, atšvęsta išeivijoje. Teko dalyvauti keturiuose minėjimuose: Čikagoje dviejuose, Beverly Shores, IN ir Los Angeles po vieną. Visur buvo jaučiama panaši schema, kažkoks vienodumas: Nepriklausomybės akto paskaitymas, vėliavų įnešimai ir išnešimai, savanorių pagerbimas, kalbos, meninė dalis. Jei tai kartojasi metai iš metų — negerai. Taip, minėjimai yra reikalingi, jų atsisakyti negalima taip kaip ir sekmadieninių mišių. Bet reikia į juos įvesti ką nors naujo. Negerai, kad minėjimo metu visur yra renkami pinigai, tuo pinigų rinkimą padarant lyg ir minėjimo dalį. Negerai, kai salės vestibiulyje neleidžiama platinti ir pardavinėti lietuviškas knygas ir leidinius. (Gal dėl to, kad dau-

giau pinigo atliktų pačiai rengimo organizacijai? —Red.)

Negerai, kai koks nors kongresmanas, pasakęs savo išmoktą kalbą, tuoj pat išskuba iš salės. Negerai, kad prezidento Reagano specialiai prisiųsta rezoliucija ir sveikinimas tapo nukištas į minėjimo pabaigą. Visa tai vyko pagrindiniame Čikagos Alto skyriaus surengtame minėjime. O Los Angeles minėjimo metu net Lietuvos himnas nebuvo sugiedotas. Lietuvos savanorių-kūrėjų pagerbimas buvo per šaltas ir per oficialus. Tiek Čikagoje, tiek ir Los Angeles buvo įteiktos premijos jaunimui už jo kūrybą. Tai gražu, bet būtų buvę gražiau, jei susirinkusieji būtų supažindinti, nors trumpai su tais jaunimo rašiniais, paskaitant ištraukų iš jų kūrybos. Galų gale, ar minėjimų pabaigoje reikalingos padėkos žodžių tirados rengėjams ir dalyviams? Už ką čia reiktų dėkoti saviesiems? Ar už tai, kad atliko **privalomą** pareigą?

Vasario 16 minėjimų turinys neturi būti trafaretiškas. Jis turi išreikšti ir atspindėti mūsų veikimą, pasiryžimus ateities darbams. Ar ne laikas perleisti tokių minėjimų rengimo iniciatyvą jaunimui? Gražia prošvaiste Čikagoje buvo jaunimo surengta vigilija — naktinis budėjimas miesto centre. O geriausiai būtų, jei tokie pagrindiniai minėjimai būtų rengiami ne kurios nors vienos organizacijos, bet **visų lietuvių** vardu, kur visi dalyvautų lygiomis teisėmis. Minėjimo metu atskiros grupės ar organizacijos tik turėtų padaryti savo metinės veiklos trumpus pranešimus, įsipareigojimus ateičiai. Tai būtų visiems dinamiškas skatinimas veiklai. Skaičiuokime lietuviškos veiklos metus nuo Vasario 16 iki Vasario 16.

Toliau kalbėjo **Povilas Vaičekauskas.** — Esu šiame krašte jau žymiai ilgiau, tad ir Vasario 16 minėjimų yra tekę daugiau matyti. Paradinės uniformos, kalbos, išnešamos vėliavos, — o po to sotūs ir pavalgę visi skubame į namus. Apei tikrąją Nepriklausomybės prasmę, apie jos netekimą nėra nei laiko, nei noro giliau pagalvoti. Juk visai kitaip Vasario 16-toji buvo mūsų minima koncentracijos lageriuose. Geras ir ramus gyvenimas priverčia žmogų užmiršti praeitį, apie ją nebegalvoti. Dabartinė aplinka mus žudo. Mes miegame ant laurų ir nieko nedarome. Vasario 16 minėjimai su ta pačia diena užgęsta kaip meteorai.

O jie turėtų paliesti visų mūsų širdis, kad jos krauju apsipiltų. Minėjimus reikia pergyventi žymiai ilgiau, kad jie mus įskaudintų. Juk be skausmo niekas ir neužgimsta. Vasario 16 minėjimuose reikia daugiau emocijų, daugiau sielą pakeliančios poezijos. Tada gal galėtume laukti iš tokių minėjimų ir daugiau išplaukiančių darbų, o nepasitenkinti vien tik tuščiomis rezoliucijomis. Vasario 16 minėjimai labiau reikalingi **mums patiems,** o ne svetimtaučiams, kuriems esmėje mes ir mūsų problemos reikalingos tik tiek, kiek jie rinkimams gali sumedžioti balsų.

Vieno bendro minėjimo didesnėse vietovėse įdėja nebūtina; gal geriau daugiau minėjimų, bet **nuoširdesnių.** Tad minėjimams reikia rimtai iš anksto ruoštis ir lygiai nepamiršti prašyti iš Aukštybių sau patiems tyros širdies ir pagalbos konkrečiuose darbuose. Siekti tautai laisvės — reiškia visomis jėgomis dirbti, atsiduoti ir atsinaujinti!

Šio vakaro diskusijų temą savo mintimis ir pasisakymais pratęsė daugelis dalyvavusių. Buvo įdomu, palyginant pagrindinių kalbėtojų mintis su kitais diskusijų dalyviais, pastebėti, kad Amerikoje jau metų metais gyvenantieji apie Vasario 16 minėjimų esmę ar pasitaikančius trūkumus pasisakė labiau prag-

matiškai, pirmoj eilėj iškeldami lėšų rinkimo laisvinimo darbams problemas. Emocinio ir dinamiškumo momentų, kuriuos pabrėžė Vaičekauskas ir Skuodis, atrodo nebuvo norima toliau išplėtoti. Argi tai nerodo, kad prieš mūsų akis daugeliui jau yra iškilęs dolerio ženklas?

Todėl ir vėl norėtųsi pasiūlyti mintį, kad Vasario Šešioliktąją padarytume gi-

laus lietuviško susikaupimo diena — lyg lietuviškųjų tautinių rekolekcijų diena — su poezijos posmais, pakilia nuotaika, su konkretiems darbams pasiryžimais. Be pinigų rinkimo, be tuščių kalbų, be padėkos žodžių sau patiems. Juk metuose liks dar 364 dienos, kada galėsime rinkti pinigus ir — svarbiausiai — dirbti Lietuvai.

J. Baužys

TRISDEŠIMT ANTROJI STUDIJŲ SAVAITĖ

Ir vėl šią vasarą rinkosi bičiuliai ir draugai į Dainavą. Gal dėl gausių vasaros įvykių ir karščių susirinko kiek mažiau, bet išdrįsę atvažiuoti tikrai nenusivylė. Programa buvo įvairi, vanduo Spyglyje šiltas, vakarai nenuobodūs. Savaitės paskaitų reportažą ir daugiau nuotraukų bandysime skaitytojams paruošti kitam numeriui. Galvojame taip pat, kad kitam numeriui gausime ir Europos lietuviškųjų studijų savaitės aprašymą.

XXXII-joje LFB studijų savaitėje, Dainavoje. Dalis užbaigiamojo koncerto klausytojų. Nuotr. J. Urbono.

VARDAI IR ĮVYKIAI

• **Prof. dr. Vytautas Bieliauskas** PLB VII-jame seime Toronte, Kanadoje, buvo išrinktas naujuoju PLB valdybos pirmininku. Į naujosios valdybos sąstatą jeina: Eugenijus Čuplinskas, dr. Vytautas Dambrava, Algimantas Gureckas, Algis Juzukonis, Raimundas Kudukis, Irena Lukoševičienė, Gabija Petrauskienė, Alvydas Saplys, Horace Žibas ir Bronius Nainys. Didelė dalis valdybos narių yra kanadiečiai. Naujoji valdyba jau pradėjo darbą.

• **Pasaulio Lietuvių Bendruomenės** VII seimas įvyko 1988 birželio 28-30 Toronto mieste, Kanadoje. Tris dienas trukęs seimas buvo gausus atstovais ir svečiais, darbingas ir reprezentacinis Lietuvių Bendruomenės pasireiškimas. Seime buvo įvairūs pranešimai organizaciniais klausimais, kraštų bendruomenių pranešimai, diskutuojama dėl veiklos. Svarstymuose atspindėjo Lietuvos laisvės kova, lietuvių politinė veikla pasaulyje, lituanistinis švietimas, jaunimo veikla, informacijos svetimtaučiams apie Lietuvą reikalai ir daugelis kitų svarbių klausimų. Rinkimuose dėl naujos PLB valdybos kietai kovojo du stiprūs blokai. Į valdybą buvo išrinkti geriausi iš geriausių.

• **Pasaulio lietuvių kultūros kongresas,** IV-sis iš eilės, įvyko taip pat Toronte, Kanadoje, 1988 birželio 24-27 dienomis. Kongreso rengimo komisijai vadovavo Milda Lenkauskienė, PLB Kultūros komisijos pirmininkė, o organizaciniam komitetui Kanadoje — Rasa Kurienė. Kongresas buvo didelis įvykis lietuviškame gyvenime. Štai svarbiausios temos, kurios buvo nagrinėtos paskaitų ar simpoziumų pagalba: šeima — lietuviškumo stiprybė, lietuviškas kūrybinis žodis, teatras išeivijoje, religija ir tautinis išlikimas, lietuvių dailė ir muzika, spauda ir radijas, tautodailė, išeivijos ir tautos kūrybos sankryža. Pradedamąją pagrindinę paskaitą skaitė dr. Kęstutis Girnius ,,Įsipareigojimas tiesai''. Buvo surengta dailės paroda, dramos spektaklis, nepaprastai geras koncertas ir t.t.

• **Lietuvių Fronto bičiulių** taryboje neseniai įvyko pasikeitimų. Iš jos pasitraukus Juozui Kojeliui, buvo pakviestas sekantis pagal balsų daugumą išrinktas kandidatas Mečys Šilkaitis. LFB Tarybos prezidiumas, kuris buvo sudarytas Čikagoje, galutinai pasiskirstė pareigomis: Tarybos pirmininkas — dr. Adolfas Šležas, vicepirm. ir finansai — dr. Petras Kisielius, vicepirm. ir ryšiai su politinėmis organizacijomis — Pilypas Narutis, sekretorius — dr. Kazys Ambrozaitis. Kiti LFB Tarybos nariai yra: Algis Raulinaitis, dr. Zigmas Brinkis, Edmundas Arbas, Antanas Sabalis, Mečys Šilkaitis, Juozas Mikonis ir Juozas Baužys.

• **Čikagos LFB sambūris** birželio 1 buvo susirinkęs metiniam susirinkimui. Programoje pokalbis Vasario 16 prasmingesnių minėjimų tema. Reportažas spausdinamas atskirai. Naują Čikagos sambūrio valdybą sudaro: Vladas Sinkus — pirmininkas, A. Skrupskelienė, dr. V. Šaulys, A. Šležienė, A. Šatas ir M. Tamulionienė.

Verčiasi kalendoriaus lapai, kraunasi viens po kito metai... o su jais iškyla vardai, kuriuos laikas vis labiau išryškina ir duoda ypatingą progą juos prisiminti. Garbingos sukaktys garbingų žmonių! Šiemet du mūsų bičiuliai — dr. Adolfas Damušis ir Juozas Žilionis — atšventė tikrai reikšmingas savo gyvenimo aštuoniasdešimties metų sukaktis.

Nuotr. V. Bacevičiaus

JUOZAS ŽILIONIS, pedagogas, mokytojas, kultūrininkas, visuomenės veikėjas, moderniųjų laikų knygnešys savo 80-ji gimtadienį atšventė kovo 19. Nuo pat Lietuvos laikų, vėliau Vokietijoje, Hanau lietuvių stovykloje, o dar vėliau Clevelande sukaktuvininkas nuoširdžiai dirbo švietimo srityje. Clevelando Dievo Motinos parapijoje net 12 metų vadovavo spaudos kioskui ir komisą už parduotas knygas atiduodavo lietuvių kultūriniams reikalams. Yra ateitininkas, aktyviai dalyvauja Lietuvių Fronto bičiuliuose, kurį laiką buvo LFB Centro valdyboje, Lietuvių Bendruomenėje buvo švietimo vadovu. Bičiuliui Juozui Žilioniui — sveikiausių metų!

Nuotr. V. Maželio

DR. ADOLFAS DAMUŠIS šiemet taip pat nepastebimai atšventė savo 80-jį gimtadienį. Jis inžinierius, cheminių tyrimų mokslininkas, rezistentas, vienas iš 1941 metų sukilimo organizatorius ir Laik. Vyriausybės ministeris, nacių kalinys, visuomenininkas, ateitininkų veikėjas, buvęs Ateitininkų Federacijos vadas ir tarybos pirmininkas, Dainavos stovyklavietės steigėjas, Lietuvių Fronto bičiulių vyr. tarybos narys, 1981 atžymėtas Stasio Šalkauskio premija, o 1986 — Popiežiaus Grigaliaus ordinu. Šiuo metu su žmona gyvena netoli Čikagos, pasinėręs į visuomeninę veiklą ir ilgas valandas praleidžia, rašydamas didesnio masto studiją apie 1941 metų sukilimą. Neseniai išėjo jo parašyta knygelė apie lietuvių tautos nuostolius karo metais. Sunku viską apie dr. Damušį ir pasakyti. Linkime dar ilgų ir darbingų metų!

KUN. BRONIUS LIUBINAS mirė 1988.VIII.8 Vokietijoje. Buvo gimęs 1924 metais Griškabūdyje. Teologiją studijavo Vilkaviškio kunigų seminarijoje, vėliau Eichstaette, o Romoje Gregorianumo univ. gavo teologijos ir Šv. Rašto licenciatus. Pastoracinį darbą dirbo Vokietijoje, buvo a.a. tėvo Alfonso Bernatonio, kuris irgi Vokietijoje mirė šią vasarą, bendradarbiu. Kurį laiką mokytojavo ir buvo direktorium Vasario 16 gimnazijoje. Rašė lietuviškoje spaudoje, redagavo *Krivulę*. Priklausė ateitininkams, Lietuvių Fronto bičiuliams ir Lietuvių Bendruomenei.

Mirties šešėlis šią vasarą nenuilstomai darbavosi mūsų tarpe.

LEONARDAS VALIUKAS, buvęs bent keliais atvejais *Į Laisvę* redaktorius, visuomenininkas, politinis veikėjas, mokytojas, žurnalistas mirė 1988.VIII.15 Los Angeles mieste. Buvo gimęs Lietuvoje 1920.XI.3. Aukštojo mokslo studijas Leonardas Valiukas baigė Pietinės Kalifornijos universitetą, gaudamas politinių mokslų magistro laipsnį. Priklausė Lietuvių Fronto bičiuliams, ateitininkams, Lietuvos vyčiams, Lietuvių Bendruomenei. Aktyviai veikė ir buvo vadovaujamuose postuose lietuvių respublikonų veikloje. 1961 Leonardo Valiuko sudarytas Rezoliucijoms remti komitetas jo dideliu darbu ir pastangomis JAV kongrese ir senate pravedė reikšmingas rezoliucijas Lietuvos laisvės bylos reikalais. Iki pat savo mirties Leonardas Valiukas sielojosi ir iš širdies atvirai rašė lietuviškoje spaudoje, skatindamas veiksnius ir visuomenę didesnei akcijai Lietuvos laisvinimo darbe ir visada pasiūlydamas savo receptus tai akcijai geriau išvystyti. Jo asmenyje ne tik Lietuvių Fronto bičiuliai, bet ir visa lietuviškoji visuomenė neteko energingo ir pozityvaus, visada naujų idėjų pilno darbuotojo.

Adolfas Markelis (centre) su ciceriškiais. Iš kairės: M. Kuprienė, K. Dočkus, žmona Aldona Markelienė, J. Dočkienė. Nuotr. J. Kuprio.

ADOLFAS MARKELIS, mokytojas, rašytojas, visuomenės veikėjas, redaktorius, *Į laisvę* redakcinio kolektyvo narys, mirė 1988.VIII.26 Cicero, IL. Buvo gimęs 1921 Zarasų apskr. Karo audrų buvo nublokštas į Salzburgą, Austrijoje, kur mokytojavo Vinco Krėvės gimnazijoje, buvo vienas iš savaitraščio *Mūsų žinios* redaktorium, studijavo pedagogiką ir psichologiją. Rašyti pradėjo jau atvykęs 1949 į JAV ir gyvendamas Grand Island, Nebraskoje. Nuo 1951 persikėlė į Cicero, kur ir gyveno iki mirties. 1981 išleido novelių rinkinį ,,Nebaigtoji simfonija''. Rankraštyje paliko antrą novelių ir trumpų vaizdelių rinkinį. Priklausė Lietuvių rašytojų draugijai, dviejose kadencijose buvo jos valdyboje. Įvairiais meno klausimais rašė lietuviškoje spaudoje, aptarė kai kurias meno parodas. Reikalui esant pavaduodavo atostogų metu *Draugo* redaktorius. Priklausė Dailiojo meno institutui, bendrai domėjosi lietuvių dailės reikalais. Aktyviai reiškėsi Lietuvių Bendruomenėje, ilgą laiką vadovavo Cicero apylinkei. Lietuvių Fonde buvo revizijos komisijos pirmininku. Nuo jaunų dienų ateitininkas, nuo 1952 — Šatrijos meno draugijos narys. Aktyviai veikė Lietuvių Fronto bičiuliuose, vieną kadenciją pirmininkavo Čikagos sambūriui. Ir visa tai atliko, dirbdamas braižytoju, vėliau planuotoju, inžinerijos įstaigoje. Abu su žmona Aldona užaugino dvi dukteris: Daivą, aktorę, ir Ritą, muzikę, sukūrusias lietuviškas šeimas.

Bičiulę BIRUTĘ VARNIENĘ ir jos šeimą,

mylimai mamytei

a.a. SOFIJAI LEONAVIČIENEI

Lietuvoje mirus, užjaučia ir liūdesiu dalijasi

Los Angeles Lietuvių Fronto bičiuliai

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Leonardas Andriekus, BALSAI IŠ ANAPUS. Poezijos rinkinys, laimėjęs pirmąją premiją Ateitininkų Federacijos paskelbtame konkurse Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejui paminėti. Eilėraščiai Lietuvos krikšto temomis. Viršelyje ir tekste panaudota skulptoriaus Vytauto Kašubos kūryba. Knygą išleido Tėvai pranciškonai, Brooklyne, 1988 metais. 126 psl. Kaina nepažymėta.

Anatolijus Kairys, VIENA ŠIRDIS. Romanas, laimėjęs 1985 metų PLB Švietimo komisijos skelbtą jaunimo literatūros konkursą. Išleistas 1988 metais, spaudė Draugo spaustuvė, knyga 192 psl., minkštais viršeliais. Viršelis dail. Tomo Leipaus. Kaina 7 dol.

Anatolijus Kairys, ŽALČIO SAPNAS. Novelės ir feljetonai. Viršelis dail. Tomo Leipaus. Išleido Lietuvių literatūros bičiuliai 1988 metais. Spaudė M. Morkūno spaustuvė. Kaina 5 dol.

Kazys Almenas, SAUJA SKATIKŲ. Antroji, kiek pataisyta, 1976 m. *Draugo* premiją laimėjusio romano laida. Šį kartą ji leidžiama Ateities literatūros fondo Detektyvinių romanų serijoje numeriu 1. Išleido ALF 1988 metais. Spaudė Draugo spaustuvė. 198 psl., kaina 10 dol.

Kazys Almenas, LIETINGOS DIENOS PALANGOJE. Detektyvinis romanas, kuriame ,,Saujos skatikų'' pagrindinis personažas Lietuvos policininkas Donatas Vėbra stengiasi atpainioti lietaus permerktoje Palangoje kažkieno padarytą žmogžudystę. Knyga 200 psl. Išleido Ateities literatūros fondas 1988 metais. Kaina 10 dol.

Adolfas Damušis, LIETUVOS GYVENTOJŲ AUKOS IR NUOSTOLIAI 1940-1959 METAIS. Nedidelis 57 psl. leidinys, bet jame sukaupta tiek daug medžiagos ir informacijos apie Lietuvos gyventojų nuostolius Antrojo pasaulinio karo ir pokario laikais, kad jis būtinai vertas platesnio paminėjimo ir nuolatinio šios informacijos panaudojimo. Knygelėje nurodyta įvairūs naudoti šaltiniai, duodama daug lentelių bei braižinių. Išleido J. Laisvę fondas kartu su Lituanistikos tyrimo ir studijų centru. Spaudė Draugas 1988.

Pranas Gaida, EL HOMBRE DE DIOS. Ispaniškas kun. dr. P. Gaidos knygos apie arkiv. Teofilių Matulionį ,,Nemarus Mirtingasis'' vertimas. Išleista 1987 metais Caracas, Venezueloje, Pauliečių leidyklos. Vertė Danutė Rosales. Spaudai paruošė ir įvadą parašė dr. Vytautas Dambrava; viršelis Kosto Jezersko. 212 psl.

Laiškai — tęsinys iš 6 psl.

Dr. A. Butkus, praeitais metais Bostone įvykusių *Dirvos* redaktoriui pagerbtuvių metu asmeniškai užklaustas, taip pat užsispyrusiai tvirtino, kad V. P. stribu negalėjo būti, nes buvo dar jaunas, t.y. 15 metų. Pokarinių partizanų kovos su okupantu, prasidėjusios 1944 metų pabaigoje, tęsėsi dar ir 1952 metais, kai V. P. jau buvo net 22 metų vyras.

Argi ,,glasnost'' laikotarpyje atėjo laikas pasmerkti tik kraugerį Staliną, už tai pagerbiant jo talkininkus stribus?

J. Vaičjurgis

LIETUVIAI TAUTININKAI — KOMUNISTŲ KANKINIAI, išsamus vardynas tautinės srovės lietuvių, kankintų ir nužudytų bolševikinės okupacijos metais. Knyga 191 psl., išleido 1988 Amerikos LTS valdyba, redagavo A. Kerulis, J. Prunskis ir M. Valiukėnas. Viršelis dail. A. Sutkuvienės.

Marija Karalevičiūtė-Butkienė, NORIU GRĮŽTI PRIE NEVĖŽIO. 117 eilėraščių ir 120 psl. rinkinys 1986 metais mirusios autorės. Knygą išleido Vacys Butkys, spaudai parengė ir viršelį bei vinjetes piešė Paulius Jurkus. Spaudė Tėvų pranciškonų spaustuvė Brooklyne 1988 metais. Knyga nepardavinėjama. Norintieji įsigyti kreipiasi pas leidėją: Vacys Butkys, 56 Steamboat Rd., Great Neck, NY 11024.

A. P. Bagdonas, LIKIMO ANTSPAUDAS, penktoji autoriaus eilėraščių knyga, parašyta lietuviškai ir žemaitiškai. Šią 114 psl. knygą gražiai išleido Kražiškių sambūris 1988 metais. Viršelis Tomo Leipaus. Spaudė Draugo spaustuvė. Kaina 5 dol.

KITAME Į LAISVĘ NUMERYJE

- Kovojanti Lietuva ir žvilgsniai iš šono
- Ant kultūros ir politikos laktų
- Politinės — ekonominės Gorbačiovo reformos ir Lietuva
- Tauta ir išeivija — strateginė perspektyva
- Stasio Žymanto asmuo per laiko prizmę
- Praeitos vasaros Kultūros kongresas ir PLB seimas
- Studijų savaitės Europoje ir Amerikoje

Alp(LKA) 3082
1988
Nr.103(140)

Šio numerio kaina 3.50 dol.

DONATED BY:

LITHUANIAN RESEARCH
& STUDIES CENTER
Chicago, IL USA

90.745.149.